

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse instituut

Kerstin Malberg

EESTI ALAEALISTE ENESEKONTROLL JA SELLE MÕJUD

Magistritöö

Juhendaja: MA., Anna Markina

Tallinn 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I. ENESEKONTROLI TEOORIA HÄLBIVUSE JA KURITEGELIKKUSE TEADUSLIKUL SELETAMISEL.....	7
1.1. Hälbivuse ja kuritegelikkuse teaduslikud teooriad	7
1.2. Enesekontrolli teooria üldisloomustus	10
1.3. Enesekontrolli mõõtmisviisid	17
1.4. Varasemad uuringud enesekontrolli teooria kohta ja kriitika	22
II. ENESEARUANDE EHK SELF-REPORT MEETOD.....	29
2.1. Hälbiva käitumise uurimisviisid	29
2.2. Self-report meetodi üldisloomustus	31
2.3. Self-report meetod kui hälbiva käitumise uurimisviis	35
2.4. Self-report meetodi kriitika hälbiva käitumise uurimisel	37
2.5. Vahekokkuvõte	38
III. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA	40
3.1. Eesmärk ja hüpoteesid	40
3.2. Uurimuse metoodika.....	40
3.3. Lähteandmete kirjeldus ja valim	41
IV. ANALÜÜS JA TULEMUSED	45
4.1. Andmete analüüs.....	45
4.2. Tulemuste arutelu	61
4.3. Piirangud	67
KOKKUVÕTE	69
SUMMARY	75
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	79

LISAD	84
Lisa nr 1: Küsimustik.....	84

SISSEJUHATUS

Inimese kõrget enesekontrolli seostatakse terve rea positiivsete väljunditega. Nimelt on leitud, et kõrge enesekontrolliga inimestel on paremad õpitulemused, samuti kõrgemad hinded, neil on vähem probleeme oma impulsiivsuse kontrollimisega, sealhulgas esineb vähem liigsöömist ja alkoholi tarvitamist. Kõrge enesekontrolliga inimestele on omane parem psühholoogiline kohanemisvõime, samuti paremad inimsuhted, kõrgem perekondlik ühtekuuluvustunne ning neil esineb vähem peresiseseid konflikte. Lisaks on kõrge enesekontrolliga inimestele iseloomulik suurem süütunne. Seevastu madalat enesekontrolli seostatakse kõikvõimalike hälbiva käitumise viiside ja kuritegevusega.¹

Antud töö autorile teadaolevalt ei ole Eestis seniajani põhjalikumalt uuritud Eesti alaealiste enesekontrolli ja selle mõjusid. Eeltoodud põhjusel on käesoleva magistritöö eesmärgiks teatava ülevaate andmine Eesti alaealiste enesekontrolli tasemest ning selle mõjudest laste läbisaamisele oma vanematega, koolis toimetulemisele, hälbivale käitumisele ja õnnetustesse sattumisele, tuginedes seejuures Gottfredsoni ja Hirschi 1990.a avaldatud enesekontrolli teooriale.

Alaealiste hälbiv käitumine on kahtlemata avalikkusele huvipakkuv teema ning sageli kajastab ka meedia sellekohaseid sündmusi. Teema aktuaalsusele viitab ka asjaolu, et Eesti kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 kohaselt on prioriteediks alaealiste kuritegevuse ennetamine, kuna nimetatu on Eesti kuritegevuse üks suuremaid probleeme. Alaealiste õigusrikkujate ennetamine võimaldaks olulisel määral tõsta ühiskonna turvalisust.² Autor otsustas antud teema kasuks ka seetõttu, et 2013.a lõpus ja 2014.a alguses viidi Eestis läbi rahvusvaheline alaealiste hälbiva käitumise uuring Self-Report Delinquency Study 3 (edaspidi ISRD-3), mille jaoks aitas käesoleva töö autor andmeid koguda. Nimetatud uuringu raames kogutud andmed võimaldasid siinkirjutajal läbi viia iseseisev uuring seonduvalt alaealiste enesekontrolli taseme ja selle mõjudega. ISRD-3 uuringu, mille raames kogutud andmetel põhineb ka antud magistritöö, meetodiks oli arvuti vahendusel täidetav self-report küsimustik.

¹ **Tangney, J. P., Baumeister, R. F., Boone, A. L.** High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, Volume 72, No 2, 2004, p 280, 311, 312.

² **Justiitsministeerium.** Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/arengusuunad_2018, 23.04.2014.a.

Magistritöö on jaotatud nelja peatükki, milledest esimesed kaks keskenduvad teooriale ning järgnevad kaks uurimuse praktilisele osale. Esimeses peatükis annab autor põgusa ülevaate enesekontrolli teooriast hälbivuse ja kuritegelikkuse teaduslikul seletamisel. Esmalt tuuakse lühidalt välja mõningad hälbivuse ja kuritegelikkuse teaduslikud teooriad ning järgnevates alajaotustes keskendutakse enesekontrolli teooria kirjeldamisele. Tuuakse välja nimetatud teooria üldiseloostus, vaadatakse enesekontrolli mõõtmisviise, samuti käsitletakse vastava teooria kriitikat ning varasemaid uuringuid enesekontrolli teooria kohta. Teises peatükis kontsentreerutakse enesearuande ehk self-report meetodile, millist meetodit on kasutatud ka antud uurimuse jaoks andmete kogumisel. Esmalt kirjeldatakse lühidalt hälbiva käitumise uurimisviise üldse ning järgnevates alajaotustes esitatakse self-report meetodi üldiseloostus, räägitakse vastavast meetodist hälbiva käitumise uurimisel ning viimaks tuuakse välja self-report meetodi kriitika hälbiva käitumise uurimisel. Kolmandas peatükis toob autor välja uurimuse eesmärgid ja püstitatud hüpoteesid, kirjeldab kasutatavat uurimismeetodit, samuti uuringu läbiviimise protseduuri, lähteandmeid ja valimit. Neljandas peatükis esitatakse uuringuga kogutud andmete analüüs ning läbiviidud uurimuse tulemused. Vastavas peatükis tuuakse välja, kuidas saadud tulemused vastavad teoreetilisele materjalile ning vaadatakse, kas püstitatud hüpoteesid leidsid kinnitust või mitte. Lõpetuseks toob autor välja mõningad piirangud, mis uuringu läbiviimisel esinesid ning milliseid tuleks silmas pidada tulemustest järelduste tegemisel.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud peamiselt, kuid mitte ainult, välismaiseid teadusartikleid tunnustatud autoritelt nagu T. Hirschi, M. R. Gottfredson, J. Junger-Tas, I. H. Marshall, T. C. Pratt, M. G. Turner, A. R. Piquero, C. R. Tittle, D. A. Ward, H. G. Grasmick ja teistelt.

Juhindudes Gottfredsoni ja Hirschi teooriast on siinkirjutaja püstitanud järgmised hüpoteesid, mille paikapidavust uuringu käigus kontrollitakse:

1. Poiste enesekontrolli tase on võrreldes tüdrukutega madalam.
2. Kõrgema enesekontrolliga lapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui madala enesekontrolliga alaealised.
3. Kõrgema enesekontrolliga lapsed on koolis edukamad kui madala enesekontrolliga alaealised.
4. Madala enesekontrolliga noorukitel esineb rohkem õigusrikkumisi kui kõrgema enesekontrolliga alaealistel.

5. Madala enesekontrolliga noorukid kuuluvad tõenäolisemalt delinkventsetesse kampadesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised.
6. Madala enesekontrolliga noorukid satuvad tihedamini õnnetustesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised.

I. ENESEKONTROLI TEOORIA HÄLBIVUSE JA KURITEGELIKKUSE TEADUSLIKUL SELETAMISEL

1.1. Hälbivuse ja kuritegelikkuse teaduslikud teooriad

Hälbivuse ja kuritegevuse selgitamisel eristatakse kriminoloogias peamiselt kolme koolkonda: bioloogilist, psühhoanalüütilist ja sotsioloogilist. Bioloogiline koolkond seletab kuritegelikku käitumist inimese organismi ülesehitusega või läbi selle toimimise.³ Vastav antropoloogiline suund sai alguse itaallasest psühhiaatri ja kriminoloogi Cesare Lombroso (1836 – 1909) käsitlusest sünnipärasest kurjategijast, mille kohaselt kurjategijaks sünnitakse oma pärilike anatoomiliste, füsioloogiliste, patoloogiliste ja kõlbeliste omaduste poolest.⁴ Seevastu psühhoanalüütilises koolkonnas ollakse seisukohal, et kalduvus hälbivalt käituda on inimese normaalne tunnus ning keskendutakse kuritegevuse uurimisel inimese psüühikale.⁵ Sotsioloogilise koolkonna esindajad leiavad kogu kuritegevuse põhjenduse sotsiaalsuses – sotsiaalsetes tingimustes ja miljöös. Tänapäeval võib hälbivuse ja kuritegevuse seletamisel domineerivaks pidada teooriad, mis rõhutavad sotsiaalseid tegureid.⁶ Alljärgnevalt veidi lähemalt kontrolliteooriatest kui ühest sotsiaalsetest protsessidest lähtuvate teooriate alateooria rühmast.

Suurem osa kuritegevust selgitavatest teooriatest rajaneb põhipostulaadil, et õiguskuulekas eluviis on normaalne ja loomulik ning kuritegevus on käitumise hälve. Seevastu kontrolliteooria tugineb risti vastupidisele alustalale. Nimelt ollakse seisukohal, et iga inimene sünnib vabana olles seejuures ka vaba hälbivalt käituma, mistõttu on hälbiv käitumine igati loomulik ja selgitusi tuleks otsida just õiguskuulekale käitumisele. Seega on kontrolliteooriate põhiküsimuseks: miks kõik hälbivalt ei käitu? Näiteks ei ole ju loomulik sõita vaid ühel tee poolel, kui saaks ükskõik kus ja kuidas sõita, samas autojuhid mingil põhjusel sõidavad vaid ühel, kindlaks määratud tee poolel.⁷ Selliseid näiteid võib lõpmatuseni tuua. Kontrolliteooriad püüavad selgitada faktoreid, mis kontrollivad inimkäitumist, püüdes mõista, miks inimesed käituvad tavaliselt kooskõlas ühiskonna normidega.⁸

³ **Raska, E.** Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse. Tallinn: Juura 2002, lk 58, 59.

⁴ **Toomsoo, A.** Alaealiste kuritegevus. Ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993, lk 17.

⁵ **Raska, E.** *Op. cit.*, lk 61.

⁶ **Aimre, I.** Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2006, lk 180, 182.

⁷ **Williams, K. S.** Textbook on Criminology. Fifth edition. United States: Oxford University Press 2004, p 329.

⁸ **Taylor, C.** The Relationship between Social and Self-Control: Tracing Hirschi's Criminological Career. Theoretical Criminology, Volume 5, No 3, August 2001, p 369.

Kontrolliteooriad on arenenud kahes suunas: ühe puhul rõhutatakse välimise kontrolli tähtsust, teine keskendub aga inimese sisemisele kontrollile.⁹ Seega saab rääkida individuaalsest kontrollist ja sotsiaalsest kontrollist. Individuaalne kontroll näitab seda, kuivõrd inimene ise oma sisetundega suudab vastu panna sotsiaalselt mitteaktsepteeritud viisidele oma eesmärkide saavutamisel. Sotsiaalse kontrolli all tuleks aga mõista sotsiaalsete gruppide või institutsioonide võimekust muuta kehtivad käitumisnormid efektiivseks, st panna inimesed vastavalt neile normidele käituma. Sotsiaalse kontrolli teooriad selgitavad õiguskuuleka käitumise tagamaid läbi sidemete sotsiaalse korraga. Leitakse, et inimene, kes on jäetud omapäi ja ühiskondlikust elust kõrvale, käitub hälbivalt. Õiguskuulekust käsitletakse kui habrast nähtust, mis võib iga hetk puruneda, kui põhjus konformselt käituda on nõrgenenud, kadunud või ka momendiks katkenud. Seega vaadeldakse kuritegevust kui sotsialiseerumisprotsessi kokkuvarisemisest.¹⁰

Kontrolliteooriate algallikateks võib pidada Hobbesi ratsionaalselt käituva inimese käsitlust, kes hoidub kuritegevusest hirmu tõttu karistuse ees, samuti Freudi psühholoogilist ja Durkheimi sotsioloogiliselt käsitlust ettemääratud inimekäitumise mudelist. Seega tuginevad kontrolliteooriad nii psühholoogilistele kui sotsiaalsetele faktoritele kuritegevuse ja hälbiva käitumise seletamisel.¹¹

Üheks varaseimaks süsteemseks kontrolliteooriaks võib pidada Ivan Nye 1958.a avaldatud teooriat.¹² Nye käsitluse kohaselt leidub nelja tüüpi sotsiaalset kontrolli: esiteks, otsene kontroll, mis põhineb hirmul karistuse ees ja võimalikul kasul, mis kaasneb normide järgmisega; teiseks, kaudne kontroll, mis põhineb peamiselt kiindumusel ja samastumisel teiste inimestega, iseäranis vanematega; kolmandaks, omandatud kontroll, mis põhineb õiguskuuleka käitumise mustri arenemisel, mis paikneb individuaalses isikupäras, eneseteadvuses või südametunnistuses; ning neljandaks, õiguskuuleka ja hälbiva käitumise võimaluste kontroll, mille puhul kuuletumine tuleneb piiratud valikutest. Kuigi otsesed

⁹ Nakhie, M. R., Silverman, R. A., LaGrange, T. C. Self-Control and Social Control: An Examination of Gender, Ethnicity, Class and Delinquency. The Canadian Journal of Sociology, Volume 25, No 1, 2000, p 36.

¹⁰ Williams, K. S. *Op. cit.*, p 330.

¹¹ Burke, R. H. An Introduction to Criminological Theory. Second edition. Devon: Willan Publishing 2005, p 205, 206.

¹² *Ibid*, p 207.

piirangud võivad olla mistahes vormis ja olla tagatud mitmesuguste sotsiaalsete rollide, sh politsei poolt, peab Nye tähtsaimaks ja vahetuimaks otsese kontrolli allikaks perekonda.¹³

Hilisema kontrolliteooria näitena võiks käesoleva töö valguses tuua Travis Hirschi sotsiaalse kontrolli mudeli, mis on välja töötatud ja avaldatud 1969.a teoses nimega „*Causes of Delinquency*”. Vastavas teoorias näeb Hirschi õigusrikkujaid kui isikuid, kellel puudub sügav kiindumus, edasipürgivus ja moraalsed tõekspidamised, mis enamus inimesi panevad õiguskäitumisele oma elu elama. Inimene on vaba hõlbvalt käituma, kuna tema side traditsioonilise korra ja reeglitega on mingil põhjusel purunenud. Seega inimesi panevad õiguskäitumisele sotsiaalsed sidemed. Kui sotsiaalsed sidemed on tugevad, esineb inimesel väiksema tõenäosusega hõlbvat käitumist.¹⁴ Hirschi teooria järgi koosnevad sotsiaalsed sidemed neljast komponendist: *kiindumus* (ingl. k. *attachment*) teistesse inimestesse, *kaasahaaratus* (ingl. k. *involvement*) traditsioonilistesse tegevustesse, *veendumus/kõlbelised tõekspidamised* (ingl. k. *belief*) traditsioonilistesse väärtustesse ja *pühendumus* (ingl. k. *commitment*) traditsioonilistesse tegevussuundadesse.¹⁵ Nimetatud komponendid on positiivselt seotud õiguskäitumisega, samuti teineteisega, ning omavad iseseisvat mõju hõlbvusele. Vanemaliku kontrolliga on eeltoodud neljast komponendist kõige enam seotud kiindumus ja kaasahaaratus. Kiindumus osundab tugevatele sidemetele vanemate, sõprade ja kooliga. Indiviidid, kellel puuduvad tihedad sidemed teiste inimestega, on ühtlasi ükskõiksed teiste arvamuse suhtes. Seega ei tunne nad end ka seotuna nn teiste käitumisnormidega ja saavad vabalt hõlbvalt käituda. Samas noorukid, kes samastuvad oma vanematega, arvestavad suurema tõenäosusega vanemate tunnete ja arvamusega, kui nad kavandavad mingit hõlbvat tegu või käitumisviisi. Kaasahaaratus kui sotsiaalse kontrolli mudeli ühe elemendi idee seisneb selles, et kui noored on hõivatud õppimise ja/või spordiga ning veedavad aktiivselt aega oma perekonnaga, on neil piisavalt palju tegemist ja seega vähe aega pahandustesse sattuda.¹⁶

Hirschi ja Nye sotsiaalse kontrolli teooriates on nii erinevusi kui ka kokkulangevusi, kuid nende mõlema arusaam ühtib selles osas, et kasu noorukiele laste otsesest vanemate poolsest jälgimisest ja järelvalvest on piiratud, kuna selles vanuses noored on juba oma vanematest

¹³ Wells, L. E., Rankin, J. H. Direct Parental Controls and Delinquency. *Criminology*, Volume 26, No 2, May 1988, p 265.

¹⁴ Taylor, C. *Op. cit.*, p 372.

¹⁵ Greenberg, D. F. The Weak Strength of Social Control Theory. *Crime & Delinquency*, Volume 45, No 1, January 1999, p 67.

¹⁶ Wells, L. E., Rankin, J. H. *Op. cit.*, p 264, 265.

suhteliselt sõltumatud ning rohkem seotud nõ oma seltskonnaga. Seega on Hirschi ja Nye seisukohal, et otsene vanemate poolne kontroll omab väiksemat mõju alaealiste hälbivale käitumisele võrreldes kaudse kontrolliga.¹⁷

Vastukaaluks arvukatele välisel kontrollil põhinevatele teooriatele, rajaneb Michael Ryan Gottfredsoni ja Travis Hirschi poolt 1990.a-ks välja töötatud enesekontrolli teooria hoopis inimese sisemisel kontrollil. Käesolev magistritöö keskendub sotsiaalsetest protsessidest lähtuvate teooriate ühe alateooria rühma – kontrolli teooria – põhilisemale teooriale, milleks on enesekontrolli teooria. Alljärgnevalt antakse lühike ülevaade Hirschi ja Gottfredsoni enesekontrolli teooriast. Lisaks tuuakse välja ka asjakohaseid teiste teoreetikute seisukohti, täiendusi ja kommentaare vastavale teooriale.

1.2. Enesekontrolli teooria üldiseloomustus

1990.a avaldasid Gottfredson ja Hirschi oma teadustöö „*A General Theory of Crime*“, mis pälvis kiiresti kriminoloogide suurt tähelepanu ja vastukaja. Oma teoses lükkavad Gottfredson ja Hirschi selgesõnaliselt tagasi seniajani valitsenud seisukohad nagu oleks kriminaalne käitumine tulemus bioloogilisest determinismist, sotsiaalse toetuse erinevusest, seotusest deviantsete gruppidega, pingest või frustratsioonist, majanduslikust kaotusest, deviantsest subkultuurist või hoopis nõrkadest sidemetest sotsiaalsete institutsioonidega, pakkudes välja täiesti omanäolise kriminaalse käitumise põhjuste käsitlese.¹⁸

Gottfredson ja Hirschi tuginevad oma teoorias klassikalisele inimkäsitlusele, mille kohaselt kogu inimkäitumine on mõistetav läbi omakasupüüdliku pürgimuse naudingute poole seejuures vältides kannatusi.¹⁹ Seega rajaneb nende teooria benthamlikule kontseptsioonile inimloomusest, mida juhivad naudingud ja kannatused, jättes varasemad enesekontrolli psühholoogilised käsitlused suurema tähelepanuta.²⁰ Gottfredson ja Hirschi defineerivad kuritegu kui vägivallategu või pettust, mis võetakse ette omakasu eesmärgil.²¹ Nad tajuvad süütegu kui üleüldiselt ihaldusväärset viisi püüelda omakasu poole, kuna see võimaldab

¹⁷ Wells, L. E., Rankin, J. H. *Op. cit.*, p 266.

¹⁸ Perrone, D., Sullivan, C. J., Pratt, T. C., Margaryan, S. Parental Efficacy, Self-Control, and Delinquency: a Test of a General Theory of Crime on a Nationally Representative Sample of Youth. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Volume 48, No 3, June 2004, p 298, 299.

¹⁹ Hay, C. Parenting, Self-Control, and Delinquency: A Test of Self-Control Theory. *Criminology*, Volume 39, No 3, August 2001, p 709.

²⁰ Marcus, B. Self-Control in the General Theory of Crime: Theoretical Implications of a Measurement Problem. *Theoretical Criminology*, Volume 8, No 1, February 2004, p 35.

²¹ Taylor, C. *Op. cit.*, p 373.

kohest, lihtsat ja lühiajalist naudingut. Seega vastav teooria ei küsi mitte kuritegeliku käitumise põhjuste kohta, vaid keskendub sellele, mis vastavat käitumist takistab.²² Kõnealune teooria on unikaalne võrreldes varasemate hälbivat käitumist selgitavate teooriatega, kuivõrd Gottfredson ja Hirschi näevad inimesi kui erineva kuritegeliku käitumise eelsoodumusega subjekte.²³ Nende teooria kohaselt ei ole kuriteoks vaja mingeid väärtusi edastada, kuritegu ei eelda kvalifikatsiooni ega tehnikat, samuti mitte teiste inimeste teadmisi ega toetust. Kuna kriminaalne käitumine ei eelda mingeid spetsiifilisi võimeid, vajadusi ega motivatsiooni, on vastav käitumisviis kõigile nõ saadaval.²⁴ Gottfredsoni ja Hirschi jaoks on vastus küsimusele, mis takistab inimest hälbivalt käitumast, enesekontroll.²⁵ Nad defineerivad enesekontrolli kui tendentsi hoiduda tegevustest, mille kulud pikemas perspektiivis ületavad nende lühiajalised eelised.²⁶ Isikud, kellel on kõrge enesekontrolli tase, suudavad vastu panna kohestele naudinguvõimalustele, mis seonduvad kuritegeliku käitumisega. Vastupidiselt, madal enesekontroll koosmõjus võimalustega süütegusid toime panna, annab tulemuseks kuritegeliku käitumise.²⁷

Oluline on märkida, et Gottfredson ja Hirschi leiavad, et nende enesekontrolli teooria kohaldub lisaks kuritegevuse seletamisele ka muule hälbivale käitumisele, mida võidakse hälbivaks liigitada nagu näiteks suitsetamine, ülemäärane alkoholi tarvitamine, kiiruse ületamine, hasartmängud ja kaitseta vahekorrad, kuivõrd vastav käitumine pakub rahuldust kuritegelikule käitumisele analoogsel viisil. Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt inimesed, kes panevad toime kuritegusid, ühtlasi viljelevad ka muid sarnaseid hälbivaid käitumisviise või vähemasti tegevusi, mis pakuvad kiiret ja kergesti saavutatavat rahuldust.²⁸

Veelgi enam, Gottfredson ja Hirschi on asunud seisukohale, et nende enesekontrolli teooria on kasutatav kõikide kuritegude ja kuritegudele sarnaste käitumisviiside puhul sõltumata uurimisaluste isikute sotsiaalsest klassist, rahvusest ja soost. Nimelt eitavad Gottfredson ja Hirschi olulist seost inimese klassikuuluvuse, rahvuse, soo ja hälbiva käitumise vahel ning

²² Hay, C. *Op. cit.*, p 709.

²³ Arneklev, B. J., Cochran, J. K., Gainey, R. R. Testing Gottfredson and Hirschi's „Low Self-control“ stability hypothesis: An Exploratory Study. *American Journal of Criminal Justice*, Volume 23, No 1, 1998, p 109.

²⁴ Geis, G. On the Absence of Self-Control as the Basis for a General Theory of Crime: A Critique. *Theoretical Criminology*, Volume 4, No 1, 2000, p 42.

²⁵ Hay, C. *Op. cit.*, p 709.

²⁶ Marcus, B. *Op. cit.*, p 37.

²⁷ Hay, C. *Op. cit.*, p 709.

²⁸ Pratt, T. C., Cullen, F. T. The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*, Volume 38, No 3, August 2000, p 931.

leiavad, et soolised, rahvuselised ja klassilised erinevused on tingitud erinevast enesekontrolli tasemest.²⁹ Kuna vastav teooria on mõeldud selgitama kõiki kuritegusid sõltumata ajast ja kohast, samuti tegusid, mis on käsitletavad hälbivana, kuigi need ei ole riiklikult sanktsioneeritud, ei saa Gottfredsoni ja Hirschi hinnangul kuritegu defineerida täpse käitumise või juriidiliste terminitega, kuna sama tegu võib mõnes kontekstis olla kriminaalne, kuid teises mitte.³⁰

Nagu ülalpool välja toodud, on Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt kuritegeliku käitumise põhjustajaks kõikvõimalike kavatsuste ja eesmärkide puhul üksikisiku tasandil madal enesekontroll. Siiski ei ole madala enesekontrolli ja hälbiva käitumise vaheline assotsiatsioon deterministlik, st madal enesekontroll ei vii vältimatult kuritegelikule käitumisele, vaid vastav käitumine võib sõltuda ka arvukatest muudest tingimustest. Siiski leiavad Gottfredson ja Hirschi, et moraal, pinge, kambamõjud, sotsiaalsed sidemed, kultuurilised tegurid, ebasoodne sotsiaalne olukord ja muud faktorid, millede mõju on sotsioloogid ja kriminoloogid pikka aega rõhutanud, jäävad enesekontrolli kui peamise põhjuse varju või on hoopiski ise enesekontrolli tulemus. Üks tegur, mille ambivalentsust Gottfredson ja Hirschi on rõhutanud, on võimalus süütegu toime panna. Gottfredson ja Hirschi on aja jooksul korduvalt muutnud oma seisukohta seondult süüteo toimepanemise võimaluse kui faktori osatähtsuses. Siiski on nad jäänud seisukohale, et madal enesekontroll on peamine hälbiva käitumise põhjustaja.³¹

Gottfredson ja Hirschi on seisukohal, et nõrgad sotsiaalsed sidemed on madala enesekontrolli tulemus, mitte vastupidi.³² Madala enesekontrolliga inimese puhul on väiksem tõenäosus luua ja säilitada püsivad sõprussuhteid, samas suhtleb vastav isik tõenäolisemalt teiste isikutega, kellel on samuti enesekontrollist vajaka ja kes käituvad hälbivalt. Madala enesekontrolliga inimestel kipuvad olema ka ebastabiilsed abielulised suhted.³³ Sellised isikud on vähem võimelised kohanema nõudmistega, milliseid esitatakse koolis ja tööl ning suure tõenäosusega ei väärtusta vastavad individid ka tavapäraseid ühiskondlikke sidemeid.³⁴ Samuti on neil kalduvus omada raskusi tööl püsimisega sõltumata vastava töö iseloomust. Gottfredson ja

²⁹ Nakhie, M. R., Silverman, R. A., LaGrange, T. C. *Op. cit.*, p 39, 40.

³⁰ Geis, G. *Op. cit.*, p 37.

³¹ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. Gender, Age, and Crime/Deviance: A Challenge to Self-Control Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 40, No 4, November 2003, p 427.

³² Longshore, D., Chang, E., Hsieh, S.-c., Messina, N. Self-Control and Social Bonds: A Combined Control Perspective on Deviance. *Crime & Delinquency*, Volume 50, No 4, October 2004, p 545.

³³ Chapple, C. L. Self Control, Peer Relations, and Delinquency. *Justice Quarterly*, Volume 22, No 1, 2005, p 89, 90.

³⁴ Longshore, D., Chang, E., Hsieh, S.-c., Messina, N. *Op. cit.*, p 545.

Hirschi leiavad, et õigusrikkujad kipuvad sattuma õnnetustesse, olema haiged ja saada surma sagedamini kui tavalised õiguskuulekad inimesed.³⁵ Seega kokkuvõtlikult takistab madal enesekontroll nii haridus- kui ka ametialast edu saavutamist, rikub läbisaamist teiste inimestega ning kahjustab füüsilist ja majanduslikku heaolu.³⁶

Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt koosneb enesekontroll kuuest olulisest elemendist tulenevalt asjaolust, et madala enesekontrolliga inimesed on reeglina impulsiivsed, eelistavad lihtsaid ülesandeid, neile on omane kõrgendatud riskiarmastus, nad eelistavad kehalist aktiivsust vaimsele tegevusele, nad on tundetud ja enesekesksed, samuti kerglase ja muutliku tujuuga ning kergesti ärrituvad.³⁷ Seega on enesekontrolli elemendid esiteks impulsiivsus (ingl. k. *impulsivity*), teiseks lihtsad ülesanded (ingl. k. *simple tasks*), kolmandaks riskihuvi (ingl. k. *risk-seeking*), neljandaks füüsilised huvid (ingl. k. *physical activities*), viiendaks kiire ärritumine (ingl. k. *volatile temper*) ning kuuendaks enesekesksus (ingl. k. *self-centeredness*).³⁸ Iga eeltoodud iseloomujoon põhjustab keskendumist kohesele kasusaamisele, mis tuleneb kuritegelikust käitumisest, ning mitte süvenemist kaugemale jäävatesse tagajärgedesse.³⁹ Kuivõrd kuritegusid on lihtne toime panna, need vajavad vähest planeerimist ja minimaalseid kehalisi võimeid ning pakuvad kohest kasumlikkust, ei ole üllatav, et seaduserikkujad on reeglina impulsiivsed, mitteverbaalsed, lühinägelikud jne.⁴⁰ Gottfredson ja Hirschi on seisukohal, et enesekontrolli varjatud olemust iseloomustavad eeltoodud kuus tunnuselementi, mis ühes inimeses korraga esinevad. Seega inimesed, kes on impulsiivsed, ühtlasi tõenäoliselt eelistavad ka lihtsaid ülesandeid ja riskantseid tegevusi jne. Vastavat Gottfredsoni ja Hirschi käsitlust nimetatakse ühedimensioonilisuse hüpoteesiks.⁴¹ Hilisemate uuringute kohaselt on eeltoodud kuuest enesekontrolli elemendist enim seotud enesekontrolli tasemega temperamentsus (kiire ärritumine), impulsiivsus, riskihuvi ja enesekesksus.⁴²

³⁵ Geis, G. *Op. cit.*, p 41.

³⁶ Chapple, C. L. *Op. cit.*, p 91.

³⁷ Arneklev, B. J., Cochran, J. K., Gainey, R. R. *Op. cit.*, p 111.

³⁸ Piquero, A. R., Rosay, A. B. The Reliability and Validity of Grasmick et al's Self-Control Scale: A Comment on Longshore et al. *Criminology*, Volume 36, No 1, February 1998, p 163.

³⁹ Arneklev, B. J., Cochran, J. K., Gainey, R. R. *Op. cit.*, p 111.

⁴⁰ Pratt, T. C., Cullen, F. T. *Op. cit.*, p 932.

⁴¹ Piquero, A. R., MacIntosh, R., Hickman, M. Does Self-Control Affect Survey Response? Applying Exploratory, Confirmatory, and Item Response Theory Analysis to Grasmick et al.'s Self-Control Scale. *Criminology*, Volume 38, No 3, August 2000, p 899.

⁴² Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. Measuring Up: Assessing the Measurement Properties of Two Self-Control Scales. *Deviant Behavior*, Volume 34, No 7, 2013, p 540.

Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt on enesekontroll justkui varjatud iseloomujoon (ingl k. „*latent trait*“), püsiv individuaalne tunnus, mis on seotud hälbiva käitumisega.⁴³ Enesekontroll kujuneb välja vanuses kuus kuni kaheksa eluaastat ning jääb inimese elu jooksul praktiliselt muutumatuks vastavas isiksuses. Seega rõhutab kõnealune teooria püsivat heterogeensust, vastandina teiste teoreetikute (näiteks 1991.a Nagin ja Paternoster uuring⁴⁴) olukorrast sõltuvale käsitlusele, mille kohaselt kuritegelik käitumine on tingitud hiljutistest sündmustest elust ja seejuures on ebasoodsatel asjaoludel põhjuslik mõju kuritegelikule käitumisele. Seevastu püsiva heterogeensuse kohaselt sõltub seotus kuritegevusega aja jooksul stabiilseks jäävast tunnusest – enesekontrollist - potentsiaalsele kuritegevusele, mis on saavutatud juba inimese elu algusjärgus.⁴⁵

Enesekontrolli teooria fundamentaalne väide on see, et suhtelised erinevused tendentsis hälbivalt käituda jäävad inimese elu jooksul stabiilseks. Vastav seisukoht pärineb omakorda kahest kogemuslikust algallikast. Esiteks, vanuse mõju suhteline muutumatus kuritegelikule käitumisele, millest omakorda järeldub, et ühel ajahetkel esinevad isikute vahelised erinevused seonduvalt kuritegeliku käitumisega esinevad ka hilisemal ajahetkel. Teine otsene allikas seisneb isiku kuritegeliku ja hälbiva käitumise erineva ajahetke tasemete tugevas positiivses omavahelises korrelatsioonis.⁴⁶ Gottfredson ja Hirschi on seisukohal, et inimestel, kes käituvad noorukina ja täiskasvanuna hälbivalt ja/või panevad toime kuritegusid, on tekkinud käitumisprobleemid juba varajases lapsepõlves.⁴⁷ Gottfredson ja Hirschi leiavad, et hälbiv ja kuritegelik käitumine suureneb noorukieas kasvades maksimaalseks hilises noorukieas või täisealiseks saades ning pärast hakkab vastav käitumine pidevalt kahanema. Samas, kuna enesekontroll elu jooksul eriti ei muutu ning on enamjaolt väljakujunenud juba enne noorukiiga, ei selgita enesekontroll vanuselist kuritegevust.⁴⁸ Hilisemad elus esinevad kriminaalse käitumise aktiivsuse muutused on tingitud hoopis hälbiva käitumise võimaluste muutusest. Kuigi Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt on enesekontroll umbes peale

⁴³ Vazsonyi, A. T., Pickering, L. E., Junger, M., Hessing, D. An Empirical Test of a General Theory of Crime: A Four-Nation Comparative Study of Self-Control and the Prediction of Deviance. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 38, No 2, May 2001, p 92.

⁴⁴ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. In Defense of Self-Control. *Theoretical Criminology*, Volume 4, No 1, 2000, p 62.

⁴⁵ Arneklev, B. J., Cochran, J. K., Gainey, R. R. *Op. cit.*, p 109.

⁴⁶ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. *Op. cit.*, p 58.

⁴⁷ Pratt, T. C., Cullen, F. T. *Op. cit.*, p 932.

⁴⁸ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. (November 2003). *Op. cit.*, p 427.

kaheksandat eluaastat läbi elu üldiselt stabiilne, tunnistavad nad siiski mõningast võimalust parandada enesekontrolli vanemaks saades.⁴⁹

Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt ei ole enesekontroll inimese loomulik käitumine. Vastupidi, enesekontrolli sisendatakse lastele järjekindla jälgimise ja karistamise abil kuni lapsed kohase käitumise omaks võtavad. Seega enesekontroll tuleneb peamiselt vanemate poolsest kasvatuses. Tulenevalt asjaolust, et enesekontroll ei ole inimese loomulik omadus ning arvestades enesekontrolliga lahutamatu seotud vabaduse ja spontaansuse piiranguid, on peale lapsepõlve enesekontrolli vastuvõtmine ebatõenäoline.⁵⁰ Seega on Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt peamiseks madala enesekontrolli põhjustajaks ebaefektiivne laste kasvatamine. Nimelt vanemad, kes ei jälgi oma lapsi, märkavad hälbivat käitumist alles siis, kui see lapse käitumises juba avaldub ning seejärel karistavad, loovad vastava kasvatamisega madala enesekontrolliga lapsed, kes käituvad ka edaspidi hälbivalt.⁵¹ Gottfredson ja Hirschi keskenduvad enesekontrolli väljakujunemise selgitamisel vanemate poolsele lapse jälgimisele ja probleemkäitumise karistamisele. Nimelt kõrge enesekontrolliga inimesed, kes elu jooksul vaid vähesel määral hälbivalt käituvad, kasvavad juhul, kui nende vanemad esiteks armastavad oma last piisavalt, et jälgida tema käitumist ja aktiivselt reageerida lapse väärsti käitumisele, teiseks jälgivad regulaarselt lapse käitumist, kolmandaks tunnevad ära väärsti käitumise kui see avaldub ning neljandaks karistavad või taunivad hälbivat käitumist.⁵² Seega on Gottfredson ja Hirschi arvamusel, et kuritegude toimepanemist saaks vältida sellega, kui vanemad oma lapsi paremini kasvataks.⁵³

Lähtuvalt eeltoodust on Gottfredson ja Hirschi ka seisukohal, et kaasaegne kriminaalpoliitika, sh kriminaalsete karjäärade sekkumisprogrammid, samuti kurjategijate eraldumine ühiskonnast, ei lahenda tõenäoliselt eriti kuritegevuse probleemi. Efektiivne poliitika peaks edendama hoopis lastekasvatus meetodeid, mis tagaks kõrgema enesekontrolli tasemega järelkasvu ning vähendama võimalike õigusrikkujate jaoks kuriteoobjektide atraktiivsust.⁵⁴

⁴⁹ **Hayslett-Mccall, K. L., Bernard, T. J.** Attachment, Masculinity, and Self-Control: A Theory of Male Crime Rates. *Theoretical Criminology*, Volume 6, No 1, 2002, p 19.

⁵⁰ *Ibid*, p 19.

⁵¹ **Hay, C.** *Op. cit.*, p 708.

⁵² **Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G.** (November 2003). *Op. cit.*, p 429.

⁵³ **Pratt, T. C., Turner, M. G., Piquero, A. R.** Parental Socialization and Community Context: A Longitudinal Analysis of the Structural Sources of Low Self-Control. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 41, No 3, 2004, p 222.

⁵⁴ **Taylor, C.** *Op. cit.*, p 373.

Gottfredson ja Hirschi ei võta oma teorias kindlat seisukohta inimese intelligentsuse astme ja madala enesekontrolli vahelise suhte osas, kuid nad on välja toonud, et madalama intelligentsusastmega inimesed suudavad vähem oma käitumise negatiivsete tagajärgedega arvestada. Seega on inimese intellektuaalsuse tase ja enesekontrolli aste omavahel tihedalt põimunud. Samas järeldub Gottfredsoni ja Hirschi teooriast, et sõltumata lapse intelligentsuse tasemest, on vanematel siiski, kasutades efektiivseid kasvatusmeetodeid, võimalik mõjutada lapse käitumist. Boisvert, Stadler, Vaske, Wright ja Nelson on hiljutises, 2013.a avaldatud uuringus käsitlenud enesekontrolli ja intelligentsuse vahelist seost ning jõudnud järeldusele, et isiku intellektuaalne teostus on tähendusrikkalt seotud enesekontrolliga lapsepõlves ja noorukieas. Lisaks leidsid Boisvert, Stadler, Vaske, Wright ja Nelson, et enesekontroll võib olla osa laiemast, kõrgema astme ajul põhineva funktsioonide kompleksist, mis asub prefrontaalses ajukoos, ning millel on geneetiline alus.⁵⁵

Üldtuntud on soolised erinevused süütegude toimepanemisel. Uuringud on näidanud, et naissoost inividid on võrreldes meestega harvemini seotud agressiivse käitumisega, naised panevad vähem kuritegusid toime kui mehed, liiatigi esineb naistel harvemini tõsiste süütegude toimepanemist.⁵⁶ Nagu varasemalt välja toodud, on Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt enesekontrolli areng tihedalt seotud sotsialiseerumisega varajases lapsepõlves. Tulenevalt tüdrukute intensiivsemast sotsialiseerumisest on neil reeglina kõrgem enesekontrolli tase kui poistel. Lisaks meeste ja naiste erinevale enesekontrolli tasemele on kuritegeliku käitumise sooline lahknemine tingitud ka meeste ja naiste erinevatest võimalustes hälbivalt käituda. Siiski on Gottfredson ja Hirschi seisukohal, et sõltumata naistele avanevatest võimalusest esineb neil märkimisväärselt vähem hälbivat käitumist kui meessoost isikutel.⁵⁷ Kuritegevuse soolist lahknemist selgitavad ka erinevused järelvalves, kuna iseäranis tütarde puhul püüavad vanemad minimeerida lapse võimalusi hälbivalt käituda.⁵⁸ Gottfredson ja Hirschi on seisukohal, et vanemad mitte ainult ei jälgi üksikasjalikumalt oma tütarde käitumist võrreldes poeglastega, vaid ka karistavad tüdrukuid kiiremini, kuna vastav

⁵⁵ Boisvert, D., Stadler, W., Vaske, J., Wright, J. P., Nelson, M. The Interconnection between Intellectual Achievement and Self-Control. *Criminal Justice and Behavior*, Volume 40, No 1, January 2013, p 81, 82, 88, 90.

⁵⁶ Steketee, M., Junger, M., Junger-Tas, J. Sex Differences in the Predictors of Juvenile Delinquency: Females are More Susceptible to Poor Environments; Males Are Influenced More by Low Self-Control. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Volume 29, No 1, January 2013, p 100.

⁵⁷ LaGrange, T. C., Silverman, R. A. Low Self-Control and Opportunity: Testing the General Theory of Crime as an Explanation for Gender Differences in Delinquency. *Criminology*, Volume 37, No 1, 1999, p 44.

⁵⁸ Hayslett-Mccall, K. L., Bernard, T. J. *Op. cit.*, p 18.

käitumine on otsesemalt vastuolus vanemate ootusega naissoost indiviidi osas.⁵⁹ Kokkuvõtlikult leiavad Gottfredson ja Hirschi, et hälbiva käitumise soolised erinevused, st naiste märkimisväärselt madalam hälbiva käitumise tase, on tingitud naissoost isikute kõrgemast enesekontrollist kombinatsioonis vähesemate võimalustega hälbivalt käituda.⁶⁰

Seonduvalt eeltoodud Gottfredsoni ja Hirschi kuritegevuse soolise lahknevuse selgitamisega on huvitav siinkohal välja tuua Steketee, Junger ja Junger-Tas 2013.a teadustöö, mille tulemuste kohaselt on enesekontrolli ja hälbiva käitumise vaheline seos poistel tugevam kui tüdrukutel. Seevastu võrreldes poistega soodustavad tüdrukute hälbivat käitumist rohkem negatiivsed keskkonnategurid, täpsemalt lõhestatud perekond ja õigusrikkujate kampa kuulumine.⁶¹

Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooria kohaselt omab delinkventsesse kampa kuulumine üksnes mööduvat mõju hälbivale käitumisele, mis peamiselt tuleneb siiski inimese madalast enesekontrollist.⁶² Nende teooria kohaselt madala enesekontrolliga individid ise teevad valiku kuuluda delinkventsesse kampa, mis on seega järjekordne madala enesekontrolli kui hälbivuse eelsoodumuse sotsiaalne tagajärg. Nad on seisukohal, et kampa kuulumine ei oma tähendusrikast mõju õigusrikkumiste toimepanemise võimalustele, kuna hälbiva käitumise võimalusi on kõikjal niigi. Samuti ei kujuta delinkventne kamp endast mingit olulist „õpikeskkonda“, sest inimesed ei õpi hälbivat käitumist teiste pealt. Samas isikud, kellel on eriti madal enesekontroll, kipuvad kõige enam olema seotud kampadega, kes on samuti konformsest käitumisest kaugenenud. Tulenevalt asjaolust, et kodus, koolis ja tööl on teatav distsipliin ja kontroll, mis on impulsiivsetele inimestele vastumeelne, veedavad sellised isikud rohkem aega oma sõprade seltsis, sõltumata sellest, kas sõbrad käituvad hälbivalt või mitte, võrreldes kõrgema enesekontrolliga individidega.⁶³

1.3. Enesekontrolli mõõtmisviisid

Gottfredson ja Hirschi on avaldanud arvamust, et nende teooria testimiseks on sobiv läbilõike uuring ning pikaajalised ehk longituuduuringud ei ole vajalikud, kuna need on kulukad, liiatigi

⁵⁹ Botchkovar, E. V., Broidy, L. Parenting, self-control, and the gender gap in heavy drinking: the case of Russia. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Volume 57, No 3, March 2013, p 359.

⁶⁰ LaGrange, T. C., Silverman, R. A. *Op. cit.*, p 45.

⁶¹ Steketee, M., Junger, M., Junger-Tas, J. *Op. cit.*, p 101.

⁶² Chapple, C. L. *Op. cit.*, p 102.

⁶³ McGloin, J. M., Shermer, L. O. Self-Control and Deviant Peer Network Structure. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 46, No 1, 2008, p 37, 40, 41, 42, 59.

peamine tegur – enesekontroll – aja jooksul ei muutu. Samuti leivad nad, et enesekontrolli tuleks mõõta käitumuslike, mitte kognitiivsete skaalade abil, võrreldes ühikuid, mis mõõdavad kuritegevusele analoogse käitumise esinemist.⁶⁴ Vastav eelistus on tingitud tõekspidamisest, et madal enesekontroll võib mõjutada uuringus antavaid vastuseid, kuigi peaks hoopis mõõtma enesekontrolli taset. Seega eelistavad Gottfredson ja Hirschi oma teooria testimiseks käitumuslikke mõõtmisviise muuhulgas ka self-report meetodile.⁶⁵

Seevastu Tittle, Wardi ja Grasmicku poolt 2003.a avaldatud teadustöö tulemuste kohaselt võimaldavad nii kognitiivsed kui ka käitumuslikud uurimismeetodid tõhusalt enesekontrolli teooriat testida. Kusjuures uuringu tulemuste kohaselt ei oma käitumuslikul meetodil põhinevad enesekontrolli mõõtmise skaalad mingeid eeliseid võrreldes kognitiivsetega. Eeltoodud tulemus vastandub teooria autorite enda väitega, mille kohaselt käitumuslikel meetoditel põhinevad uurimisviisid peaksid näitama oluliselt suuremaid seoseid kuritegeliku käitumisega kui kognitiivsed meetodid.⁶⁶

Sõltumata Gottfredsoni ja Hirschi soovitusel on vaid vähesed teadlased kasutanud oma uuringutes käitumuslikke meetodeid⁶⁷ ning enamus neist on uurimismeetodina kasutanud Grasmick jt skaalat või modifitseeritud varianti sellest, mis on teadupärast kognitiivne uurimismeetod.⁶⁸ Alljärgnevalt veidi lähemalt Grasmick jt skaala olemusest.

1993.a avaldasid Grasmick, Tittle, Bursik ja Arneklev 24-ühikulise, 6-faktorilise enesekontrolli mõõtmismetoodika, mis on tuntud Grasmick jt skaala nime all. Nimetatud skaala koosneb 24-st suhtumuslikust lausendist, millest 4 on mõeldud iga Gottfredsoni ja Hirschi kuue enesekontrolli karakteristiku (impulsiivsus, lihtsad ülesanded, riskihuvi, füüsilised huvid, kiire ärritumine, enesekesksus) mõõtmise jaoks.⁶⁹ Ilmestamaks eeltoodut, toon järgnevalt välja Grasmick jt 24 komponendilise skaala esimesed 4 komponenti, mis on mõeldud impulsiivsuse mõõtmiseks:

⁶⁴ Pratt, T. C., Cullen, F. T. *Op. cit.*, p 933.

⁶⁵ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. Self-Control and Crime/Deviance: Cognitive vs. Behavioral Measures. *Journal of Quantitative Criminology*, Volume 19, No 4, December 2003, p 335.

⁶⁶ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. (December 2003). *Op. cit.*, p 362, 363.

⁶⁷ *Ibid*, p 336.

⁶⁸ Delisi, M., Hochstetler, A., Murphy, D. S. Self-control behind bars: A validation study of the Grasmick et al. scale. *Justice Quarterly*, Volume 20, No 2, June 2003, p 246.

⁶⁹ *Ibid*, p 242, 244.

- 1) Ma toimin sageli hetke ajal, võtmata endale mõtlemisaega. (ingl. k. *I often act on the spur of the moment without stopping to think.*)
- 2) Ma ei mõtle eriti palju tulevikule ega pinguta tuleviku nimel. (ingl. k. *I don't devote much thought and effort to preparing for the future.*)
- 3) Ma teen sageli seda, mis mulle parasjagu meeldib, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist. (ingl. k. *I often do whatever brings me pleasure here and now, even at the cost of some distant goal.*)
- 4) See, mis juhtub minuga lähiajal, läheb mulle rohkem korda kui tulevikus toimuv. (ingl. k. *I'm more concerned with what happens to me in the short run than in the long run.*)⁷⁰

Enesekontrolli elemente mõõdetakse Likerti skaala vastusevariantidega, mille puhul on vastajal 4 varianti alates täielikust nõustumisest kuni täieliku mittenõustumiseni (nõustun täielikult; pigem nõustun; pigem ei nõustu; üldse ei nõustu).⁷¹

Arvukad uuringud (näiteks Arneklev jt 1993.a, Brownfield ja Sorenson 1993.a, Grasmick jt 1993.a, Higgins jt 2012.a, Desmond jt 2012.a), milles on kasutatud ülalnimetatud kuue enesekontrolli karakteristiku mõõtmiseks Grasmick jt skaalat self-report meetodil, on kinnitanud seost madala enesekontrolli ja hälbiva käitumise vahel.⁷²

Eelkirjeldatud Grasmick jt enesekontrolli skaalat on Longshore, Turner ja Stein oma 1996.a avaldatud uuringus kasutanud modifitseeritud kujul. Nende versioon kõnealusest skaalast erineb väheste ent oluliste muudatuste tõttu. Esiteks kasutasid Longshore, Turner ja Stein nelja vastusevariandiga Likerti skaala asemel viie vastusevariandiga Likerti skaalat, mis on järgmine: mitte kunagi, harva, mõnikord, sageli, peaaegu alati. Teiseks muudeti mõningates aspektides lausendite sõnastust, vahel isegi vastupidiseks, et märgata mõjutusi, mis on tingitud jah-sõnastusest.⁷³

Grasmick jt skaala või mõne selle variatsiooni kasutamine on levinuim meetod enesekontrolli empiiriliseks testimiseks. Siiski on vastava skaala reliaablus korduva kriitika alla sattunud.⁷⁴ Näiteks Longshore jt poolt 1996.a avaldatud uuringu, milles Grasmick jt skaalaga testiti

⁷⁰ Delisi, M., Hochstetler, A., Murphy, D. S. *Op. cit.*, p 245.

⁷¹ *Ibid*, p 244, 245.

⁷² Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. *Op. cit.*, p 536.

⁷³ Piquero, A. R., Rosay, A. B. *Op. cit.*, p 157.

⁷⁴ Delisi, M., Hochstetler, A., Murphy, D. S. *Op. cit.*, p 246.

kriminaalset inimgruppi, tulemused ei toetanud ühe põhiteguri – enesekontrolli - olemasolu ning nimetatud skaala ei funktsioneerinud ühtviisi hästi erinevate alagruppide puhul, mis olid määratletud rahvuse, soo ja vanuse alusel. Grasmick jt skaala modifitseeritud kujul kasutamisel paranes skaala sobivus vanuse ja rahvuse alagruppide testimisel, kuid siiski ei olnud vastav mõõtmisviis kõlbulik naiste enesekontrolli uurimiseks. Seevastu Piquero ja Rosay 1998.a avaldatud uuringust, milles reanalüüsi eeltoodud Longshore jt 1996.a uuringu andmeid, ilmnas, et Grasmick jt skaala siiski vastab ühe-teguri lahendusele ning on võrdselt reliaabne ja valiidne erinevate sugude hälbiva käitumise uurimise puhul.⁷⁵ Rääkides veel Grasmick jt skaala väärtuse kahtluse alla seadmisest võiks näitena tuua Delisi, Hochstetleri ja Murphy 2003.a avaldatud uuringu, milles jõuti tulemuseni, et Grasmick jt skaala äkilise meelega dimensioon on ainuke element, mis otseselt ennustab kuritegelikku käitumist. Lisaks jõudsid Delisi, Hochstetler ja Murphy järeldusele, et kõnealune skaala ei ole ühemõõtmeline nagu Gottfredson ja Hirschi on väitnud.⁷⁶

Enesekontrolli teooria autorid Gottfredson ja Hirschi ise on seisukohal, et Grasmick jt skaala ei taba piisavalt enesekontrolli nõ tuuma, samuti on nende hinnangul küsitav kuivõrd suhtumuslikud meetodid üleüldse sobivad enesekontrolli mõõtmiseks, kuna vastavad meetmed on mõjutatud vastajate enesekontrolli tasemest. Eeltoodu valguses on Hirschi 2004.a avaldanud kontseptuaalse selgituse enesekontrolli kohta, samuti pakkunud välja alternatiivse viisi enesekontrolli mõõtmiseks. Algses, 1990.a avaldatud Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teoorias defineeriti enesekontrolli kui tendentsi vältida käitumist, millega pikemas perspektiivis kaasnev kahju ületab sellest käitumisest saadava lühiajalise kasu. Hirschi defineeris enesekontrolli uuesti järgmiselt: enesekontroll on kogum sisemisi piiranguid, mis on inimeses olemas, kuhu iganes ta ka ei läheks (ingl. k. *set of inhibitions one carries with one wherever one happens to go*). Hirschi uuendatud käsitlemise kohaselt peaks enesekontrolli kontseptualiseerima kui teatud hulka piiranguid või sisemisi tõkendeid (ingl k. *inhibitions*), mis takistavad inimest kuritegelikul või sellele analoogsel viisil käitumast. Ta on seisukohal, et sotsiaalsed sidemed väljendavad sisemisi piiranguid. Samuti tõi Hirschi välja konkreetseid lausendid, millega enesekontrolli tuleks mõõta.⁷⁷ Ilmestamaks eeltoodut, toon järgnevalt näitena välja Hirschi skaala 11 komponenti (mis ei ole ammendav skaala):

⁷⁵ Piquero, A. R., MacIntosh, R., Hickman, M. *Op. cit.*, p 900.

⁷⁶ Delisi, M., Hochstetler, A., Murphy, D. S. *Op. cit.*, p 260.

⁷⁷ Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. *Op. cit.*, p 535, 537, 538.

- 1) Kui ma peaksin ära kolima, hakkaksin oma kooli igatsema. (ingl. k. *If I had to move I would miss my school.*)
- 2) Ma saan oma isaga hästi läbi. (ingl. k. *I get along with my father.*)
- 3) Ma süön tavaliselt oma vanematega koos õhtust. (ingl. k. *I usually eat dinner with my parents.*)
- 4) Õpetajad märkavad, kui mul hästi läheb ja annavad mulle sellest teada. (ingl. k. *Teachers know when I do well and let me know.*)
- 5) Ma saan oma emaga hästi läbi. (ingl. k. *I get along with my mother.*)
- 6) Ma veedan oma vaba aega koos vanematega. (ingl. k. *I spend leisure time with my parents.*)
- 7) Mu vanemad ütlevad mulle, mis kellaks ma koju pean tulema. (ingl. k. *My parents set time to be home.*)
- 8) Mu vanemad teavad kellega ma väljas käin. (ingl. k. *My parents know who I go out with.*)
- 9) Mulle meeldib mu kool. (ingl. k. *I like my school.*)
- 10) Ma lähen selleks ajaks koju, mis mu vanemad mulle öelnud on. (ingl. k. *I obey the time set for me to be home.*)
- 11) Tavaliselt mulle kool meeldib. (ingl. k. *I usually like school.*)⁷⁸

Hirschi enesekontrolli skaala puhul on eriti tähelepanuväärsed kaks asjaolu. Nimelt sarnanevad mõningad Hirschi enesekontrolli skaala lausendid tüüpilisele sotsiaalsete sidemete mõõtmisviisile (Näiteks: Kas sa jagad oma mõtteid ja tundeid oma emaga?; Kas sulle läheb kool korda?). Vastuseks eeltoodud tähelepanekule on Hirschi selgitanud, et kuivõrd sotsiaalsed sidemed loovad ja sisendavad enesekontrolli, saabki sotsiaalsete sidemete ja enesekontrolli mõõtmisviise samas tähenduses kasutada. Hirschi enesekontrolli skaala ei sisalda küsimusi riskantse ja hälbiva käitumise kohta, millega on välistatud tautoloogia kriitika, mis enamikele käitumuslikele skaaladele osaks saab, kuna mõõtmisviis on sel juhul lahutamatult seotud muutujaga, mida tahetaksegi mõõta. Teiseks on huvitav asjaolu, et Hirschi enesekontrolli skaala ei sisalda impulsiivsuse ja enesekeksuse elemente, kui kahte kuuest enesekontrolli elemendist algses, so 1990.a avaldatud Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teoorias.⁷⁹

⁷⁸ Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. *Op. cit.*, p 549.

⁷⁹ *Ibid*, p 535, 537.

Rocque, Posick ja Zimmermann 2013.a avaldatud uuringu kohaselt on Grasmick jt skaalal ja Hirschi skaalal sarnased enesekontrolli mõõtmise omadused ja tulemused ning mõlemad skaalad sobivad enesekontrolli mõõtmiseks. Siiski, tulenevalt kõnealuste mõõtmismeetodite mõningatest väikestest erinevustest, sobib vastava teadustöö tulemuste kohaselt Grasmick jt skaala veidi paremini enesekontrolli mõõtmiseks kui Hirschi skaala.⁸⁰

1.4. Varasemad uuringud enesekontrolli teooria kohta ja kriitika

Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooria on pälvinud juba alates selle avaldamisest 1990.a, mil ilmus „*A General Theory of Crime*“, palju tähelepanu, sealhulgas kriitikat. Alljärgnevalt tuuakse välja mõningad näited nii arvukatest teooriat positiivselt kinnitavatest kui ka negatiivselt arvustavatest seisukohtadest, samuti vastava teooria edasiarendamise katsetustest.

Paljud uuringud on kinnitanud madala enesekontrolli mõju täisealiste kuritegevusele (Evans, Cullen, Burton, Duanway ja Benson, 1997.a; Grasmick, Tittle, Bursik ja Arneklev, 1993.a; Longshore 1998.a; Longshore ja Turner, 1998.a; Longshore, Turner ja Stein, 1996.a), alaealiste delinkventsusele (Polawaski, 1994.a; Wood, Pfefferbaum ja Arneklev, 1993.a), joobes juhtimisele (Keane, Maxim ja Teevan, 1993.a) ning enesekontrolli mõju muule hálbivale käitumisele nii täiskasvanute kui ka noorukite puhul (Arneklev, Grasmick, Tittle ja Bursik, 1993.a; Evans jt, 1997.a; Grasmick jt, 1993.a; Wood jt, 1993.a).⁸¹

Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooria edasiarendamise katsetuse näitena võiks tuua Grasmicku, Tittle, Bursiku ja Arneklevi 1993.a avaldatud uuringu, milles jõuti järeldusele, et seda, kui palju mõjutab madal enesekontroll süütegude toimepanemist, võivad mõjutada nii situatsioonilised asjaolud kui ka individuaalsed karakteristikud. Seega sõltub madala enesekontrolli mõju konkreetsest situatsioonist. Eeltooduga seondub ka Nagini ja Paternosteri 1993.a avaldatud uuring, mille kohaselt leidis kinnitust Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooria, kuid ühtlasi leiti ka mõningast toetust sellele, et situatsioonilised faktorid omavad hálbiva käitumise avaldumisele mõju. Vastavast uuringust tulenes, et süüteo objekti atraktiivsus, lihtsus minimaalse riskiga süütegu toime panna ning arusaamine võimalikust kahjust ja kasust, mis süüteoga kaasneb, on kõik märgatavalt seotud otsusega süütegu toime panna. Nagini ja Paternosteri uuringust juhindudes on Piquero ja Tibbets 2006.a avaldatud

⁸⁰ Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. *Op. cit.*, p 551.

⁸¹ Longshore, D., Chang, E., Hsieh, S.-c., Messina, N. *Op. cit.*, p 543, 544.

teadustöös keskendunud madalale enesekontrollile kui selgele hälbiva käitumise põhjusele võttes seejuures ka arvesse situatsiooniliste faktorite mõju süüteo toimepanemise otsuse kujunemisel. Piquero ja Tibbets on arvamusel, et seaduserikkujad teevad ratsionaalselt otsuseid olles seejuures mõjutatud mitmesugustest teguritest, mitte ainult madalast enesekontrollist, vaid lisaks ka situatsioonilistest peibutistest aga ka olukorralistest takistustest. Piquero ja Tibbetsi uuringu tulemuste kohaselt on madalal enesekontrollil otsene mõju kavatsusele hälbivalt käituda, kuid lisaks on madalal enesekontrollil ka kaudne mõju läbi situatsiooniliste faktorite nagu näiteks lõbu hälbivalt käituda, aga ka häbitunne või kartus karistuse ees. Eeltoodu valguses on siinkohal huvitav kõrvalepõikena välja tuua, et Grasmicku ja Bursiku 1990.a avaldatud uuringu kohaselt on mõningate süütegude puhul häbil võrreldes teiste teguritega kõige tugevam mõju hälbiva käitumise otsese tegemisele, isegi suurem mõju kui ametlikul sanktsioonil.⁸² Seega on häbistatus oluline sotsiaalse kontrolli faktor, mis mõjutab hälbivalt käituvaid isikuid.

Gottfredsoni ja Hirschi käsitlust, mille kohaselt hälbiv käitumine on põhjustatud enesekontrollist vastastikusel toimes võimalustega hälbivalt käituda, on püüdnud edasi arendada Christian Seipel ja Stefanie Eifler 2008.a avaldatud uuringus. Selgitamaks välja enesekontrolli ja võimaluste mõju indiviidide otsustele, lähtuvad Seipel ja Eifler kaalutlusest, mille kohaselt võimalused klassifitseeritakse vastavalt tõenäosusele hälbiva käitumisega vahele jääda ja karistada saada. Võimalused hälbivalt käituda, mis seonduvad suure vahelejäämise riskiga, on nõ väga kulukad ja seetõttu ebasoodsad võimalused. Neile vastanduvad võimalused, mille realiseerimisel on madal risk vahele jääda ning mis on seega nõ vähe kulukad ja seetõttu eelistatud võimalused. Nn väga kulukatele situatsioonidele on omane kulukuse aspekti domineerimine – otsustamaks, kas konkreetsel juhul hälbivalt käituda või mitte, rõhub indiviidi teadmine võimalikest märkimisväärselt negatiivsetest tagajärgedest. Seevastu nn vähe kulukate situatsioonide puhul vastavat kulukuse survet indiviidil ei lasu, kuna otsusel hälbivalt käituda ei oleks nii tohutut mõju. Seipeli ja Eifleri uuringu tulemuste kohaselt on isikuomadustel suurem efekt nn vähe kulukates situatsioonides, mis on ühtlasi eelistatud võimalused, seevastu nn väga kulukates situatsioonides, mis on ühtlasi ebasoodsad võimalused, on tugevam mõju kasul. Seega enesekontrolli tase kui isikuomadus omab

⁸² **Piquero, A., Tibbets, S.** Specifying the direct and indirect effects of low self-control and situational factors in offenders' decision making: Toward a more complete model of rational offending. *Justice Quarterly*, Volume 13, No 3, September 1996, p 483, 485, 497, 504, 505.

suuremat mõju nn vähe kulukates situatsioonides, samal ajal kui kasu omab suuremat mõju nn väga kulukates situatsioonides.⁸³

Enesekontrolli teooria mõningase edasiarendusena võib käsitleda ka Finkenaueri, Engelsi ja Baumeisteri 2005.a avaldatud uuringut, milles käsitleti kasvatamise mõju noorukite käitumisele ja emotsionaalsetele probleemidele. Vastavas teadustöös jõuti järeldusele, et vanemate heakskiit tugevdab lapse enesekontrolli samal ajal kui psühholoogiline kontroll vähendab enesekontrolli. Siinkohal on vahemärkusena huvitav veel välja tuua, et eeltoodud uuringust tulenevalt seondub madal enesekontroll suuremate emotsionaalsete probleemidega kui kõrge enesekontroll, mis vastandub varasemate uuringutulemustega, mille kohaselt väga kõrge enesekontrolliga noorukitel esineb ohtralt emotsionaalseid probleeme. Finkenauer, Engels ja Baumeister leidsid, et enesekontrolli kasvades suureneb ka selle kasumlikkus lineaarselt, st mida kõrgem oli uuringus osalenud nooruki enesekontrolli tase, seda vähem esines ka vastaval noorukil probleeme.⁸⁴

Kui rääkida Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooriat negatiivselt arvustavatest seisukohtadest, siis kõige enam on nende teooriat kritiseeritud tautoloogia probleemi tõttu (näiteks Akers, 1991.a; Meier, 1995.a). Nimelt on vastava teooria kesksel kohal esiteks väide, mille kohaselt häälbiv käitumine ennustab häälbivat käitumist ning teiseks, et enesekontroll põhjustab häälbivat käitumist. Gottfredson ja Hirschi ise tautoloogias probleemi ei näe, selgitades oma 2000.a avaldatud artiklis „*In Defense of Self-Control*”, et teooriad on loogilised süsteemid ning et need ongi ringikujulised.⁸⁵

Benson ja Moore ei nõustu Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, et murdvarga portree ühtib sama hästi valgekraest kurjategija, organiseeritud kuritegevusega tegeleva isiku, narkootikumidega kaubitseja ja vägistaja omaga, kuna nad on siiski *samad* inimesed. Nimelt on Benson ja Moore oma 1992.a avaldatud uuringus jõudnud tulemusteni, mille kohaselt

⁸³ Seipel, C., Eifler, S. Opportunities, Rational Choice, and Self-Control: On the Interaction on Person and Situation in a General Theory of Crime. *Crime & Delinquency*, Volume 56, No 2, April 2010, p 168, 173, 174, 191, 192.

⁸⁴ Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Baumeister, R. F. Parenting behavior and adolescent behavioral and emotional problems: The role of self-control. *International Journal of Behavioral Development*, Volume 29, No 1, 2005, p 66.

⁸⁵ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. *Op. cit.*, p 56-58.

isikud, kes panevad toime tavapäraseid süütegusid ja valgekraede kuritegusid, paistavad eristatava grupina silma nõ tavaliste tänavakurjategijate seast.⁸⁶

Wright, Logie ja Decker ei nõustu Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teoorias toodud seisukohaga, mille kohaselt hälbivalt käituvad isikud panevad toime kõikvõimelikke süütegusid ega spetsialiseeru konkreetsele süüteo liigile. Wrighti, Logie ja Deckeri 1995.a avaldatud uuringus, milles intervjueriti 47 aktiivset murdvarast, leiti kindlaid tõendeid selle kohta, et vastavatel isikutel on murdvargale vajalikud spetsiifilised tehnika, suhtlemisoskus ja teadmised. Seega murdvargad on suure tõenäosusega nõ spetsialiseerunud vastavatele kuritegudele, sest nad on omandanud asjakohased eriteadmised.⁸⁷

Enesekontrolli teooria on pälvinud kriitikat ka seetõttu, et vastav teooria ei selgita vanuselist kuritegevuse muutumist. Nimelt on Gottfredson ja Hirschi seisukohal, et enesekontroll ei saagi selgitada vanuse ja kuritegevuse vahelist seost, kuna enesekontroll inimese elu jooksul eriti ei muutu ning kujuneb välja juba lapsepõlves. Nad on arvamusel, et kuritegelik käitumine varieerub loomupäraselt, loomulikult ja muutumatul teel vanuse järgi, mistõttu üksi teooria ei peagi selgitama vanuse-kuritegevuse suhet.⁸⁸ Sampson ja Laub on 1993.a avaldatud teoses kritiseerinud Gottfredsoni ja Hirschi seisukohta seondult kriminaalse käitumise stabiilsusega inimese elu jooksul. Sampson ja Laub möönavad, et antisotsiaalsele ja hälbivale käitumisele on iseloomulik järjepidevus läbi inimese elu, kuid sõltumata järjepidevusest võivad näiteks kiindumus töösse ja/või abielu oluliselt vähendada kriminaalset käitumist.⁸⁹ Tittle ja Grasmick on 1997.a avaldatud teadustöös seisukohal, et kui inimene vanemaks saades on pidevalt kogenud oma valede otsuste tagajärgi, peaks inimese enesekontroll paranema, mis viib omakorda avaldunud kuritegevuse vähenemiseni, mis on omane tüüpilisele vanuselise kuritegevuse kõverale. Liiatigi leidub eksperimentaalseid tõendeid (Baumeister ja Exline, 1999.a; Muravan, Tice, Baumeister 1998.a), mille kohaselt enesekontroll on nagu muskel, mis treenimisega aja jooksul tugevneb. Wright jt on 1999.a uuringus leidnud, et enesekontrolli tase lapsepõlves ei ole kaugeltki korrelatsioonis enesekontrolliga noorukieas, mistõttu ei ole enesekontroll inimese elu jooksul tingimata stabiilne.⁹⁰

⁸⁶ Geis, G. *Op. cit.*, p 43.

⁸⁷ Geis, G. *Op. cit.*, p 65, 66.

⁸⁸ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. (November 2003). *Op. cit.*, p 432.

⁸⁹ Taylor, C. *Op. cit.*, p 379.

⁹⁰ Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. (November 2003). *Op. cit.*, p 432.

Gottfredsoni ja Hirschi teooriat on kritiseeritud korduvalt ka seoses kambavaimu mõju ignoreerimisega noorukite õigusrikkumistele, samuti seoses abikaasade mõju eitamisega hälbivalt käituvatele täisealistele.⁹¹ Näiteks Deckeri ja Weermani 2005.a uuringust, samuti Pauwelsi 2010.a avaldatud uuringust ilmnes, et delinkventsesse kampa kuuluvad noorukid panevad oluliselt rohkem õigusrikkumisi toime kui noorukid, kes analoogsetesse kampadesse ei kuulu.⁹² Siinkohal on oluline välja tuua, et delinkventset kampa ehk *gangi* mõistavad noorukid täiesti erinevalt. Veelgi enam, isegi teoreetikud ei ole suutnud jõuda ühele arvamusele selles, mida *gäangi* all mõistetakse. Seondult *gäangi* tunnuste ja kriteeriumitega, mille alusel saab isikut pidada *gäangi* kuuluvaks, on teoreetikute seas vallandunud märkimisväärne debatt. Miller (1980.a uuringus), Klein (1995.a uuringus), Short (1996.a uuringus), Spergel (1995.a uuringus) jt on selles väitluses osalenud juba enam kui kolm dekaadi, kuid on üksnes vähesel määral suutnud oma erimeelsusi *gäangi* olemuse suhtes kõrvaldada.⁹³ Vastukaaluks kampade ja abikaasade mõju ignoreerimise kriitikale on Gottfredson ja Hirschi oma 2000.a avaldatud artiklis „*In Defense of Self-Control*” selgitanud, et kuna abielu efekt toimib läbi selle, et vastav isik eemaldatakse kamba kahjulikust mõjust, on mõlemad teooriale etteheidetud efektid tegelikkuses identsed. Gottfredsoni ja Hirschi teooriat toetab muu hulgas Matsueda ja Andersoni 1998.a uuring, mille tulemuste kohaselt on hälbival käitumisel suur mõju seotusele delinkventsete kampadega, ehk hälbivalt käituvad inimesed kuuluvad sageli kampadesse, millele on omane hälbiv käitumine. Nad jõudsid järeldusele, et hälbivuse mõju kampadele on suurem kui delinkventsetel kampadel hälbivale käitumisele.⁹⁴ Eeltoodud seisukohta toetab ka Pauwelsi 2008.a avaldatud uuring, mille tulemuste kohaselt demograafilise päritolu muutujad nagu immigratlus, sugu, kuulumine ühe vanemaga perre ja sotsiaalmajanduslik staatus on väga tagasihoidlikult seotud kuulumisega delinkventsesse kampa. Ilmnes, et delinkventsesse kampa kuulumisel on olulisemad tegurid moraal, enesekontroll ja riskantne eluviis.⁹⁵

Vastupidiselt Gottfredsoni ja Hirschi seisukohale seondult poiste ja tüdrukute erineva kasvatamisega leidub mitmeid uuringuid (Gibbs jt, 1998.a; Lytton ja Romney, 1991.a), mille

⁹¹ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. *Op. cit.*, p 58.

⁹² Pauwels, L. J. R., Vettenburg, N., Gavray, C., Brondeel, R. Societal Vulnerability and Troublesome Youth Group Involvement: The Mediating Role of Violent Values and Low Self-Control. *International Criminal Justice Review*, Volume 21, No 3, September 2011, p 292.

⁹³ Esbensen, F.-A., Winfree Jr, L. T., He, N., Taylor, T. J. Youth Gangs and Definitional Issues: When Is a Gang a Gang, and Why Does It Matter? *Crime & Delinquency*, Volume 47, No 1, January 2001, p 106, 122.

⁹⁴ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. *Op. cit.*, p 58.

⁹⁵ Pauwels, L. J. R., Vettenburg, N., Gavray, C., Brondeel, R. *Op. cit.*, p 284.

kohaselt vanemad kasvatavad, sh karistavad lapsi ühesuguselt sõltumata lapse soost. Näiteks Venemaal läbi viidud uuringu kohaselt, mille andmed koguti 2005.a lõpus ja 2006.a algul, ei täheldatud märkimisväärseid erinevusi vanemate poolses seotuses, järelvalves ega karistamises poiste ja tüdrukute vahel.⁹⁶ Vastukaaluks kriitikale leidub ka arvukalt uuringuid, mis Gottfredsoni ja Hirschi seisukohta toetavad ning mille kohaselt poegi ja tütreid kasvatatakse erinevalt. Näiteks Junger-Tas, Marshall jt 2003.a teadustöö tulemuste kohaselt rakendavad vanemad tüdrukute kasvatamisel rohkem otsest kontrolli kui poiste puhul. Junger-Tas ja Terlouw 1991.a uuringust ilmnes, et võrreldes tüdrukutega käib kaks korda rohkem poisse nädalavahetuse viimasel päeval, samal ajal veedavad tütarlapsed suurema osa oma ajast majapidamistöid tehes või oma õdesid-vendi hoides. Masson, Kayotis ja de Jong 2002.a teadustöös on leitud, et alla kuue aastased tüdrukud tohivad mängida vaid oma kodu vahetuses läheduses, samal ajal kui poistel on lubatud oluliselt kaugemal ringi seigelda.⁹⁷

2004.a avaldatud uurimustöös on Pratt, Turner ja Piquero seadnud kahtluse alla Gottfredsoni ja Hirschi teooria aspekti, mille kohaselt on laste kasvatamine sisuliselt ainus tegur, millest sõltub lapse enesekontrolli tase. Pratt, Turner ja Piquero on leidnud, et enesekontrolli kujunemine võib olla komplekssem. Oma uuringus laiendavad Pratt, Turner ja Piquero teoreetiliselt Gottfredsoni ja Hirschi seisukohti lisades suuremasse enesekontrolli arengu mudelisse kollektiivse sotsialiseerumise. Nende uuringu peamine eesmärk oli hinnata, millisel määral kogukonna tasandil olevad faktorid mõjutavad laste kasvatamist ning omakorda laste enesekontrolli taset. Varasematest uuringutest on ilmnenu, et tihedate sotsiaalsete sidemetega naabruskondades on kasvatusel suurem rõhk ning asetatakse koolile, tööskoolile, tulevikuperspektiividele ning enesekontrolli arendamisele. Selliste naabruskondade elanikud edendavad tõenäolisemalt kõrge kvaliteediga laste kasvatusmeetodeid ning aitavad juhendada oma naabruskonna lapsi. Seevastu sotsiaalselt korrapärasemates naabruskondades on eelnevate uuringute kohaselt informaalne sotsiaalne kontroll ohustatud. Eeltoodust tulenevalt olid Pratt, Turner ja Piquero seisukohal, et Gottfredsoni ja Hirschi teooria on enesekontrolli arengu osas puudulik, kuna selles ei tunnustata kogukonna konteksti ja vanemliku sotsialiseerumise vahelise seose tähtsust. Seega Pratt, Turneri ja Piquero uuringu tulemuste kohaselt on naabruskonnal mõju lapse enesekontrolli arengule.⁹⁸

⁹⁶ Botchkovar, E. V., Broidy, L. *Op. cit.*, p 370.

⁹⁷ Steketee, M., Junger, M., Junger-Tas, J. *Op. cit.*, p 91.

⁹⁸ Pratt, T. C., Turner, M. G., Piquero, A. R. *Op. cit.*, p 221, 224, 225, 236.

Vastukaaluks enesekontrolli teooriale aja jooksul suunatud kriitikale on Gottfredson ja Hirschi oma 2000.a avaldatud artiklis „*In Defense of Self-Control*” lõpetuseks tabavalt välja toonud, et ei ole üllatav, et nende teooriat ei ole hästi vastu võtnud teadlased, kes keskenduvad mingile spetsiifilisele hälbiva käitumise liigile, iseäralikele rehabiliteerivatele tehnikatele või eriskummalistele elu keerdkäikudele. Vastukaaluks kriitikale leidub arvukalt empiirilisi uuringuid, milles on kõrgelt hinnatud kõnealuse teooria kvaliteeti ja paikapidavust ning milles on leitud, et arvestades kõiki asjaolusid, on tegemist märkimisväärselt õnnestunud teooriaga.⁹⁹

⁹⁹ Hirschi, T., Gottfredson, M. R. *Op. cit.*, p 66.

II. ENESEARUANDE EHK SELF-REPORT MEETOD

2.1. Hälbiva käitumise uurimisviisid

Kuritegeliku käitumise uurimisel on kasutusel peamiselt kolm erinevat andmete kogumise meetodit, milleks on ohvriuuringud, self-report meetodil põhinevad uuringud ning ametlikud andmed, mis pärinevad õiguskaitseorganitest. Eeltoodud uurimisviise käsitletakse tänapäeval alternatiivsete meetoditena kuritegevuse uurimisel, millel igal juhul on teatavad eelised võrreldes teistega, aga ka piirangud, milliseid teiste puhul ei esine. Seega iga eelnimetatud uurimismeede on mõõdukalt reliaabne ja valiidne just teatud tüüpi eesmärkidega uuringu läbiviimiseks.¹⁰⁰ Esmalt aga lühidalt hälbiva käitumise uurimisviiside ajaloost.

Algsed hälbiva ja kriminaalse käitumise uuringud rajanesid ametlikest allikatest, nagu politsei, kohtu ja vangla registritest pärinevatel andmetel. Peagi märgati (Merton 1938.a; Sutherland 1939.a), et vastavad andmed on ebapiisavad, kuna uuringutest jäi välja varjatud delinkventsus. Sutherlandi 1949.a avaldatud uuring, mis keskendus valgekraede kuritegudele, esitas tõsise väljakutse valitsevale seisukohale, et hea sotsiaalse taustaga inimesed eelduslikult õigusrikkumisi toime ei pane. Ametlikel andmetel põhinevate uuringute lahknevus Sutherlandi tähelepanekust seonduvalt kuritegevusega kõrgemates sotsiaalsetes klassides sundis kriminolooge otsima uusi meetodeid kuritegevuse mõõtmiseks. Esimese self-report meetodil põhineva kuritegevuse uuringu avaldas Austin Porterfield 1943.a, millest inspireerituna järgnes Wallersteini ja Wylie self-report meetodil rajanev uuring. Sõltumata asjaolust, et mõlemad teadustööd olid metodoloogiliselt üsnagi primitiivsed ning neis esines hulgaliselt puudujääke, olid need siiski oluliseks pöördepunktiks self-report meetodi ajaloos, kuna nendega mitte ainult ei juhitud tähelepanu ulatuslikule varjatud delinkventsusele, vaid ühtlasi ka demonstreeriti meetodit vastava käitumise uurimiseks.¹⁰¹ Seega ajaloolises kontekstis võib self-report meetodit näha kui vahendit uurimaks delinkventsust mittedelinkventse elanikkonna abil, kus kõik ametlikud hälbiva käitumise mõõtmisviisid nagu politsei ja kohtute registrid, aga ka kinnipeetavate andmed, on liiga piiratud saamaks adekvaatset ülevaadet hälbivast käitumisest.¹⁰²

¹⁰⁰ **Huizinga, D., Elliot, D. S.** Reassessing the Reliability and Validity of Self-Report Delinquency Measures. *Crime and Criminals: Contemporary and Classic Readings in Criminology*, 1999, p 86.

¹⁰¹ **Thornberry, T. P., Krohn, M. D.** The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime. *Criminal Justice*, Volume 4, 2000, p 35-37.

¹⁰² **Hindelang, M. J., Hirschi, T., Weis, J. G.** Correlates of Delinquency: The Illusion of Discrepancy between Self-Report and Official Measures. *American Sociological Review*, Volume 44, No 6, December 1979, p 996.

Rääkides kolme peamise häälbiva käitumise uurimismeetodi - ohvriuuringud, self-report uuringud ning ametlikud andmed - eelistest ja puudustest, võiks välja tuua peamiselt järgmist.

Ametlikest allikatest saadud andmed, sõltumata oma pealtnäha usaldusväärsest päritolust, ei ole paraku vigadeta. Peamiseks miinuseks on asjaolu, et ametlike allikate informatsioon kuritegevuse kohta on mittetäielik, sest kõik õigusrikkumised ei jõua õiguskaitseorganiteni. Teatavasti sõltub politseini jõudev info inimeste tahtest süütegudest teavitada. Isegi kui politseile tehakse avaldus kuriteo kohta, ei suuda politsei sageli õigusrikkujat tabada. Näiteks paljude poevarguste ja röövide puhul jäävad toimepanijad avastamata; valge-kraede süütegude väljaselgitamine on kohati väga keeruline. Politseile süüteost teatamine sõltub paljudest asjaoludest, näiteks kuriteo raskusastmest, kindlustuse nõudmistest, usust politseitöö efektiivsusesse, samuti kannatanu võimalusest politseid teavitada. Süütegude puhul, nagu seda on narkootikumide vahendamine ja prostitutsioon, milles kannatanu on samal ajal ka õigusrikkuja, ei teavitatagi õiguskaitseorganeid.¹⁰³ Ametlike allikate informatsioon võib olla ebaõige ka seetõttu, et mõned õigusrikkujad on esinenud õiguskaitseorgani ees valenime all, mistõttu jõuavad nad registrisse erinevate isikute nime all. Vead võivad tuleneda ka nime või rahvuse ebakorrektselt kirjanemisest.¹⁰⁴

Ohvriuuringute kasutuselevõtt on oluliselt suurendanud informatsiooni kogust kuritegevuse kohta, kuna vastava meetodiga kogutud andmed sisaldavad nii politseile edastatud õigusrikkumiste infot, kui ka teavet nende õigusrikkumiste kohta, millest õiguskaitseorganitele ei ole mingil põhjusel teatatud. Ohvriuuringud annavad üsnagi hea ülevaate ka kuriteoga põhjustatud varalisest ja mittevaralisest kahjust. Lisaks pakuvad ohvriuuringud detailsemat informatsiooni kuriteo sündmuse kohta kui politsei andmebaas, kuivõrd vastajatelt küsitakse andmeid nende enda kohta, kurjategijate kohta, aga ka kuriteo olemuse ja selle olustiku kohta. Politsei andmebaasid võivad küll kohati sisaldada üsnagi detailset teavet kuritegude kohta, ent vastava andmestiku detailsus varieerub oluliselt, sest see sõltub ametnike tahtest kuriteo üksikasjade kohta ohvreid süstemaatiliselt küsitleda. Kontaktsüütegude puhul küsitakse ohvriuuringus õigusrikkuja omaduste ja tunnuste kohta, mis võimaldab saada pilti kurjategijatest elanikkonnast. Ohvriuuringutes on ilmnenu ka huvitav fakt: seaduserikkujate

¹⁰³ **Junger-Tas, J., Marshall, I. H.** The Self-Report Methodology in Crime Research. Crime and Justice, Volume 25, 1999, p 292.

¹⁰⁴ **Kirk, D. S.** Examining the Divergence Across Self-report and Official Data Sources on Inferences About the Adolescent Life-course of Crime. Journal of Quantitative Criminology, Volume 22, No 2, June 2006, p 109.

tunnused sarnanevad märkimisväärselt nende ohvriks langenud isikute omadega. Seega kurjategijad kipuvad valima oma ohvriks endale sarnaseid inimesi.¹⁰⁵

Alljärgnevalt antakse lühike ülevaade self-report meetodi kui kolmanda olulise hälbiva käitumise uurimisviisi põhiolemusest, selle alaliikidest, eelistest ja puudustest, samuti tuuakse välja mõningane kriitika, mis vastavale uurimismeetodile osaks on saanud.

2.2. Self-report meetodi üldiseloostus

Enesearuande ehk self-report meetodil andmete kogumiseks on pikka aega kasutatud peamiselt kahte võimalust: näost näkku intervjuu ning isetäidetav pliiatsi-paberi küsimustik.¹⁰⁶ Lisaks eelnimetatule on võimalik intervjuud läbi viia ka telefoni teel, ent kuna on selgunud, et vastava self-report meetodiga sensitiivsete teemadega seonduvaid andmeid kogudes saadakse vähem kvaliteetsed, so ebatäiuslikke vastuseid, ei ole vastava uurimisviisi kasutamine nii laialdaselt levinud.¹⁰⁷ Seonduvalt arvutitehnoloogia ja interneti arenguga on nüüdisajal lisandunud eelmainitutele veel arvutis interneti vahendusel täidetavad küsitlused.¹⁰⁸ Alljärgnevalt lähemalt eeltoodud uurimisviiside olemusest, eelistest ja puudustest.

Eesmärgiga suurendada klassikalise intervjuuga kogutavate andmete valiidsust, on välja töötatud juhusliku vastuse meetod (ingl k. *randomized response technique*) kui üks intervjuule vastamise spetsiaalne tehnika. Vastavat uurimisviisi kasutatakse sensitiivsete teemade uurimise puhul, milledele vastaja ei pruugi julgeda täiesti tõeselt vastata. Seega juhusliku vastuse meetodi eesmärk on vähendada kõrvalekaldumisi ausast vastamisest. Juhusliku vastuse meetodi puhul saab vastaja varjata intervjuueeriya eest, mida ta tegelikkuses teinud on, samal ajal kui uurijatele antakse väärtuslikku informatsiooni. Selle meetodi läbiviimiseks on mitmeid tehnikaid välja töötatud. Üks võimalus on see, et peale küsimuse kuulmist viskab vastaja münti, millest sõltub, kas ta peab esitatud küsimusele ausalt vastama või vastab jaatavalt sõltumata sellest, mis tema tegelik vastus sellele küsimusele oleks. Oluline on märkida, et juhusliku vastuse meetod ei ole tingimata piiratud „jah“ ja „ei“ küsimuste ning mündivisetega.

¹⁰⁵ Cantor, D., Lynch, J. P. Self-Report Surveys as Measures of Crime and Criminal Victimization. Criminal Justice, Volume 4, 2000, p 87, 91, 92.

¹⁰⁶ Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M. How important are interview methods and questionnaire designs in research of self-reported juvenile delinquency? An experimental comparison of Internet vs. paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. Journal of Experimental Criminology, Volume 3, No 1, March 2007, p 39.

¹⁰⁷ Aquilino, W. S. Interview Mode Effects in Surveys of Drug and Alcohol Use: A Field Experiment. The Public Opinion Quarterly, Volume 58, No 2, 1994, p 211.

¹⁰⁸ Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M. *Op. cit.*, p 39.

Kasutada saab mistahes juhuslikku protsessi seni kuni on teada tõenäosuse jagunemine tõeste ja nõ võltsitud vastuste vahel. Juhusliku vastuse meetodi kasutegur on aga vaieldav. Weisi ja Van Alstyne 1979.a uuringu, samuti Hindenlang jt 1981.a uuringu kohaselt ei ole juhusliku vastuse meetod efektiivsem kui traditsioonilised uurimisviisid sensitiivsete teemade puhul positiivsete vastuste esiletoomises.¹⁰⁹ Vastupidiste tulemusteni jõudsid Tracy ja Fox 1981.a avaldatud uuringus, mis käsitles juhusliku vastuse meetodi valiidsust tundlike teemade uurimisel. Tracy ja Fox leidsid, et nimetatud uurimisviis vähendab mõningaid põhilisi metodoloogilisi piiranguid, mis sisalduvad traditsioonilistes mõõtmismudelites. Võrrelduna otseste küsimustega intervjuu meetodiga saadakse kvantitatiivse juhusliku vastuse meetodiga märkimisväärselt vähemate mõjutustega vastused. Paljud teemad, mida nende tundlikkuse tõttu on tavaliselt keeruline kui mitte võimatu uurida, nagu näiteks kuritegude toimepanemine ja hälbiv käitumine, kalduvus vaimsetele haigustele, suguahtid jmt, on üsnagi uuritavad juhusliku vastuse meetodiga.¹¹⁰

Pealtnäha lihtsal klassikalisel pliiatsi-paberi küsimustikul põhineval self-report meetodil on nii mõnigi puudus. Nimelt on uuringud näidanud, et isegi hästi haritud vastajad võivad keeruka isetäidetava küsimustiku vormis orienteerumises juhist järgimisel hätta sattuda. Kuna sensitiivseid teemasid käsitlevate uuringute puhul mõjutab privaatsuse ulatus oluliselt antavaid vastuseid, on andmete kvaliteedi huvides sageli palutud vastajatel täidetud küsimustikud tagastada küsitluse läbiviijale kinnises ümbrikus. Sellest hoolimata võivad mõned vastajad privaatsuse tagamise osas umbuslikuks jääda, iseäranis juhul kui küsitlusele märgitakse ka identifitseerimisnumber. Mõningates riikides on self-report meetodil antavate vastuste kvaliteeti parandanud see, kui õpilased vastavad küsitlusele tavapärasest klassiruumist suuremas ruumis, mis jätab neile suurema vahemaa teistest õpilastest, ning millise uuringu lõpus paluti õpilastel panna vastatud küsitluslehed spetsiaalsesse kasti.¹¹¹

Arvuti vahendusel täidetava self-report küsitluse väljaarendamise üks olulisemaid põhjuseid oli eesmärk vähendada vastajate sisemist soovi anda sensitiivsetele küsimustele moonutatud vastuseid.¹¹² Arvuti vahendusel täidetava self-report küsitluse positiivseks küljeks võrreldes pliiatsi-paberi küsitlusega on asjaolu, et veebiküsitluse presentatsioon võimaldab vähendada

¹⁰⁹ **Thornberry, T. P., Krohn, M. D.** *Op. cit.*, p 59-61.

¹¹⁰ **Tracy, P. E., Fox, J. A.** The Validity of Randomized Response for Sensitive Measurements. *American Sociological Review*, Volume 46, No 2, April 1981, p 199.

¹¹¹ **Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M.** *Op. cit.*, p 41, 42.

¹¹² **Cantor, D., Lynch, J. P.** *Op. cit.*, p 114.

vastajatele tavapäraselt langevat koormust, kui vastajale näidatakse vaid teatud asjakohast küsimust, mitte kogu küsimustikku korraga. Lisaks mõjutab veebiküsitluse ülesehitus kogutavate andmete kasutegurit, kuna võimaldab vähendada ebatäielikke vastuseid ning küsimuste vahelejätmist. Mitmed uuringud (Turner, Ku, Sonenstein ja Pelck, 1996.a; Wright, Aquilino ja Supple, 1998.a) on näidanud, et kodus self-report meetodil andmeid kogudes vastavad noorukid sensitiivsetele küsimustele meelsamini arvuti vahendusel kui näost-näku intervjuus või pliiatsi-paberi küsitluses. Eeltoodutest olulisemaks arvuti vahendusel läbiviidava self-report küsitluse eeliseks tuleb aga pidada asjaolu, et vastav meetod võimaldab oluliselt vähendada uuringu läbiviimise kulusid võrreldes pliiatsi-paberi küsitlusega, eelkõige seetõttu, et aeganõudvat andmete sisestamise protseduuri sel juhul ei toimu. Uuringu kulud muutuksid minimaalseks võrreldes pliiatsi-paberi küsitlusega juhul kui isegi uuringu läbiviija ei peaks arvuti vahendusel täidetava küsitluse ajal kohal viibima, vaid näiteks õpilaste seas läbiviidava uuringu ajal viibiks klassiruumis hoopis arvutiõpetaja, ent vastav meetod vajab veel mõningast kontrollimist enne laiaulatuslikumat rakendamist.¹¹³ Arvuti vahendusel täidetavat self-report küsitlust kui uurimismeetodit on edasi arendatud veel audio elemendi lisamisega, mille puhul vastaja kannab arvuti vahendusel küsitlust täites kõrvaklappe, millest kuuleb talle esitatavaid küsimusi. Vastav täiendus võimaldab ületada kirjaoskuse probleeme ning mis veelgi olulisem, tugevdab vastaja privaatsust küsitluse täitmise ajal, kuna vastaja võib arvuti ekraani välja lülitada ja kuulata küsimusi vaid kõrvaklappidest.¹¹⁴

Teadlastele on ikka ja jälle muret tekitanud self-report meetodil kogutud andmete valiidsus, ehk võime mõõta ja väljendada just seda, mida oli eesmärk mõõta, ning reliaablus, ehk usaldusväärsus.¹¹⁵ Nimelt ei saa eeldada, et kõik andmed on täpsed ja tõesed, kuna vastajad ei pruugi mingil põhjusel avaldada tundlikku informatsiooni. Sellest tulenevalt on välja töötatud mitmed tehnikad self-report meetodiga kogutud andmete valiidsuse ja reliaabluse kontrollimiseks. Üks selline klassikaline meetod on saadud andmete võrdlemine ja hindamine muudest usaldusväärsetest allikatest, näiteks ametlikust statistikast, pärinevate andmetega.¹¹⁶ Omamoodi meetod on välja mõeldud nn naljameeste väljaselgitamiseks, kes teadlikult ja tahtlikult ebaõigeid ja äärmuslikke vastuseid kipuvad andma. Kuna on selgunud, et

¹¹³ Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M. *Op. cit.*, p 41, 44, 60, 61.

¹¹⁴ Cantor, D., Lynch, J. P. *Op. cit.*, p 114.

¹¹⁵ Huizinga, D., Elliot, D. S. *Op. cit.*, p 86, 88.

¹¹⁶ Zhang, S., Benson, T., Deng, X. A Test-Retest Reliability Assessment of the International Self-Report Delinquency Instrument. *Journal of Criminal Justice* 28, 2000, p 285, 286.

ebatavalised vastusevariandid (näiteks: Mul on kunstjäre) on naljatlejatele atraktiivsed, pannakse neid sihilikult vastusevariantide sekka, et selliseid vastajaid välja selgitada.¹¹⁷

Bradburni 1983.a uuringu kohaselt sõltub kasutatava self-report meetodi (näost-näku intervjuu, telefoni intervjuu või isetäidetav küsimustik) mõju sellest, kui sensitiivseid andmeid uuringus küsitakse, ehk mida tundlikum või piinlikum on uuringu teema, seda hoolikamalt tuleb valida kasutatavat uurimismeetodit, et tagada kogutavate andmete võimalikult suur tõele vastavus. Neutraalsete teemade puhul on kasutatava meetodi mõju antavatele vastustele minimaalne.¹¹⁸

Grovesi 1990.a avaldatud uuringu, samuti Schwartz jt 1991.a uuringu tulemuste kohaselt sõltub vastajate tahe avaldada intervjuus informatsiooni illegaalse või sotsiaalselt taunitud käitumise kohta peamiselt kahest asjaolust: esiteks, antavate vastuste konfidentsiaalseks jäämisest ning teiseks, andmekogumismeetodi anonüümsusest. Konfidentsiaalsuse all peetakse silmas usutavust, et intervjuus avaldatud teavet ei avaldata teistele inimestele ning et vastajat ei identifitseerita mistahes hilisemal ajal. Anonüümsuse tagamine tähendab vastaja usku sellesse, et isegi intervjuerija ei saa küsitluses antavat informatsiooni intervjuu ajal teada.¹¹⁹

Uuringutest, mis keskendusid alkoholi ja narkootikumide tarvitamisele, on ilmnenu, et telefoni intervjuu puhul on vastajad konfidentsiaalsuse tagatuse osas kõige umbusklikumad, mistõttu on sensitiivsete küsimuste puhul vastaja poolt antav informatsioon ebatäielikum kui näost-näku intervjuuga antavad vastused. Telefoni intervjuule omase suurema sotsiaalse vahemaa tõttu vastaja ja intervjuerija vahel soovivad vastajad vähem sensitiivset informatsiooni anda võrreldes näost-näku intervjuuga. Samuti kipuvad inimesed telefoni intervjuus sagedamini keelduma sensitiivsetele küsimustele vastamast kui näost-näku intervjuus. Mõlemast eelnimetatud self-report meetodist tõesemate ja täielikumate vastuste saamise tagab aga isetäidetava küsimustiku kasutamine andmete kogumisel, kuna isetäidetavad küsimustikud tagavad suurema anonüümsuse uuringu läbiviimise ajal võrreldes intervjuerija poolt läbiviidava küsitlusega sõltumata asjaolust, kas kasutusel on näost-näku intervjuu või

¹¹⁷ Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. An Exploratory Study about Inaccuracy and Invalidity in Adolescent Self-Report Surveys. *Field Methods*, Volume 18, No 3, August 2006, p 239.

¹¹⁸ Aquilino, W. S. *Op. cit.*, p 213, 235.

¹¹⁹ *Ibid*, p 212.

toimub küsitlus telefoni teel.¹²⁰ Samas võrreldes isetäidetava küsimustikuga kogutakse intervjuu käigus reeglina põhjalikum andmestik uuritava kohta. Samuti esineb intervjuu kasutamise puhul vähem küsimuste väärarvamist ning küsimuste vahelejätmist.¹²¹

Self-report uurimisviiside üldiseloostuse lõpetuseks tooksin veel välja, et nüüdseks on ka arvuti vahendusel täidetava self-report küsitluse väärtus kinnitust saanud. Nimelt viisid Haines, Case, Isled ja Hancock arvuti vahendusel isetäidetava küsitluse läbi viie aasta jooksul 5000 nooruki seas Walesis ja mujal maailmas ning nende 2004.a avaldatud põhjaliku uuringu tulemuste kohaselt on arvuti vahendusel läbiviidava self-report meetodi tulemused reliaabsed ja valiidsed.¹²²

2.3. Self-report meetod kui hälbiva käitumise uurimisviis

Self-report meetodil kogutud andmeid on kriminoloogilistes uuringutes kasutatud alates 1950.-test aastatest ning nüüdisajal on see levinuim hälbiva käitumise uurimisviis kriminoloogias.¹²³ Self-report meetodi peamine lähenemisviis seisneb selles, et uuritavalt küsitakse, kas tal on esinenud mingit kindlat tüüpi hälbivat või kriminaalset käitumist ning jaatava vastuse korral päritakse vastava käitumisviisi sageduse kohta.¹²⁴

Self-report uuringutel on kaks peamist eesmärki: esiteks tuvastada hälbiva ja kuritegeliku käitumise levik ja esinemissagedus inimestel, kellede osas ametlikest allikatest pärinevad andmed jäävad puudulikuks, ning teiseks, uurida kuritegevuse põhjuseid ja testida kuritegevust selgitavaid teooriaid. Self-report meetodit on kritiseeritud eelkõige eeltoodud esimese eesmärgi tõttu, mille kohaselt vastava meetodiga pakutakse välja valiidsed alternatiiv kuritegevuse uurimiseks. Samas on self-report meetod oma väärtust kuritegevuse uurimisel tõestanud, sest mitmed uuringud (Chaiken ja Chaiken, 1982.a; Mande ja English, 1987.a; Horney ja Marshall, 1991.a) on näidanud, et self-report uurimisviis võimaldab koguda detailsemat informatsiooni kui politsei ja kohtu registrid. Self-report meetodil kogutud andmed sisaldavad õigusrikkujate kohta sotsiodemograafilist teavet ning muud taustainformatsiooni ja karakteristikuid, milliseid ohvriuuringud ja ametlikud allikad ei sisalda üldse või üksnes vähesel määral. Seetõttu sobib self-report meetod kriminoloogiliste teooriate testimiseks ja

¹²⁰ Aquilino, W. S. *Op. cit.*, p 211, 212, 214, 234.

¹²¹ Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. *Op. cit.*, p 224.

¹²² Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M. *Op. cit.*, p 41.

¹²³ Junger-Tas, J., Marshall, I. H. *Op. cit.*, p 292.

¹²⁴ Thornberry, T. P., Krohn, M. D. *Op. cit.*, p 4.

arendamiseks. Ohvriuuritud ja ametlikel allikatel põhinevad uuringud ei selgita, miks inimesed üldse hakkavad hälbivalt käituma, miks nad jätkavad vastavat käitumist või selle just lõpetavad. Küsimused kuritegeliku käitumise põhjuslikkusest, motivatsioonist, muutumisest aga ka stabiilsusest jääksid ilma self-report meetodita tõenäoliselt vastusteta.¹²⁵

Self-report meetodil kogutud andmete üks peamisi eeliseid on võimelisus individuaalsete, perekondlike, samuti keskkondlike tunnuste ja mõjude igakülgse informatsiooni abil uurida kuritegevust ja selle põhjuseid. Self-report meetodi miinuseks on vastaja võimalus vabalt valeinformatsiooni anda. Võimalik on sündmuste ja käitumise märkimisväärselt üleraporteerimine, ehk väidetakse sündmusi või käitumist, mida tegelikkuses ei ole aset leidnud või mida ei ole sellises ulatuses toimunud, või just vastupidi salatakse maha tegelikkuses aset leidnud sündmused ja käitumine. Ebaõige vastamine ei pea olema tingimata tahtlik, vaid võib tuleneda sellest, et inimene ei suuda täpselt meenutada, kas mingi sündmus või käitumine esines just näiteks viimase 12 kuu jooksul või mitte.¹²⁶ Kusjuures uuringutest on selgunud, et noorukid annavad võrreldes täiskasvanutega self-report meetodi puhul tõesemaid vastuseid.¹²⁷

Self-report küsimustiku koostamisel tuleb nii küsimuste kui vastusevariantide valikule, samuti sõnastusele erilist tähelepanu pöörata selleks, et tagada võimalikult kvaliteetsete vastuste saamine. Küsimused peavad tingimata sisaldama väga erinevaid hälbiva käitumise liike moodustades representatiivse kogumi, millede seas peaks leiduma ka tõsisemaid probleemkäitumisi. Oluline on silmas pidada, et uuringus sisalduvad hälbiva käitumise viisid, oleks konkreetse sihtgrupi uurimiseks sobivad ning vajadusel tuleks küsimustikku vastavalt kohandada lisades sinna raskemaid õigusrikkumisi ja jättes välja kõige leebemad hälbiva käitumise viisid või just vastupidi. Näiteks uurides kõrgesse riskigruppi kuuluvate isikute käitumist küsimustikuga, milles keskendutakse hoopis paljudele kergetele hälbiva käitumise liikidele, nõrgendatakse adekvaatsete vastuste saamise tõenäosust. Self-report meetodi küsimuste sõnastuste olulist on käsitlenud Sudman, Bradburn ja Schwarz 1996.a avaldatud uuringus, mille tulemuste kohaselt isegi väikesed sõnastuse muudatused võivad mõjutada vastaja jaoks küsimuse sisu ning viivad erinevate vastuste andmiseni. Self-report küsimustikus sisalduvate vastusevariantide puhul on oluline tähelepanu pöörata skaala ulatusele, et iga

¹²⁵ **Junger-Tas, J., Marshall, I. H.** *Op. cit.*, p 293-296.

¹²⁶ **Kirk, D. S.** *Op. cit.*, p 108, 109.

¹²⁷ **Junger-Tas, J., Marshall, I. H.** *Op. cit.*, p 330.

vastaja võiks leida sealt endale sobiva vastusevariandi. Juhul kui uuritav ei samasta end mitte ühegi valikus oleva vastusevariandiga, jäetakse tõenäoliselt küsimusele vastamata või vastav hälbiv käitumine raporteerimata. Eeltoodud põhjusel on vahel mõistlik kasutada avatud vastusevariante.¹²⁸

Nagu ülalpool juba mainitud, on levinud self-report meetodiga kogutud andmete valiidsuse ja reliaabluse kontrollimine võrdlusega muudest usaldusväärsetest allikatest näiteks ametlikest allikatest pärinevate andmetega. Hindelang, Hirschi ja Weis on 1979.a oma teadustöös kritiseerinud self-report meetodiga kogutud andmete valiidsuse ja reliaabluse kontrollimist võrdluse abil ametlikest allikatest saadud andmetega. Nad on seisukohal, et kuna self-report meetodi abil uuritakse peamiselt triviaalseid süütegusid ja hälbivat käitumist, siis ei saa vastava meetodiga kogutud hälbiva käitumise andmeid käsitleda ekvivalentselt ametlikest allikatest pärineva informatsiooniga vastavate delinkventsuse korrelaatide võrdlemisel. Kui kahe eeltoodud meetodiga saadud tulemused on vastuolulised arvatakse, et vähemalt üks mõõtmisviis on vigane. Hindelang, Hirschi ja Weis leiavad, et tegelikkuses on asjakohatu võrrelda omavahel triviaalsete ja raskete kuritegude korrelaate.¹²⁹ Samas 2001.a Babinski jt uuringu kohaselt, milles võrreldi self-report meetodiga kogutud andmete kokkulangevust ametlikest allikatest pärinevate andmetega, leiti, et vastavate meetme ühildumine on eranditult hea.¹³⁰

2.4. Self-report meetodi kriitika hälbiva käitumise uurimisel

Ühiskonnateadused on juba pikka aega olnud probleemi ees seonduvalt uuringu andmete ja vastuste valiidsusega, mistõttu on erinevate teadusalade teoreetikud keskendunud self-report meetodil kogutud vastuste paikapidavuse uurimisele.¹³¹

Leidub tõendeid selle kohta, et kuigi üldiselt on self-report meetodil kogutud andmed usaldusväärsed ja valiidsed, on nende paikapidavuses erinevusi teatud subpopulatsioonide puhul. Näiteks Hindelang jt 1981.a uuringu tulemuste kohaselt täheldati mustanahaliste ja delinkventide seas madalamat self-report meetodi reliaabsust ja valiidsust kui heledanahaliste

¹²⁸ Junger-Tas, J., Marshall, I. H. *Op. cit.*, p 336-338.

¹²⁹ Hindelang, M. J., Hirschi, T., Weis, J. G. *Op. cit.*, p 997.

¹³⁰ Jolliffe, D., Farrington, D. P., Hawkins, J.D., Catalano, R. F., Hill, K. G., Kosterman, R. Predictive, concurrent, prospective and retrospective validity of self-reported delinquency. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 13, 2003, p 180.

¹³¹ Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. *Op. cit.*, p 224.

ja õiguskulekate puhul.¹³² Seevastu Jolliffe, Farringtoni, Hawkinsi, Catalano, Hilli ja Kostermanni 2003.a avaldatud uuringu tulemuste kohaselt on self-report meetodil kogutud mustanahaliste meeste poolt antud vastused kõrge valiidsusega, nagu ka heledanahaliste meeste ja naiste, aga ka asiaatidest meeste puhul. Vastupidiselt varasematele uuringutele ilmnes, et kõige ebatõesemaid vastuseid andsid hoopis asiaatidest naised. Lisaks leidus märke mustanahaliste naiste poolt antud vastuste madalast valiidsusest, ent viimati nimetatud ilmingud olid ebajärjekindlad ja vasturääkivad.¹³³

Self-report meetodil kogutavate andmete tõesust mõjutab muuhulgas ümbruskond, kus andmeid kogutakse. Spirrisoni, Gordy ja Henley 1996.a uuringu tulemuste kohaselt, milles võrreldi tunni ajal ja peale tunde isetäidetava küsimustiku vahendusel kogutud vastuste valiidsust, on eelnimetatud meetoditel antud vastuste puhul lahknevused. Küsimustes sisalduv spetsiaalne valiidsuse kontrolliskaala näitas, et tunni ajal, kuid ilma järelvalveta läbi viidud uuringuga kogutavad andmed on tõenäolisemalt ebaõigelt või ebatäpselt vastatud võrreldes peale tunde läbi viidud küsitlusega. Analoogetele tulemustele jõudsid ka Fan, Miller, Park, Winward, Christensen, Grotevant ning Tai 2006.a avaldatud uuringus täisealiste poolt self-report meetodil antud vastuste ebatäpsuse ning paikapidamatuse osas. Uuringu tulemuste kohaselt ebaõigesti vastavad isikud raporteerivad märkimisväärselt palju probleemkäitumist ning vähe konformset käitumist. Ilmnes, et sihilikult valesti vastavate isikute puhul, kes enda hinnangul teevad nalja, on moonutatud ja ebaõiged vastused tugevalt esiletungivad, vastupidiselt ebaõigetele vastustele, mis on põhjustatud lohakusest või arusaamatusest.¹³⁴

2.5. Vahekokkuvõte

Ülaltoodust tulenevalt on 1990.a esmakordselt avaldatud Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooria enam kui 20 aasta jooksul vastukaaluks arvukale kriitikale leidnud piisavalt positiivset kinnitust indiviidide hälbiva käitumise selgitamisel, mistõttu võib asuda seisukohale, et arvestades kõiki asjaolusid, on tegemist märkimisväärselt õnnestunud teooriaga. Siiski ei ole käesoleva töö autorile teadaolevalt Eestis seniajani põhjalikumalt uuritud Gottfredsoni ja Hirschi teooria paikapidavust Eesti alaealiste seas. Eeltoodud põhjusel keskendutakse antud magistritöös Eesti alaealiste enesekontrolli taseme ning selle mõjude uurimisele laste

¹³² Huizinga, D., Elliot, D. S. *Op. cit.*, p 86.

¹³³ Jolliffe, D., Farrington, D. P., Hawkins, J.D., Catalano, R. F., Hill, K. G., Kosterman, R. *Op. cit.*, p 193 - 195.

¹³⁴ Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. *Op. cit.*, p 224, 225, 238.

läbisaamisele oma vanematega, koolis toimetulemisele, hälbivale käitumisele ja õnnetustesse sattumisele. Uuringu läbiviimiseks vajalikud andmed kogutakse arvuti vahendusel täidetavate self-report küsimustike abil, millise uurimisviisi sobivus ja kasumlikkus alaealiste hälbiva käitumise uurimisel on varasemalt kinnitust leidnud, nagu ka antud töös ülalpool välja on toodud.

III. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA

3.1. Eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva magistritöö raames läbiviidava uurimuse eesmärk on vaadelda Eesti alaealiste enesekontrolli taset ning selle mõjusid noorukite sotsialiseerumisele, õppeedukusele ja hälbivale käitumisele. Uuritakse enesekontrolli taseme soolist ja keelelist erinevust, samuti enesekontrolli lahknevust klasside lõikes. Vaadatakse ka enesekontrolli taseme seoseid seondult noorukite perekonnamudeli ja läbisaamisega vanematega. Käsitletakse enesekontrolli mõju alaealiste õppeedukusele ja vaba aja veetmisele. Iseäranis pööratakse tähelepanu enesekontrolli mõjule noorukite hälbivale käitumisele, uurides muuhulgas alaealiste alkoholi ja narkootikumide tarvitamist. Lisaks vaadeldakse seoseid noorukite enesekontrolli ja õnnetustesse sattumise vahel.

Antud töö hüpoteeside püstitamisel on tuginetud Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooriale, mille paikapidavust Eesti alaealiste puhul püütakse kontrollida. Lähtuvalt eeltoodust on käesoleva uuringu hüpoteesid järgmised:

1. Poiste enesekontrolli tase on võrreldes tüdrukutega madalam.
2. Kõrgema enesekontrolliga lapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui madala enesekontrolliga alaealised.
3. Kõrgema enesekontrolliga lapsed on koolis edukamad kui madala enesekontrolliga alaealised.
4. Madala enesekontrolliga noorukitel esineb rohkem õigusrikkumisi kui kõrgema enesekontrolliga alaealistel.
5. Madala enesekontrolliga noorukid kuuluvad tõenäolisemalt delinkventsetesse kampadesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised.
6. Madala enesekontrolliga noorukid satuvad tihedamini õnnetustesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised.

3.2. Uurimuse metoodika

Käesoleva töö andmed on kogutud rahvusvahelise alaealiste hälbiva käitumise uurimisprojekti ISRD-3 raames. ISRD uuring seisneb standardiseeritud instrumendi kasutamises, mille valimi moodustamine toimub vastavalt kokkulepitud põhimõtetele ning andmete kodeerimisel ja sisestamisel vastavalt kindlaks määratud reeglitele. ISRD uuringuga kogutavad andmed antakse üle ühisesse rahvusvahelisse andmebaasi. ISRD-3 uuringu läbiviijateks olid Tartu

Ülikooli (edaspidi TÜ) Õigusteaduskonna lektor Anna Markina ja TÜ Õigusteaduskonna assistent Beata Žarkovski. Andmeid aitas koguda käesoleva magistritöö autor, samuti Reilika Saks, Eliise Peelo, Brith Juhanson, Tatjana Smorodina, Jelena Tkatsjova, Kristjan Kask, Eleri Lillemäe, Virve Kass, Gerda Heinma, Anneli Rääbis ja Maarja Klaas.

ISRD-3 uuringu läbiviimiseks kasutati veebipõhist self-report küsimustikku (vt lisa nr 1). Uuringu läbiviimiseks on valitud ISRD-3 metodoloogilise komitee poolt soovitatud Unipark tarkvara. Ankeedid tõlgiti inglise keelest eesti ja vene keelde. Küsimustiku sõnastust ja arusaadavust kontrolliti arutelul fookusgrupi meetodil, millest võtsid osa uuringu läbiviijad ja TÜ õigusteaduskonna üliõpilased. Seejärel viidi läbi paber kandjal pilootuuring Tartu Katoliku Kooli 7., 8., ja 9. klasside õpilaste seas, mille käigus paluti õpilastel esitada võimalikult palju küsimusi, mis neil tekkisid seoses ankeedi täitmisega. Märkuste, küsimuste ja kommentaaridega arvestati veebipõhise küsimustiku koostamisel, mille töötamist kontrolliti veelkordselt sama kooli 7. klassis.

ISRD-3 uuringu läbiviimisel kasutati nii eestikeelseid kui ka venekeelseid veebipõhiseid küsimustikke. Eesti koolides täideti eestikeelseid ja vene koolides venekeelseid ankeete, kuigi küsitluse läbiviijad pakkusid võimalust kasutada nii eesti- kui ka venekeelseid ankeete, kuid ükski õpilane ei kasutanud vastavat võimalust.

3.3. Lähteandmete kirjeldus ja valim

Uuringu sihtrühma moodustasid kõik Eesti üldhariduskoolide 7., 8. ja 9. klassid. Uuringus kasutati koolipõhist valimit, mille positiivseks küljeks on asjaolu, et sel juhul on olemas üldkogumi kirjeldus ning noored on kompaktselt kättesaadavad ühes kohas – koolis. Uuringu läbiviijad arvestasid, et mõned koolid võivad keelduda uuringus osalemisest. Samuti on võimalik, et valimisse sattunud õpilaste vanemad¹³⁵ keelavad oma lapse osalemise uuringus. Lisaks tuli arvestada asjaoluga, et klassi registreeritud õpilaste arv võib olla ebatäpne. Eeltoodust tulenevalt suurendati valimi suurust 50% võrra, et vajalik valimi suurus kindlasti läbiviidava uuringuga saavutataks. Võeti ühendust 168 kooliga ning avaldati soovi uuring läbi viia kokku 296. klassis, kuhu 2013.a septembrikuu seisuga oli registreerunud kokku 5707 õpilast. Koolidega võeti ühendust kohe peale TÜ Inimuuringute Eetikakomitee käest loa saamist 03.12.2013.a. Seejuures saadeti koolidesse uuringut tutvustav kiri,

¹³⁵ Autori kommentaar: ISRD-3 uuringus kasutati vanemate passiivset nõusolekut, ehk need vanemad, kes ei soovinud, et nende laps uuringus osaleks, täitsid keeldumise vormi.

informatsioon uuringu kohta lapsevanematele ning rahvusvahelise koordinatsioonikomitee soovituskiri. Nendele koolidele, kes ei olnud nõus uuringus osalema või ei vastanud korduvatele e-kirjadele ja telefonikõnedele, saadeti Justiitsministeeriumi asekancleri ja Haridus- ja Teadusministeeriumi kancleri pöördumine, mispeale paljud koolid siiski nõustusid uuringus osalema. Käesolevas töös esitletud uuringu andmed on kogutud 2013-2014 õppeaastal. Esimene anketeerimine toimus 04.12.2013.a ja viimased küsitlused täideti õpilaste poolt 20.02.2014.a.

Uuringus kasutati üleriigilist valimit, kuid põhirõhk jäi kahe suurlinna Tallinna ja Tartu peale. Esindatud oli suurem osa Eesti maakondadest. Kõige enam sattus valimisse Tartu koole, kuid ka Tallinnas olid esindatud peaaegu kõik koolid. Peale Tartumaa ja Harjumaa olid teistest maakondadest enim esindatud Ida-Virumaa (12), Harjumaa (7) ja Viljandimaa (5) koolid. Kõige vähem sattus valimisse Jõgevamaa, Põlvamaa ja Läänemaa koole – igast maakonnast vaid üks kool. Kokku osales uuringus 223 klassi 113.-s Eesti koolis. (Tabel 1: Uuringu jaotus maakonniti)

Tabel 1: Uuringu jaotus maakonniti

Maakond	Koolide arv	Klasside arv
Harjumaa (v.a Tallinn)	7	9
Pärnumaa	7	9
Saaremaa	3	4
Ida-virumaa	12	16
Järvamaa	6	7
Jõgevamaa	1	1
Valgamaa	4	7
Viljandimaa	5	5
Võrumaa	4	6
Tartumaa (v.a Tartu linn)	2	3
Põlvamaa	1	1
Lääne-Virumaa	5	6
Läänemaa	1	2
Kokku	58	76
Tallinn	38	60
Tartu	17	87
Kokku	113	223

Nagu varasemalt välja toodud, toimus uuring veebipõhiselt ning see viidi reeglina läbi kooli arvutiklassis. Juhtudel, mil koolil puudusid arvutid, viidi uuring läbi uuringugrupi poolt soetatud tahvelarvutite vahendusel *WiFi* leviga klassiruumis. Kuivõrd ISRD-3 uuringu puhul pidi igal lapsel olema küsitluse täitmiseks eraldi arvuti, kujunes probleemiks ka asjaolu, et paljudes koolides on arvutiklassis arvuteid vähem kui õpilasi klassis. Sellistel puhkudel viidi uuring läbi kahes rühmas või siis kasutasid osad lapsed küsitluse täitmiseks läbiviijate poolt kasutada antud või oma isiklikku tahvelarvutit.

Enne uuringu algust tutvustas läbiviija lühidalt uuringut, jagas õpilastele küsimustiku veebiaadressi ja klassikoodi, samuti toonitas õpilastele, et uuring on vabatahtlik, anonüümne ja et kõik eetikanõuded on tagatud. Juhul, kui mõni sõna või küsimus ankeedis ei olnud lastele arusaadav, selgitas läbiviija vastavat mõistet või küsimust. Kõige sagedamini esitati küsimusi sõna *religioon* kohta. Uuringu toimumise ajal täitsid uuringu läbiviijad koha peal ankeedi, milles märgiti kohalolevate õpilaste arv ja sugu, puudujaid ning informatsioon keeldumismenetluse kohta. Samuti pandi kirja, kas uuringu ajal esines tehnilisi rikkeid ning kuidas õpilased küsimustikku täitsid, st kas vaikselt ja omaette või tuli ette omavahelist arutlemist ja nalja tegemist. Valdavalt täideti küsimustikke vaikselt, kuid siiski tuleb tõdeda, et paljudes koolides ei õnnestunud täielikku vaikust saavutada. Küsimustiku täitmiseks paluti koolilt aega 45 minutit. Keskmiselt kulus õpilastel uuringule aega 32 minutit, kõige kiiremad täitsid ankeedi 11 minutiga ja kõige aeglasematel kulus küsitlusele vastamiseks 108 minutit¹³⁶.

Uuringu käigus laekus kokku 3781 ankeeti, millest 191 ei olnud lõpuni täidetud. Poolikute ankeetide põhjuseks oli küsimustiku pikkus. Nimelt kurtsid paljud lapsed, et nad ei jõua ajapuuduse tõttu küsimustikku lõpuni täita. Kusjuures mõned alaealised täitsid küsimustikku ka vahetunnil ja järgmise tunni ajal. Õpilased, kes pidid järgmisesse tundi minema, jätsid oma küsimustikud pooleli. Vastamata jäid üldjoontes viimase osa küsimused.

„Naljavendade efekti“ tõttu on uuringu andmestikust välja jäetud 16 õpilaste vastused, mis moodustab 0,4% koguvalimist. Selliste vastajate identifitseerimine toimus lahtiste küsimustele antud vastuste uurimise abil, mille alusel tehti otsus andmete analüüsist

¹³⁶ Autori kommentaar: Arvestatud on ainult lõpuni täidetud küsimustikke.

väljajätmiseks. Samas on võimalik, et tuvastamata jäid „naljavennad“, kes jätsid lahtistele küsimustele üldse vastamata.

Peale andmete puhastamist jäi järgi 3765 ankeeti, milledest 2931 eestikeelsed ja 834 venekeelsed. Uuringus osales kokku 1947 tüdrukut ja 1820 poissi. Nii 7., 8. kui ka 9. klassi õpilaste osakaal kõigist küsitletutest oli umbes 33%. Enamvähem võrdselt osales uuringus 14- ja 15-aastaseid noorukeid, kellede mõlema osakaal oli ligikaudu 32%, seejärel oli enim 13-aastaseid, kes moodustasid veidi üle 25%. 16-aastaseid küsitletuid oli umbes 9% ning kõige vähem oli alla 13-aastaseid (0,3%) ja vähemalt 17-aastaseid noorukeid (0,2%). (Tabel 2: Valimi kirjeldus soo, klassi ja vanuse järgi)

Tabel 2: Valimi kirjeldus soo, klassi ja vanuse järgi

	Arv	%
Sugu		
poiss	1820	48,3
tüdruk	1947	51,6
Klass		
7. klass	1271	33,7
8. klass	1257	33,3
9. klass	1244	33,0
Vanus		
Alla 13	10	0,3
13	968	25,7
14	1221	32,4
15	1218	32,3
16	346	9,2
17 ja vanem	9	0,2

IV. ANALÜÜS JA TULEMUSED

4.1. Andmete analüüs

Nagu varasemalt välja toodud, koosneb Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt enesekontrolli kuuest elemendist: impulsiivsus, lihtsad ülesanded, riskihuvi, füüsilised huvid, kiire ärritumine, enesekesksus. ISRD-3 küsimustik sisaldas küsimusi impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekesksuse, so kolme enesekontrolli komponendi kohta. Seega kasutati enesekontrolli mõõtmiseks Grasmick jt skaala lühendatud varianti. Enesekontrolli mõõtvad küsimused asuvad küsimustiku punktis 6.5. (vt lisa nr 1). Selguse huvides toon need alljärgnevalt välja.

Impulsiivsust mõõdeti järgmiste küsimustega:

- 1) Ma toimin hetke ajal, võtmata endale mõtlemisaega.
- 2) Ma teen seda, mis mulle parasjagu meeldib, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist.
- 3) See, mis juhtub minuga lähiajal, läheb mulle rohkem korda kui tulevikus toimuv.

Riskihuvi mõõdeti alljärgnevalt:

- 1) Mulle meeldib ennast aeg-ajalt proovile panna, tehes midagi riskantset.
- 2) Mõnikord ma teen midagi riskantset lihtsalt lõbu pärast.
- 3) Põnevus ja seiklused on minu jaoks olulisemad kui turvalisus.

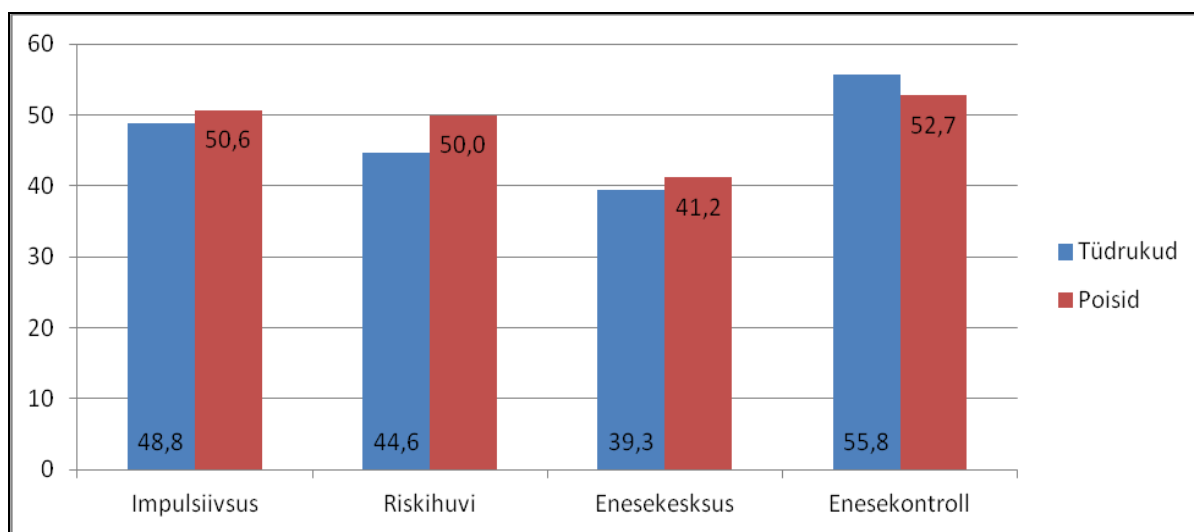
Enesekesksust mõõdeti järgmiselt:

- 1) Ma kaitsen enda huvisid ka siis, kui tean, et see teeb teiste inimeste olukorra raskemaks.
- 2) Kui minu tegevus kedagi häirib, on see nende enda, mitte minu mure.
- 3) Ma püüan saada oma tahtmist ka siis, kui tean, et see põhjustab teistele probleeme.

Eeltoodud küsimuste abil mõõdeti enesekontrolli elementide esinemist Likerti neljaastmelise skaala abil, mille puhul oli vastajal 4 varianti alates täielikust nõustumisest kuni täieliku mittenõustumiseni: *nõustun täielikult; pigem nõustun; pigem ei nõustu; üldse ei nõustu*. Enesekontrolli ja selle elementide taset mõõdeti skaalal 0-100, mille puhul 0 oli madalaim võimalik väärtus ning 100 oli kõrgeim. Kusjuures tuleb arvestada, et kõrge impulsiivsus, enesekesksus ja riskitahe viitavad madalale enesekontrollile. Nimetatud elementide suund on vastupidine enesekontrollile kui liitskaalale.

Esmalt toon välja uuringu raames kogutud andmete põhjal enesekontrolli soolised erinevused. Impulsiivsuse keskmine tase oli tüdrukutel 48,8 ja poistel 50,6 (t-test, $p<0,01$). Tüdrukuid iseloomustas madalam riskihuvi jäädes 44,6-le, samal ajal kui poiste puhul ulatus vastav näitaja 50,0-ni (t-test, $p<0,01$). Enesekesksuse keskmine skoor oli tüdrukutel 39,3 ja poistel 41,2 (t-test, $p<0,05$). Mida kõrgem on impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekesksuse tase, seda madalam on vastaja enesekontroll. Liitnäitaja, ehk enesekontrolli tase oli tüdrukutel 55,8 ja poistel 52,7 (t-test, $p<0,05$). (Joonis 1: Enesekontrolli tase soo järgi)

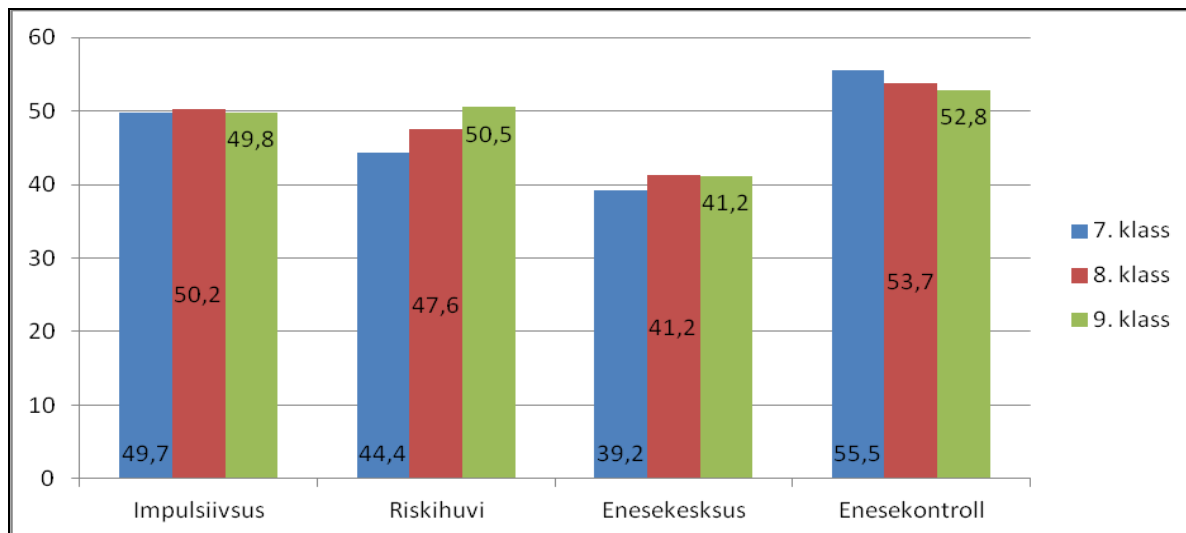
Joonis 1: Enesekontrolli tase soo järgi

Kui vaadata enesekontrolli elementide taset klasside lõikes ilmnes, et kõike suuremad lahknevused seisnevad riskiuvis. Erinevused kõikide klasside vahel olid statistiliselt olulised (ANOVA, $p<0,05$). Kõige madalam riskihuvi iseloomustas 7. klassi õpilasi, kellede puhul vastav tase oli keskmiselt 44,4. Suurem riskihuvi oli omane 8. klassi lastele keskmise näitajaga 47,6. Kõrgeim riskihuvi oli 9. klassi õpilastel (50,5). Impulsiivsuse ja enesekesksuse kui ülejäänud mõõdetud enesekontrolli elementide puhul olid lahknevused pigem väheolulised. Impulsiivsuse keskmine skoor oli 7.-klassi õpilastel 49,7, 8.-klassi lastel 50,2 ning 9.-klassi noorukitel 49,8. Seega erinevused impulsiivsuse taseme osas ei olnud statistiliselt olulised (ANOVA, $p<0,05$). Enesekesksuse skoor oli võrdne 8. ja 9. klassi lastel (41,2). 7. klassi puhul oli vastav enesekontrolli element veidi madalam jäädes keskmiselt tasemele 39,2. Eeltoodu põhjal võib öelda, et erinevused 7.-klassi ning 8.-ja 9.-klassi enesekesksuse taseme vahel olid statistiliselt olulised (ANOVA, $p<0,05$). Uuringuga kogutud andmete kohaselt oli enesekontrolli tase 7. klassi õpilaste puhul 55,5, pisut madalam 8. klassis (53,7) ning kõige madalam 9. klassis (52,8). Vastavad lahknevused olid statistiliselt olulised

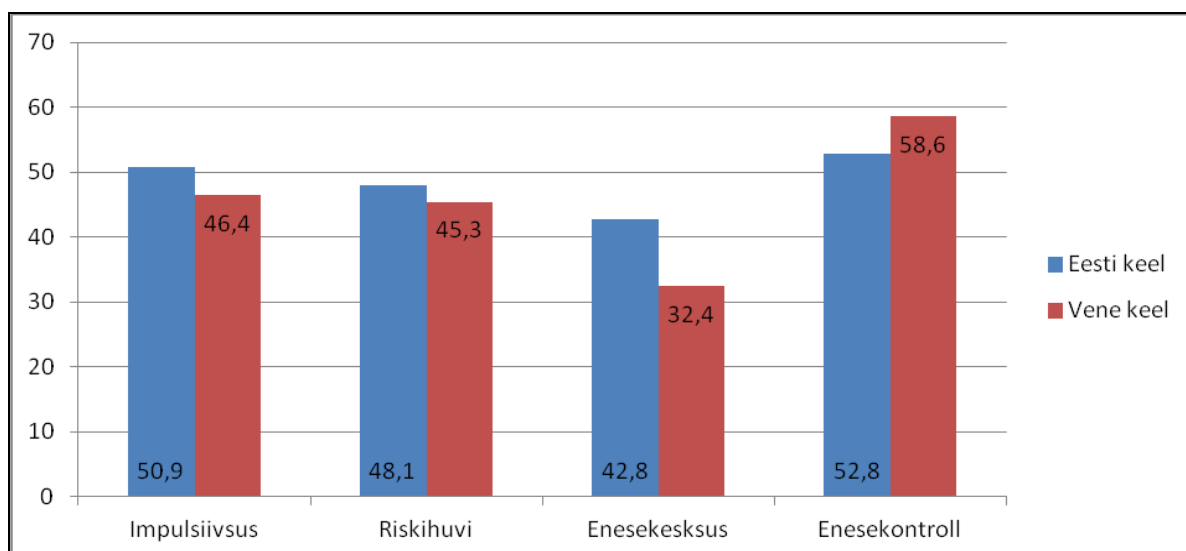
7. ja 8. klasside puhul, samuti 7. ja 9. klasside osas. Samas erinevused enesekontrolli tasemes 8. ja 9. klassi õpilaste vahel ei olnud statistiliselt olulised (ANOVA, $p < 0,05$). (Joonis 2: Enesekontroll klasside lõikes)

Joonis 2: Enesekontroll klasside lõikes

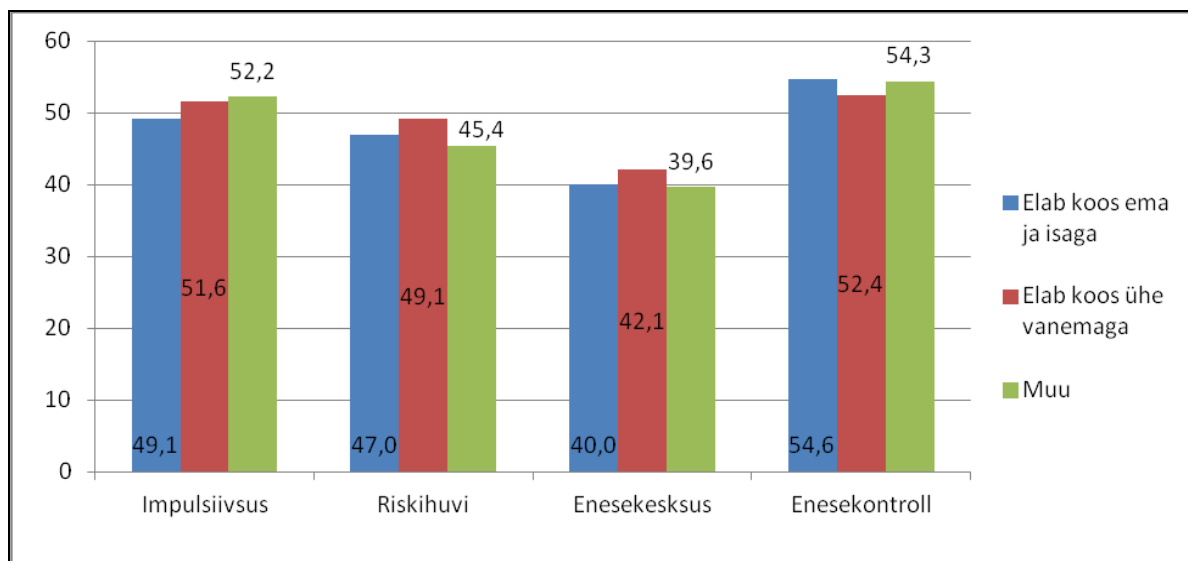
Uuringuga kogutud andmete kohaselt esinevad olulised erinevused enesekontrolli ja selle kahe elemendi – impulsiivsuse ja enesekesksuse – tasemes alaealiste vahel sõltuvalt sellest, kas vastava lapse emakeel on eesti või vene keel. Impulsiivsuse ja enesekesksuse osas täheldati suuremat taset noorukite seas, kellede emakeeleks oli eesti keel, samas erinevused riskihuvis ei olnud statistiliselt olulised. Nimelt õpilastele, kelle emakeeleks on eesti keel, oli omane impulsiivsus keskmiselt tasemega 50,9, riskihuvi 48,1 ning enesekesksus 42,8. Samas lastel, kelle emakeel on vene keel, oli impulsiivsus skooriga 46,4 (t-test, $p < 0,05$), riskihuvi 45,3 (t-test, $p = 0,37$) ja enesekesksus 32,4 (t-test, $p < 0,05$). Alaealised, kelle emakeel on eesti keel, olid madalama enesekontrolliga, kuivõrd nende keskmine enesekontrolli tase oli 52,8, samal ajal kui noorukeid, kelle emakeel on vene keel, iseloomustas enesekontroll keskmiselt skooriga 58,6 (t-test, $p < 0,05$). (Joonis 3: Keelelised erinevused)

Joonis 3: Keelelised erinevused

Järgnevalt toon välja enesekontrolli ja selle elementide lahknevused seoses perekonnamudeliga, ehk sellega, kas laps elab koos mõlema vanemaga, ühe vanemaga või kellegi muuga. Siinkohal märgin, et vanemate all peetakse silmas ka kasuvanemaid. Eelnimetatud gruppide vahel ilmnemise statistiliselt olulised erinevused impulsiivsuse ja enesekontrolli kui liitnäitaja keskmisi tasemeid võrreldes (ANOVA, $p < 0,05$). Kõige enam iseloomustas madal enesekontroll lapsi, kes elavad koos ühe vanemaga, kuivõrd nende impulsiivsus oli keskmiselt tasemel 51,6, riskihuvi 49,1 ning enesekesksus 42,1. Seevastu noorukeid, kes elavad koos kahe vanemaga, iseloomustas impulsiivsus skooriga 49,1, riskihuvi 47 ning enesekesksus 40. Lastel, kes ei ela koos oma kummagi vanemaga, oli impulsiivsus tasemel 52,2, riskihuvi 45,4 ja enesekesksus 39,6. Alaealisi, kes elavad koos mõlema vanemaga või ilma oma vanemata, iseloomustas peaaegu võrdse skooriga enesekontroll, vastavalt 54,6 ja 54,3. Eelnimetatutest madalam enesekontroll oli lastel, keda kasvatab vaid üks vanem (52,4). Seega ilmnes statistiliselt oluline enesekontrolli taseme erinevus noorukite vahel, keda kasvatab vaid üks vanem võrrelduna alaealistega, kes elavad koos mõlema vanemaga või ilma oma vanemata ($p < 0,05$). (Joonis 4: Erinevused seoses perekonnamudeliga)

Joonis 4: Erinevused seoses perekonnamudeliga

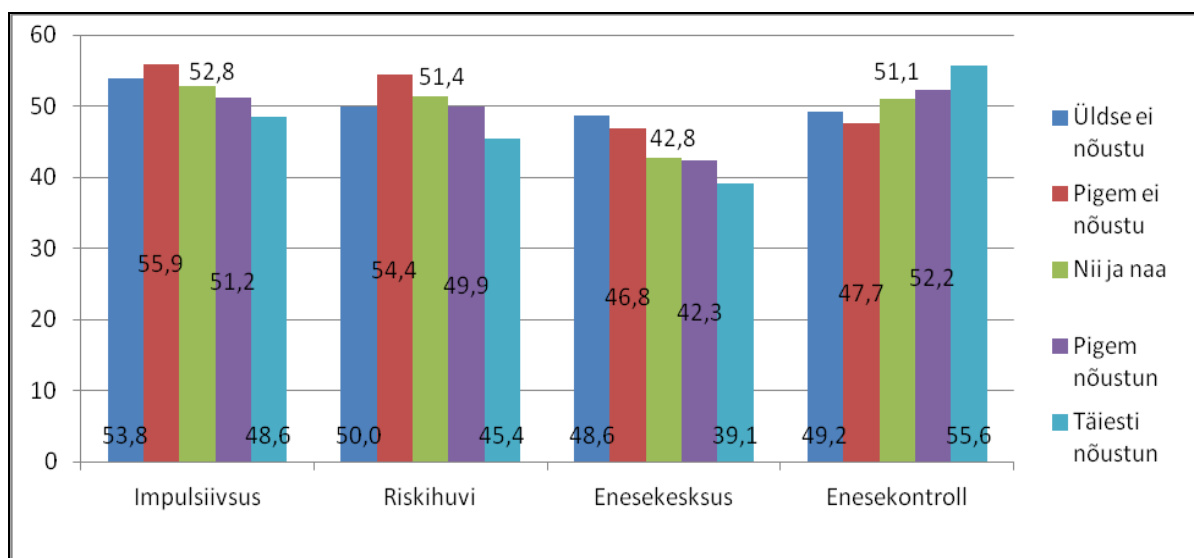

Laste läbisaamist oma vanematega uuriti järgmiste väidete abil: *Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi; Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi* (vt lisa nr 1 punkt 2.1.) Vastusevariantideks oli viieastmeline Likerti skaala täielikust nõustumisest täieliku mittenõustumiseni (*täiesti nõustun; pigem nõustun; nii ja naa; pigem ei nõustu; üldse ei nõustu*), millele lisandus erivariant: *Mul ei ole sellist inimest*.

Esmalt laste suhetest oma isaga. Noorukite poolt antud vastustest nähtub, et alaealisi, kelle läbisaamine oma isaga ei ole hea, iseloomustasid kõrgema tasemega impulsiivsus, riskihuvi ja enesekesksus võrreldes lastega, kes saavad oma isaga keskmiselt või hästi läbi. Alaealistel, kes üldse ei nõustu väitega *Ma saan oma isaga hästi läbi*, oli impulsiivsus keskmiselt tasemel 53,8, riskihuvi 50 ning enesekesksus 48,6. Selliselt vastanutele oli omane madalam enesekontroll jäädes keskmiselt tasemele 49,2. Noorukeid, kes pigem ei nõustu, et nad saavad oma isaga hästi läbi, iseloomustas impulsiivsus tasemega 55,9, riskihuvi 54,4 ning enesekesksus 46,8. Eeltoodult vastanuid iseloomustas kõige madalam enesekontrolli tase jäädes keskmiselt skoorile 47,7. Lapsi, kes ei osanud öelda, kas nende läbisaamine oma isaga on hea või mitte, ehk kes vastasid kõnealusele küsimusele *Nii ja naa*, iseloomustas impulsiivsus tasemega 52,8, riskihuvi 51,4 ning enesekesksus 42,8. Võrreldes noorukitega, kelle läbisaamine oma isaga ei ole hea, oli eeltoodult vastanutele omane veidi kõrgem enesekontrolli tase (51,1). Lapsi, kes pigem nõustusid väitega, et nad saavad oma isaga hästi läbi, iseloomustas impulsiivsus keskmiselt skooriga 51,2, riskihuvi 49,9 ning enesekesksus 42,3. Võrrelduna eelnevatega iseloomustas selliseid alaealisi veidi kõrgem enesekontroll

ulatudes keskmiselt tasemeni 52,2. Selgelt kõige kõrgema enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma isaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi* täiesti nõustusid. Selliselt vastanutele oli omane impulsiivsus tasemega 48,6, riskihuvi skooriga 45,4 ning enesekesksus 39,1. Lapsi, kes täielikult nõustusid, et nad saavad oma isaga hästi läbi, iseloomustas kõige kõrgem enesekontroll (55,6). Kokkuvõtlikult olid eeltoodud erinevused enesekontrolli elementide ja enesekontrolli kui liitskaala tasemete puhul statistiliselt olulised (ANOVA, $p < 0,001$). (Joonis 5: Hea läbisaamine isaga)

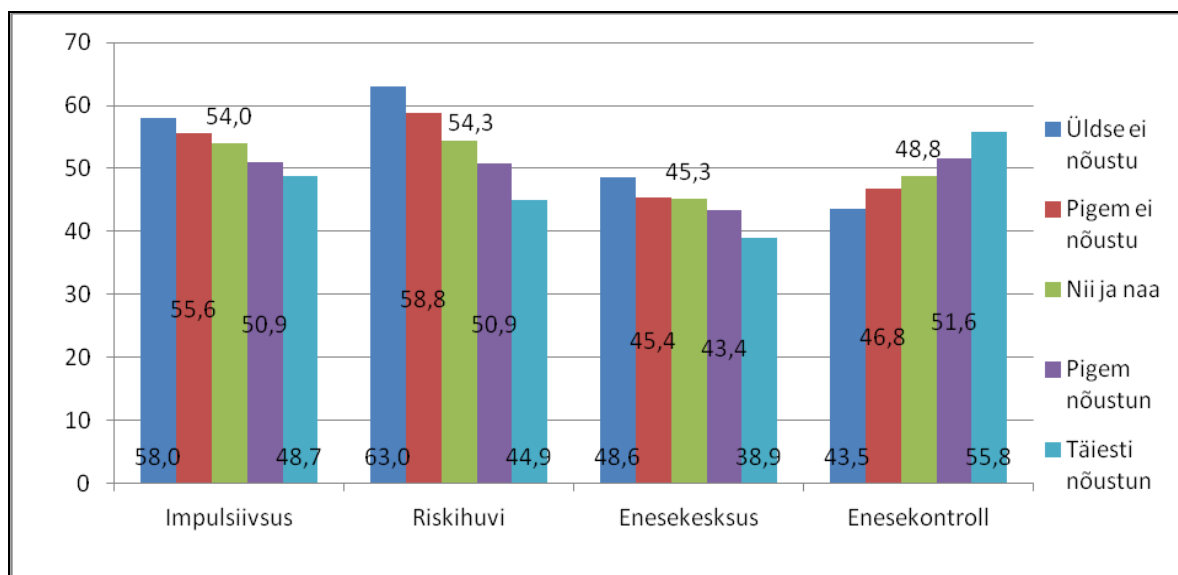
Joonis 5: Hea läbisaamine isaga

Võrreldes laste läbisaamisega isaga, olid erinevused seonduvalt heade suhetega emaga ja enesekontrolli tasemega oluliselt märgatavamad. Noorukeid, kes üldse ei nõustu väitega *Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi*, iseloomustasid kõige kõrgema tasemega enesekontrolli elemendid. Nimelt selliselt vastanute puhul oli impulsiivsus keskmiselt skooriga 58, riskihuvi 63 ja enesekesksus 48,6. Alaealisi, kes üldse ei saa oma emaga läbi, iseloomustas kõige madalam enesekontroll jäädes keskmiselt vaid tasemele 43,5. Veidi kõrgem enesekontroll oli noorukitel, kes pigem ei nõustunud, et nad saavad oma emaga hästi läbi. Eeltoodult vastanutele oli omane impulsiivsus skooriga 55,6, riskihuvi 58,8 ja enesekesksus 45,4. Võrrelduna alaealistega, kes üldse ei saa oma emaga läbi, iseloomustas lapsi, kes pigem ei saa oma emaga hästi läbi, veidi kõrgem enesekontroll (46,8). Noorukeid, kes ei osanud öelda, kas nende läbisaamine oma emaga on hea või mitte, ehk kes vastasid kõnealusele küsimusele *Nii ja naa*, iseloomustas impulsiivsus skooriga 54, riskihuvi 54,3 ning enesekesksus 45,3. Võrrelduna lastega, kelle läbisaamine ei ole oma emaga hea, oli eeltoodult

vastanute puhul enesekontrolli kõrgem ulatuses keskmiselt tasemeni 48,8. Alaealisi, kes pigem nõustusid väitega, et nad saavad oma emaga hästi läbi, iseloomustasid võrdsel tasemel impulsiivsus ja riskihuvi (50,9) ning enesekesksus jäi tasemele 43,4. Võrreldes eelnevatega iseloomustas selliseid lapsi veidi kõrgem enesekontroll (51,6). Silmnähtavalt kõrgeima enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma emaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma emaga (kasu)emaga hästi läbi* täiesti nõustusid. Selliselt vastanute näitajad olid järgmised: impulsiivsus 48,7, riskihuvi 44,9 ja enesekesksus 38,9. Alaealisi, kes täielikult nõustusid, et nad saavad oma emaga hästi läbi, iseloomustas kõige kõrgem enesekontroll (55,8). Eeltoodust tulenevalt olid erinevused enesekontrolli elementide, samuti enesekontrolli kui liitnäitaja puhul kirjeldatud gruppide vahel statistiliselt olulised (ANOVA, $p < 0,001$). (Joonis 6: Hea läbisaamine emaga)

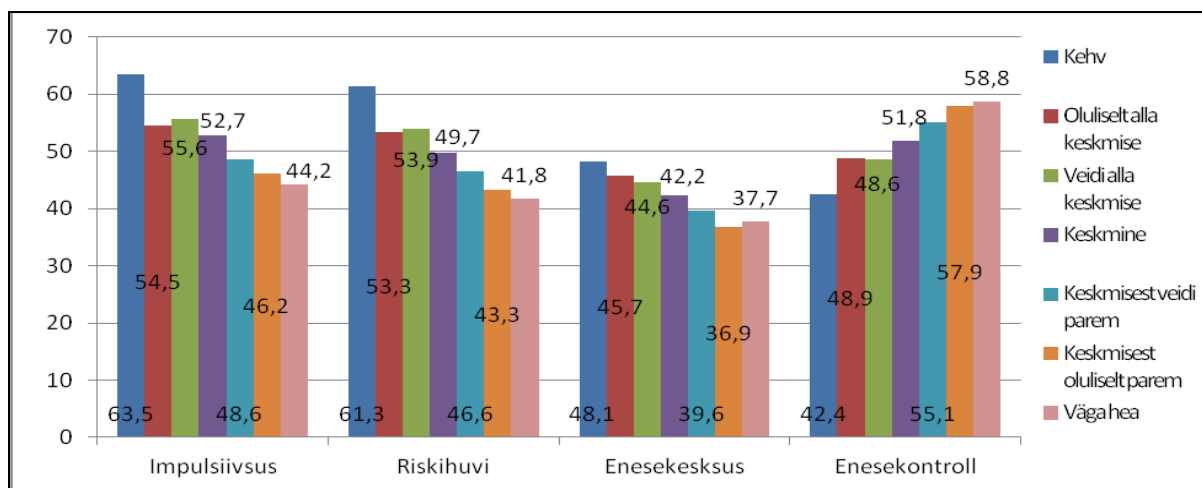
Joonis 6: Hea läbisaamine emaga

Uuringus küsiti vastaja hinnangut oma õppe edukusele võrreldes oma klassikaaslastega (Küsimuse sõnastus: *Kui hästi sa õpid võrreldes oma klassikaaslastega?*) ning vastusevariandid olid järgnevad: *väga hästi, olen tõenäoliselt üks klassi parimaid õpilasi; keskmisest oluliselt paremini; keskmisest veidi paremini; keskmiselt; veidi alla keskmise; oluliselt alla keskmise; kehvasti, olen klassis võibolla üks kehvemaid õpilasi* (vt lisa nr 1 punkt 3.5.). Kogutud andmetest nähtus, et mida parem on lapse õppe eduks koolis, seda madalamal tasemel impulsiivsus, riskihuvi ja enesekesksus teda iseloomustavad ning seda kõrgem on tema enesekontroll ning vastupidi. Nii enesekontrolli elementide, kui ka enesekontrolli liitskaala puhul ilmnasid statistiliselt olulised erinevused võrreldud gruppide

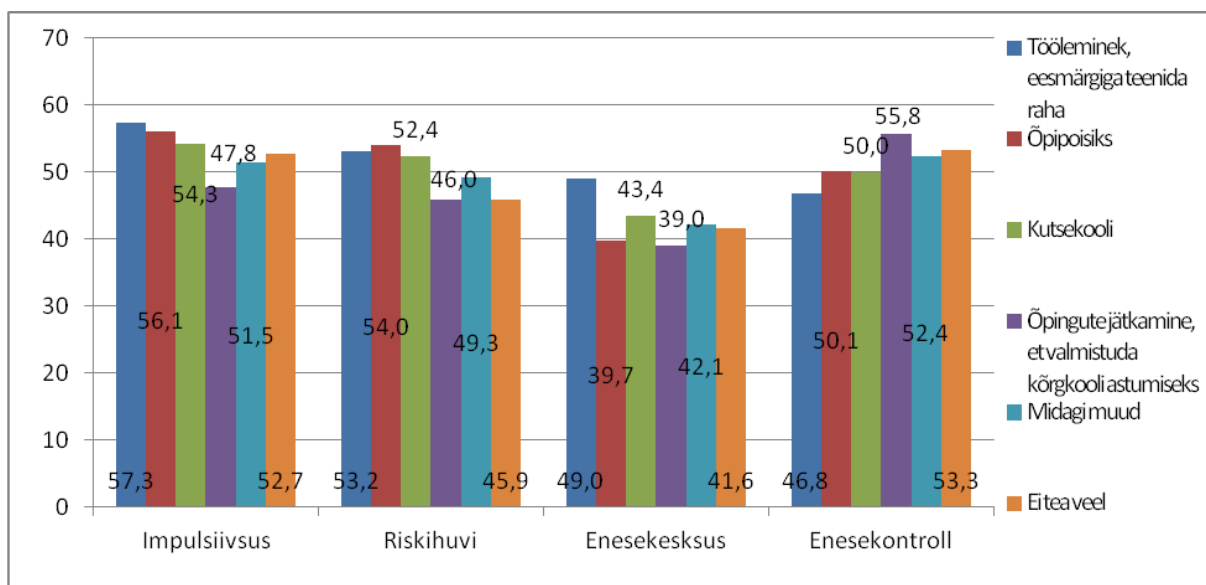
vahel (ANOVA, $p < 0,001$). Nimelt noorukeid, kes hindasid oma õppeedukust kehvaks, iseloomustasid kõige kõrgema skooriga madala enesekontrolli elemendid. Selliselt vastanute puhul oli impulsiivsus keskmiselt tasemel 63,5, riskihuvi 61,3 ning eneseekeskus 48,1. Alaealisi, kelle õpitulemused on kehvad, iseloomustas kõige madalam enesekontroll jäädes vaid tasemele 42,4. Saadud andmete kohaselt oli noorukitel, kelle hinded on oluliselt alla keskmise ning neil, kelle tulemused olid veidi alla keskmise, sarnane enesekontrolli ja selle elementide tase. Täpsemalt välja tuues, lapsi, kes hindasid oma õpitulemusi oluliselt alla keskmise, iseloomustas impulsiivsus skooriga 54,5, riskihuvi 53,3 ja eneseekeskus 45,7 ning nende puhul oli enesekontroll keskmiselt tasemel 48,9, samal ajal kui noorukite, kelle hinded olid veidi alla keskmise, näitajad olid järgmised: impulsiivsus 55,6, riskihuvi 53,9 ja eneseekeskus 44,6 ning enesekontroll keskmiselt tasemel 48,6. Eeltoodutest kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes hindasid oma õpitulemusi keskmiseks, kuivõrd neid iseloomustas impulsiivsus keskmiselt skooriga 52,7, riskihuvi 49,7 ja eneseekeskus 42,4. Selliselt vastanutele oli omane enesekontroll tasemega 51,8. Ilmnes, et veelgi madalama tasemega enesekontrolli elemendid on omased noorukitele, kes hindasid oma tulemusi keskmisest veidi paremaks. Nende näitajad olid järgmised: impulsiivsus 48,6, riskihuvi 46,6, eneseekeskus 39,6 ning enesekontroll 55,1. Eelnevatest kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes hindasid oma õpitulemusi keskmisest oluliselt paremaks. Selliselt vastanute puhul oli impulsiivsus keskmiselt tasemel 46,2, riskihuvi 43,3, eneseekeskus 36,9 ning enesekontroll 57,9. Kahtlemata kõige kõrgema enesekontrolliga noorukid olid need, kelle hinded olid väga head, kuivõrd neile oli omane impulsiivsus keskmiselt skooriga 44,2, riskihuvi 41,8 ja eneseekeskus 37,7. Väga heade õpitulemustega noorukite enesekontroll oli kõrgeim ulatudes tasemeni 58,8. (Joonis 7: Õppeedukus koolis)

Joonis 7: Õppeedukus koolis

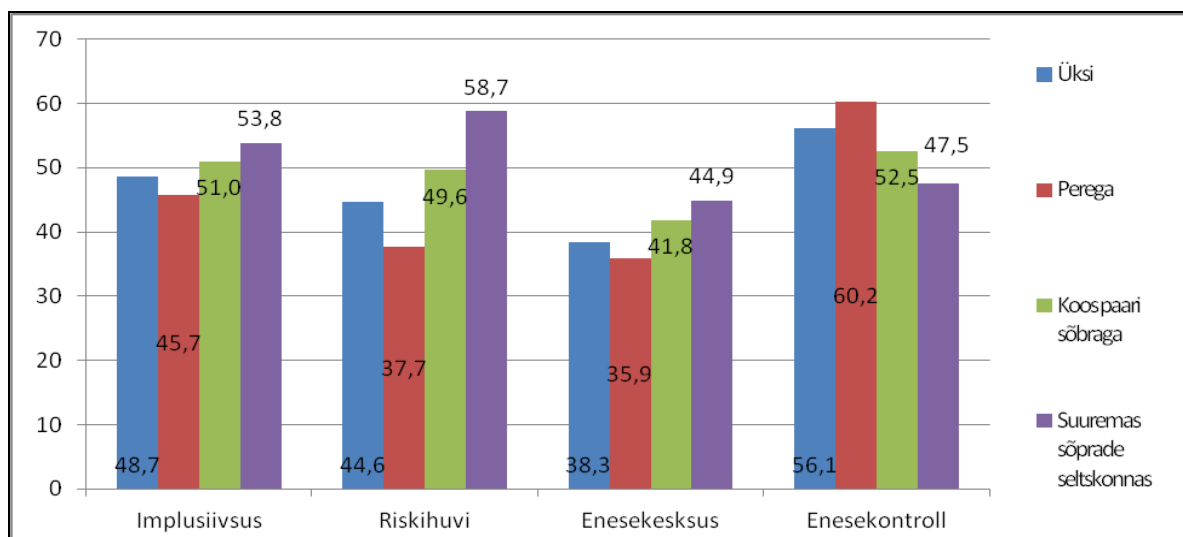
Uuringus küsiti selle kohta, mida kavatseb vastaja peale põhikooli lõpetamist teha ning vastusevariandid olid järgmised: *kavatsen jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks; kavatsen minna kutsekooli; kavatsen töö käigus ameti omandada (minna õpipoisiks); kavatsen otsida endale töö, et raha teenida; midagi muud; ma ei tea veel* (vt lisa nr 1 punkt 3.7.). Vastuste alusel moodustatud gruppide vahel ilmneseid statistiliselt olulised erinevused nii enesekontrolli elementide tasemes kui ka enesekontrolli kui liitskaala puhul (ANOVA, $p < 0,001$). Ilmnes, et lapsi, kes kavatsevad õpinguid jätkata, et valmistuda kõrgkooli astumiseks, iseloomustas kõige kõrgem enesekontroll, samal ajal kui noorukitele, kes plaanivad peale põhikooli lõpetamist otsida endale töö, et raha teenida, oli omane madala enesekontrolli elementide kõrgem tase. Nimelt alaealistel, kes kavatsevad keskkoolis õppimise jätkamist ja kõrgkooli astumist, oli impulsiivsus vaid skooriga 47,8, riskihuvi 46 ja enesekesksus 39. Selliselt vastanutel oli kõige kõrgem enesekontroll ulatudes 55,8-ni. Huvitaval kombel olid järgmisena kõrgeima enesekontrolliga noorukid, kes ei tea veel, mida nad peale põhikooli lõpetamist teevad, kuivõrd nende puhul oli enesekontrolli tase keskmiselt 53,3. Eeltoodult vastanute osas olid enesekontrolli elementidega seonduvad näitajad järgmised: impulsiivsus 52,7, riskihuvi 45,9 ja enesekesksus 41,6. Viimati nimetatutega sarnase enesekontrolli tasemega olid noorukid, kes plaanisid peale põhikooli lõpetamist midagi muud teha. Neid iseloomustas impulsiivsus skooriga 51,5, riskihuvi 49,3 ja enesekesksus 42,1 ning enesekontroll tasemega 52,4. Sarnase enesekontrolli tasemega olid noorukid, kes kavatsesid minna kutsekooli ja alaealised, kes plaanisid töö käigus ameti omandada, ehk õpipoisiks minna. Nimelt laste, kes kavatsesid kutsekooli astuda, näitajad olid järgmised: impulsiivsus 54,3, riskihuvi 52,4, enesekesksus 43,4 ning enesekontroll 50. Noorukeid, kes tahtsid minna õpipoisiks, iseloomustas impulsiivsus skooriga 56,1, riskihuvi 54 ja enesekesksus 39,7. Nende puhul oli enesekontroll keskmiselt tasemega 50,1. Kõige madalama enesekontrolliga olid lapsed, kes tahtsid peale põhikooli lõpetamist tööle minna, et raha teenida. Selliselt vastanute näitajad olid järgmised: impulsiivsus 57,3, riskihuvi 53,2, enesekesksus 49 ning enesekontroll 46,8. (Joonis 8: Plaanid peale põhikooli lõpetamist)

Joonis 8: Plaanid peale põhikooli lõpetamist

Küsitluses uuriti ka selle kohta, kellega vastaja veedab suurema osa oma vabast ajast, mille puhul vastusevariantideks olid: *ma olen üks; oma perega; koos paari sõbraga (üks kuni kolm sõpra); suuremas sõprade seltskonnas (neli või enam sõpra)* (vt lisa nr 1 punkt 5.3.). Saadud vastuste alusel moodustatud gruppide vahel ilmneseid statistiliselt olulised erinevused nii enesekontrolli elementide tasemes kui ka enesekontrolli kui liitskala osas (ANOVA, $p < 0,001$). Nähtus, et kõige madalam enesekontroll on lastel, kes veedavad enamiku oma vabast ajast suuremas sõprade seltskonnas ning kõrgeim enesekontroll alaealistel, kes on vabal ajal koos oma perega. Nimelt noorukitel, kes on vabal ajal peamiselt koos suurema sõprade seltskonnaga, oli impulsiivsus keskmiselt skooriga 53,8, riskihuvi 58,7 ja enesekesksus 44,9. Eeltoodult vastanuid iseloomustas kõige madalam enesekontroll jäädes vaid tasemele 47,5. Järgmisena kõige madalama enesekontrolliga olid lapsed, kes on vabal ajal koos paari sõbraga. Nende näitajad olid järgmised: impulsiivsus 51, riskihuvi 49,6 ja enesekesksus 41,8. Selliselt vastanuid iseloomustas enesekontroll keskmiselt tasemega 52,5. Noorukitele, kes on suurema osa oma vabast ajast üksi, oli omane impulsiivsus skooriga 48,7, riskihuvi 44,6 ja enesekesksus 38,3. Viimati nimetatute puhul oli enesekontroll keskmiselt 56,1. Kõige madalama tasemega enesekontrolli elemendid olid omased lastele, kes veedavad oma vaba aega koos perega. Nende puhul oli impulsiivsus skooriga 45,7, riskihuvi 37,7 ja enesekesksus 35,9. Selliselt vastanuid iseloomustas kõige kõrgem enesekontroll ulatudes 60,2-ni. (Joonis 9: Kellega veedetakse vaba aega)

Joonis 9: Kellega veedetakse vaba aega

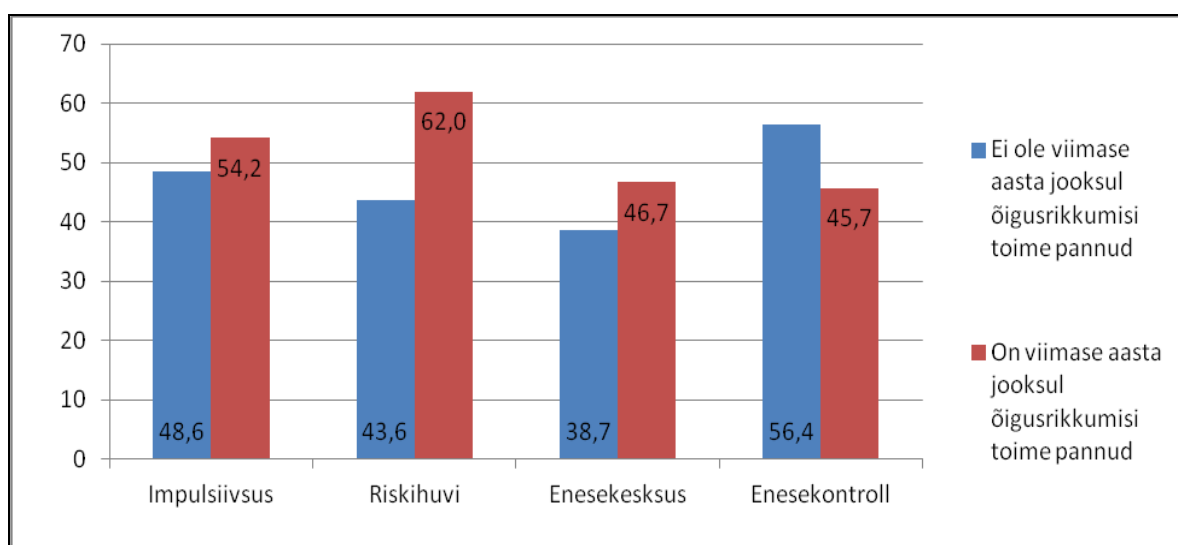
Küsimused, millega mõõdeti õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemist alaealistel, olid alljärgnevad (vt lisa nr 1 punkt 7.1.):

- 1) Kas sa oled kunagi joonistanud või teinud *grafiti* seinale, jalakäijate tunnelisse, rongile, bussile või muusse sarnasesse kohta?
- 2) Kas sa oled tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatuseid, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne?
- 3) Kas Sa oled varastanud midagi poest või ostukeskusest?
- 4) Kas Sa oled sisse murdnud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada?
- 5) Kas sa oled kunagi varastanud jalgratta?
- 6) Kas sa oled kunagi varastanud mootorratta või auto?
- 7) Kas sa oled kunagi varastanud midagi autost või auto küljest?
- 8) Kas sa oled kunagi kasutanud relva või jõudu või ähvardanud kasutada jõudu eesmärgiga saada raha või mingi asi?
- 9) Kas sa oled kunagi kelleltki midagi varastanud kasutamata seejuures jõudu või ähvardusi?
- 10) Kas sa oled kunagi kaasas kandnud külmrelva või muud sel otstarbel kasutatavat eset (näiteks nuga, püstolit, kurikat, ketti)?
- 11) Kas Sa oled kunagi osalenud grupikakluses avalikus kohas (näiteks staadionil, tänaval)?
- 12) Kas Sa oled kunagi kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega?
- 13) Kas sa oled kunagi müünud ise või aidanud kellelgi narkootilist ainet müüa?

Eeltoodud küsimused olid ankeedis esitatud viisil, mis võimaldas uurida probleemse käitumise esinemist nii kogu lapse elu jooksul (Küsimus sõnastusega: *Kas oled kunagi ... ?*) kui ka viimasel aastal (Küsimus sõnastusega: *... kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul?*). Küsiti ka viimase aasta juhtumite arvu kohta.

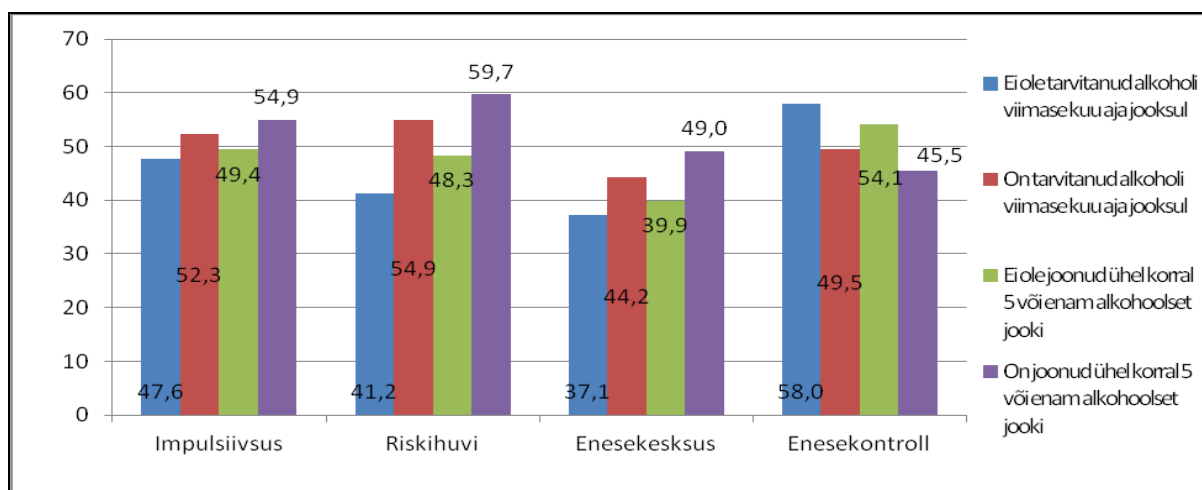
Uuringuga kogutud andmete kohaselt esinevad märkimisväärsed enesekontrolli erinevused laste vahel, kes olid viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud ning kes seda teinud ei olnud. Impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekesksuse kõrgem tase iseloomustas silmnähtavalt rohkem alaealisi, kes oli viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud võrrelduna noorukitega, kellel küsitud probleemkäitumisi ei esinenud. Rääkides enesekontrolli elementide lahknevustest avaldusid kõige suuremad erinevused riskihuvis. Nimelt noorukeid, kes oli viimase 12 kuu jooksul mingeid õigusrikkumisi toime pannud, iseloomustas riskihuvi keskmiselt tasemega 62. Seevastu lastel, kes seadusevastast käitumist ei raporteerinud, jäi riskihuvi skoorile 43,6 (t-test, $p < 0,001$). Järgmisena ilmnesis suurimad erinevused enesekesksuses, kuivõrd õigusrikkumisi toimepannud alaealiste puhul oli enesekesksuse tase 46,7, samal ajal kui õiguskäitunud lastel vaid 38,7 (t-test, $p < 0,001$). Lastel, kes oli viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud, ulatus impulsiivsuse tase 54,2-ni ning alaealistel, kes vastavat käitumist ei raporteerinud, 48,6-ni (t-test, $p < 0,001$). Noorukeid, kes olid viimase aasta jooksul õiguskäitunud, iseloomustas statistiliselt oluliselt (t-test, $p < 0,001$) kõrgem enesekontroll (56,4) võrreldes alaealistega, kellel esines mingeid õigusrikkumisi eelnenud 12 kuu jooksul (45,7). (Joonis 10: Õigusrikkumiste toimepanemine viimase aasta jooksul)

Joonis 10: Õigusrikkumiste toimepanemine viimase aasta jooksul

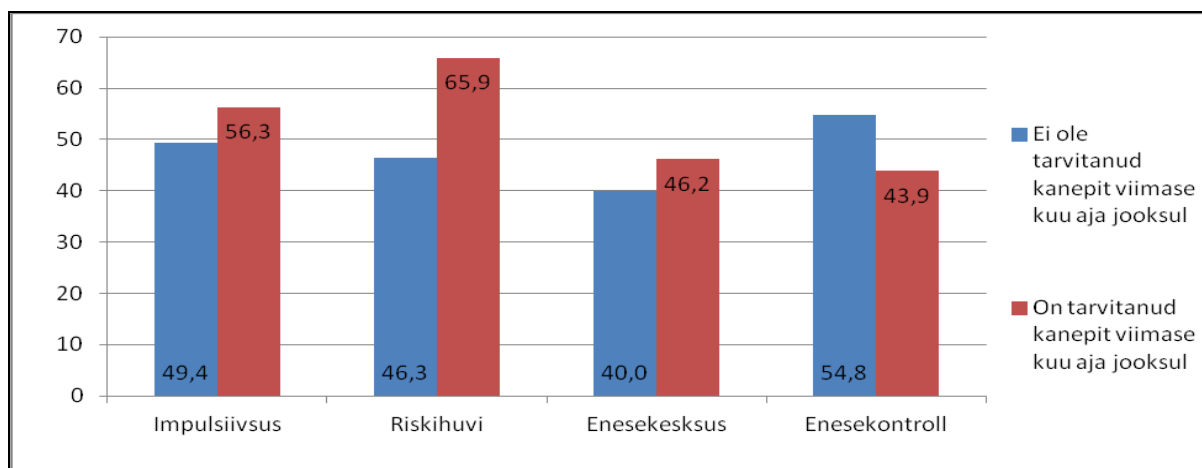
Järgnevalt tuuakse välja mõningad uuringuga kogutud andmed seondult alaealiste alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamisega. Esmalt alkoholi tarvitamisest. Uuring sisaldas küsimust alkoholi tarvitamise sageduse kohta viimase 30 päeva jooksul. Lisaks küsiti mitu korda viimase 30 päeva jooksul on vastaja joonud ühel korral 5 või enam alkohoolset jooki. Seejuures peeti ühe joogi all silmas ühte klaasi, pudelit või purki 0,33l õlut või muud lahjat alkoholi või kokteili, ühte pokaali veini või ühte pitsi (2cl) kanget alkoholi (vt lisa nr 1 punkt 8.1.). Kogutud andmetest nähtusid statistiliselt olulised (t-test, $p < 0,001$) enesekontrolli taseme erinevused sõltuvuses sellest, kas ja kui palju laps alkoholi on tarvitanud. Selgelt kõige kõrgem enesekontroll oli lastel, kes ei olnud tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul. Selliselt vastanute puhul ulatus enesekontroll tasemeni 58 ning neid iseloomustas impulsiivsus skooriga 47,6, riskihuvi 41,2 ja eneseekeskus 37,1. Eeltoodutest märgatavalt madalama enesekontrolliga olid lapsed, kes olid tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul, kuivõrd nende puhul ulatus enesekontrolli tase keskmiselt vaid 49,5-ni. Neid iseloomustas impulsiivsus skooriga 52,3, riskihuvi 54,9 ja eneseekeskus 44,2. Kui vaadata enesekontrolli ja selle elementide lahknevusi seondult tarbitud alkoholi kogusega, olid tulemused järgmised. Alaealistel, kes ei olnud viimase kuu aja jooksul joonud ühel korral 5 või enam alkohoolset jooki, ulatus enesekontrolli tase keskmiselt 54,1-ni. Nende noorukite enesekontrolli elementide näitajad olid järgmised: impulsiivsus 49,4, riskihuvi 48,3 ja eneseekeskus 39,9. Kõige madalam enesekontroll oli alaealistel, kes oli viimase 30 päeva jooksul joonud ühel korral 5 või enam alkohoolset jooki, jäädes keskmiselt tasemele 45,5. Alkoholi suurtes kogustes tarbinud alaealistele oli ka iseloomulik kõrgemal tasemel (t-test, $p < 0,001$) riskihuvi, impulsiivsus ja eneseekeskus võrreldes lastega, kes ei ole viimase kuu aja jooksul ühel korral sellises koguses alkoholi tarbinud, kuivõrd nende näitajad olid järgmised: impulsiivsus 54,9, riskihuvi 59,7 ja eneseekeskus 49. (Joonis 11: Alkoholi tarvitamine viimase kuu aja jooksul)

Joonis 11: Alkoholi tarvitamine viimase kuu aja jooksul

Uuringus küsiti ka selle kohta, kas vastaja on viimase kuu aja jooksul tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit) (vt lisa nr 1 punkt 8.2.). Kogutud andmetest nähtub statistiliselt oluline (t-test, $p < 0,01$) enesekontrolli erinevus sõltuvalt sellest, kas laps oli viimase kuu aja jooksul tarvitanud kanepit või mitte. Kõige silmatorkavamad lahknevused ilmnescid riskihuvil. Nimelt lapsi, kes olid tarvitanud eelneva 30 päeva jooksul kanepit, iseloomustas riskihuvi keskmiselt skooriga 65,9, samal ajal kui noorukite puhul, kes seda ei teinud, jäi vastav näitaja tasemele 46,3. Võrreldes teiste madala enesekontrolli elementide tasemeid ilmnesc, et lastel, kes olid tarvitanud viimase kuu aja jooksul kanepit, oli impulsiivsus keskmiselt skooriga 56,3 ja enesekeskus 46,2. Selliste õpilaste puhul jäi enesekontroll vaid tasemele 43,9. Seevastu noorukitel, kellel kõnealust hääbekäitumist ei esinenud, oli impulsiivsus skooriga 49,4 ja enesekeskus 40. Eeltoodult vastanutuid iseloomustas kõrgem enesekontroll ulatudes 54,8-ni. (Joonis 12: Kanepi tarvitamine viimase kuu aja jooksul)

Joonis 12: Kanepi tarvitamine viimase kuu aja jooksul

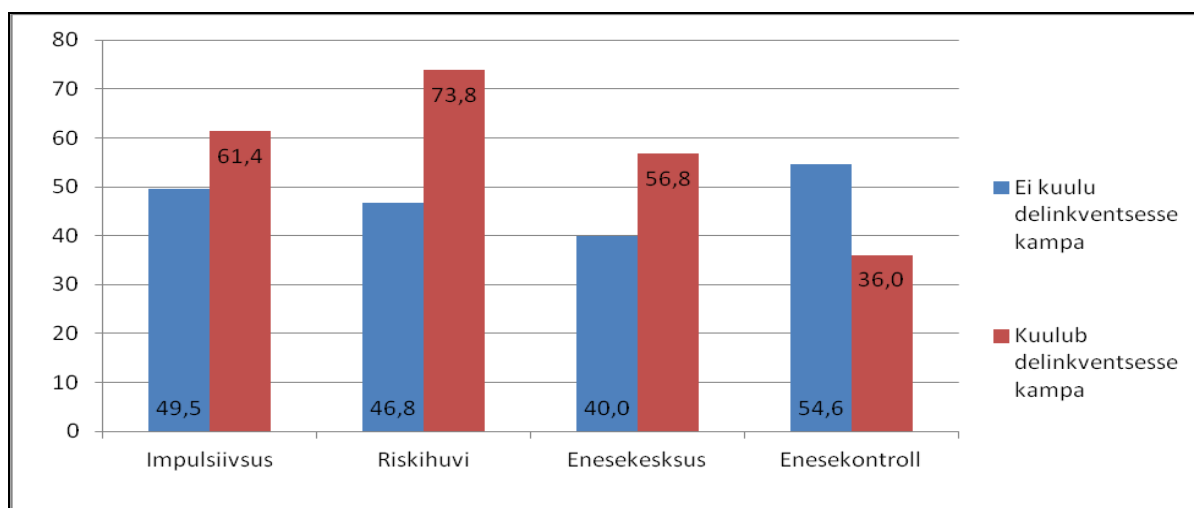
Ankeedi üheks osaks olid küsimused, mille eesmärk oli välja selgitada, kas tegu on delinkventse noorte grupi liikmega. Selleks esitati kokku kaheksa küsimust seonduvalt vastavasse gruppi kuulumisega. Kui alljärgnevalt väljatoodud kuuele küsimusele vastati jaatavalt, siis võib selle põhjal noort käsitleda delinkventse käitumisega jõuku kuuluva isikuna:

- 1) Mõnedel noortel on kindel grupp sõpru, kes teevad midagi koos või lihtsalt veedavad ühiselt vaba aega. Kas sul on selline sõprade grupp? (vt lisa nr 1 punkt 11.1.)
- 2) Kas teie grupp veedab sageli aega avalikes kohtades (nt pargis, tänaval, ostukeskuses, naabruskonnas)? (vt lisa nr 1 punkt 11.3.)
- 3) Kui kaua on teie sõprade grupp olnud koos? (vt lisa nr 1 punkt 11.4.)
- 4) Kas teie sõprade grupis võidakse teha ka midagi keelatud (ebaseaduslikku)? (vt lisa nr 1 punkt 11.5.)
- 5) Kas teie grupis tehakse ka tegelikult koos midagi keelatud? (vt lisa nr 1 punkt 11.6.)
- 6) Kas sa pead oma sõprade gruppi jõuguks / *güngiks*? (vt lisa nr 1 punkt 11.7.)

Kui kõik eeltoodud küsimused said positiivse vastuse ning grupp oli eksisteerinud kauem kui 3 kuud (vt küsimus nr 3 või lisa nr 1 punkt 11.4.), siis arvestati, et noor kuulub alaealiste jõuku.

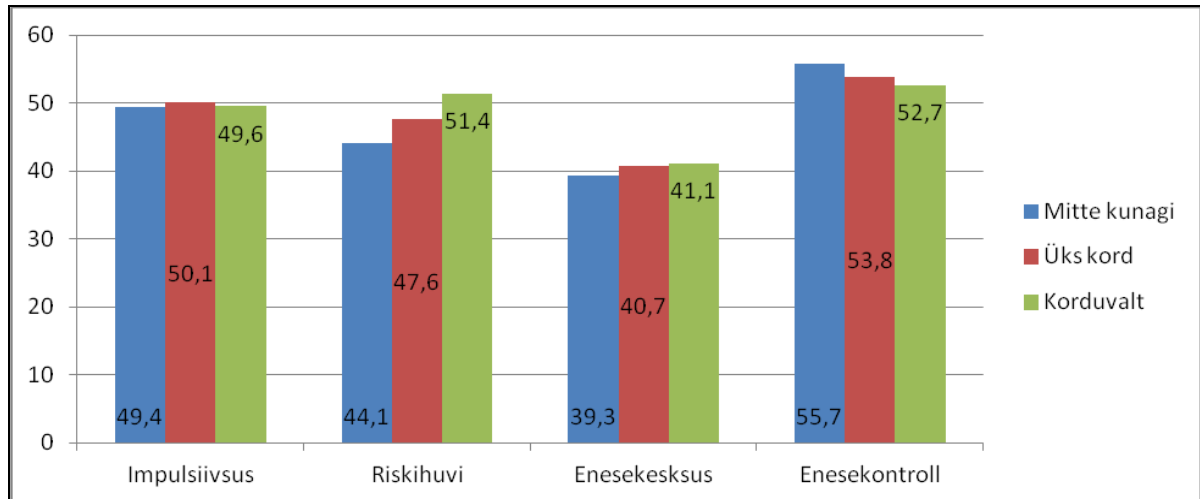
Kogutud andmetest nähtub selgelt, et noorukid, kes käivad regulaarselt läbi õigusrikkumisi toimepaneivate sõpradega, ehk kelle puhul võib öelda, et nad kuuluvad delinkventsetesse kampadesse, on impulsiivsemad, riskialtimad ja enesekesksemad ning neid iseloomustab madalam enesekontroll (t-test, $p < 0,001$). Nimelt selliselt vastanutele puhul oli impulsiivsus keskmiselt skooriga 61,4, riskihuvi 73,8 ja enesekesksus 56,8 ning enesekontroll jäi vaid tasemele 36. Seevastu alaealistele, kes ei käi regulaarselt läbi hälbivalt käituvate sõpradega, oli omane impulsiivsus skooriga 49,5, riskihuvi 46,8 ja enesekesksus 40 ning neid iseloomustas enesekontroll keskmiselt tasemega 54,6. (Joonis 13: Delinkventsesse kampa kuulumine)

Joonis 13: Delinkventsesse kampa kuulumine

Uuring sisaldas küsimust ka selle kohta, kas vastaja on kunagi oma elus tõsisesse õnnetusse sattunud, mille tagajärjel vajas ta arstiabi (vt lisa nr 1 punkt 6.6.). Kõige märkimisväärsamad tulemused seonduvalt eeltoodud küsimusega kaasnevad riskihuvi kui ühe madala enesekontrolli elemendiga (ANOVA, $p < 0,001$). Nimelt lapsi, kes ei ole mitte kunagi tõsisesse õnnetusse sattunud, iseloomustas riskihuvi vaid tasemega 44,1, samal aja kui noorukitele, kes olid üks kord sellisesse situatsiooni sattunud, oli omane riskihuvi keskmiselt skooriga 47,6 ning lastel, kes oli korduvalt tõsistesse õnnetustesse sattunud, ulatus riskihuvi 51,4-ni. Teiste enesekontrolli elementide osas ei olnud erinevused statistiliselt olulised, kuid väärivad siiski väljatoomist. Kõige kõrgem impulsiivsus iseloomustas lapsi, kes oli korra elus tõsisesse õnnetusse sattunud (50,1), seejärel olid impulsiivseimad noorukid, kes olid korduvalt sellisesse olukorda sattunud (49,6) ning kõige madalam impulsiivsuse tase oli omane lastele, kellel raskeid õnnetusi ei olnud kunagi juhtunud (49,4). Enesekesksus oli kõige kõrgem alaealistel, kes olid korduvalt tõsisesse õnnetusse sattunud (41,1), seejärel lastel, kes olid üks kord sellisesse situatsiooni sattunud (40,7) ning madalaim jällegi noorukitel, kes ei olnud raske õnnetuse ohver kunagi olnud (39,3). Rääkides enesekontrolli tasemest üldiselt ilmnesid statistiliselt olulised erinevused (ANOVA, $p < 0,001$) enesekontrollis kui liitskaalas seonduvalt sellega, kas üldse ja kui palju oli laps tõsistesse õnnetustesse sattunud. Tulemuste kohaselt oli kõrgeim enesekontroll noorukitel, kes ei olnud kunagi tõsisesse õnnetusse sattunud (55,7), seejärel lastel, kes oli üks kord sellist situatsiooni kogenud (53,8) ning madalaim alaealistel, kes oli korduvalt rasketesse õnnetustesse sattunud (52,7). (Joonis 14: Tõsisesse õnnetusse sattumine)

Joonis 14: Tõsisesse õnnetusse sattumine

4.2. Tulemuste arutelu

Uuringu tulemuste kohaselt oli tüdrukute enesekontrolli tase poiste omast märgatavalt kõrgem. Seega leidis kinnitust esimene hüpotees, mille kohaselt poiste enesekontrolli tase on võrreldes tüdrukutega madalam. Eeltoodud tulemused kinnitavad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria seisukohta, mille kohaselt tüdrukutel on reeglina kõrgem enesekontrolli tase võrreldes poistega. Kui vaadelda uuritud enesekontrolli elementide soolisi lahknevusi, siis kõige märkimisväärsim erinevus poiste ja tütarlaste vahel seisnes riskihuvis. Võrreldes poistega iseloomustas tüdrukuid märgatavalt madalam riskihuvi. Teiste elementide, so impulsiivsuse ja enesekesksuse, puhul olid soolised lahknevused vähem olulised.

Uurides enesekontrolli elementide tasemeid klasside lõikes ilmnemid kõige suuremad erinevused samuti riskihuvis, mis suures lineaarselt koos klassinumbriga. Tulemuste kohaselt olid lahknevused riskihuvis kõikide klasside vahel olulised. Kõige madalam riskihuvi iseloomustas 7. klassi õpilasi, suurem riskihuvi oli omane 8. klassi lastele ning kõrgeim riskihuvi oli 9. klassi õpilastel. Impulsiivsuse ja enesekesksuse kui ülejäänud mõõdetud enesekontrolli elementide puhul olid lahknevused väiksemad. Siiski toon siinkohal välja, et enesekesksuse taseme puhul ilmnemid statistiliselt olulised erinevused 7.-klassi ning 8.-ja 9.-klassi vahel. Uuringu tulemuste kohaselt oli enesekontrolli tase kõrgeim 7.-klassi õpilastel, pisut madalam 8. klassis ning kõige madalam 9. klassis. Eeltoodud tulemused seonduvalt enesekontrolli ja selle elementide tasemetega klasside lõikes ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, mille kohaselt hälbiv ja kuritegelik käitumine suureneb noorukieas kasvades maksimaalseks hilises noorukieas või täisealiseks saades.

Läbiviidud uuringu tulemuste kohaselt esinevad olulised erinevused enesekontrolli ja selle kahe elemendi – impulsiivsuse ja enesekesksuse – tasemes alaealiste vahel sõltuvalt sellest, kas vastava lapse emakeel on eesti või vene keel. Impulsiivsuse ja enesekesksuse osas täheldati suuremat taset noorukite seas, kellede emakeeleks oli eesti keel, samas erinevused riskihuvis ei olnud olulised. Alaealised, kelle emakeel on eesti keel, olid madalama enesekontrolliga, kui noorukid, kelle emakeel on vene keel.

Vaadates enesekontrolli ja selle elementide erinevuseid seoses sellega, kas laps elab koos mõlema vanemaga, ühe vanemaga või kellegi muuga, ilmnesid olulised erinevused impulsiivsuse ja enesekontrolli kui liitnäitaja keskmisi tasemeid võrreldes. Kõige enam iseloomustas madal enesekontroll lapsi, kes elavad koos ühe vanemaga. Alaealisi, kes elavad koos mõlema vanemaga või ilma oma vanemata, iseloomustas peaaegu võrdse skooriga enesekontroll.

Huvitavad tulemused ilmnesid noorukite enesekontrolli ja oma vanematega läbisaamise uurimisel. Esmalt kokkuvõtlikult suhetest isaga. Noorukite poolt antud vastustest nähtub, et alaealisi, kelle läbisaamine oma isaga ei ole hea, iseloomustasid kõrgema tasemega impulsiivsus, riskihuvi ja enesekesksus võrreldes lastega, kes saavad oma isaga keskmiselt või hästi läbi. Kõige madalam enesekontroll oli omane alaealistele, kes pigem ei nõustu, et nad saavad oma isaga hästi läbi, ning seejärel madalaim noortel, kes üldse ei nõustu väitega *Ma saan oma isaga hästi läbi*. Võrreldes eeltoodutega iseloomustas lapsi, kes ei osanud öelda, kas nende läbisaamine oma isaga on hea või mitte, ehk kes vastasid kõnealusele küsimusele *Nii ja naa*, veidi kõrgem enesekontrolli tase. Veelgi kõrgem enesekontrolli tase oli omane alaealistele, kes pigem nõustusid väitega, et nad saavad oma isaga hästi läbi, ning selgelt kõige kõrgema enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma isaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi* täiesti nõustusid.

Võrreldes laste läbisaamisega isaga, olid erinevused seonduvalt heade suhetega emaga ja enesekontrolli tasemega oluliselt märgatavamad. Noorukeid, kes üldse ei nõustu väitega *Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi*, iseloomustasid kõige kõrgema tasemega enesekontrolli elemendid ning kõige madalam enesekontroll. Veidi kõrgem enesekontroll oli alaealistel, kes pigem ei nõustunud, et nad saavad oma emaga hästi läbi. Lapsi, kes ei osanud öelda, kas nende läbisaamine oma emaga on hea või mitte, ehk kes vastasid kõnealusele

küsimusele *Nii ja naa*, iseloomustas veelgi kõrgem enesekontrolli tase. Alaealistel, kes pigem nõustusid väitega, et nad saavad oma emaga hästi läbi, iseloomustas eelnimetatust veidi kõrgem enesekontroll. Silmnähtavalt kõrgeima enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma emaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi* täiesti nõustusid. Kokkuvõtlikult ilmnesis olulised lahknevused enesekontrolli ja selle elementide tasemes sõltuvuses suhetest emaga. Eeltoodust tulenevalt leidis kinnitust teine püstitatud hüpotees, mille kohaselt kõrgema enesekontrolliga lapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui madala enesekontrolliga alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, et madala enesekontrolliga inividid ei väärtusta suure tõenäosusega tavapäraseid ühiskondlikke sidemeid, seega antud juhul perekondlikke suhteid.

Uuringu tulemuste kohaselt seondub kõrgem enesekontrolli tase paremate hinnetega, seega mida kehvemad on lapse õpitulemused, seda rohkem iseloomustavad teda impulsiivsus, riskihuvi ja enesekesksus. Nii enesekontrolli elementide, kui ka enesekontrolli liitskaala puhul ilmnesis olulised erinevused võrreldud gruppide vahel, mis olid moodustatud tuginedes õppeedukuse hinnangule. Nimelt noorukeid, kes hindasid oma õppeedukust kehvaks, iseloomustasid kõige kõrgema skooriga madala enesekontrolli elemendid ning kõige madalam enesekontroll. Uuringust nähtus, et lastel, kelle hinded olid oluliselt alla keskmise ning neil, kelle tulemused olid veidi alla keskmise, oli sarnane enesekontrolli ja selle elementide tase. Eeltoodutest kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes hindasid oma õpitulemusi keskmiseks. Ilmnes, et veelgi madalama tasemega enesekontrolli elemendid on omased noorukitele, kes hindasid oma tulemusi keskmisest veidi paremaks. Eelnevatest kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes hindasid oma õpitulemusi keskmisest oluliselt paremaks. Kahtlemata kõige kõrgema enesekontrolliga noorukid olid need, kelle hinded olid väga head. Seega leidis kinnitust ka kolmas püstitatud hüpotees, mille kohaselt kõrgema enesekontrolliga lapsed on koolis edukamad kui madala enesekontrolliga alaealised. Uuringuga saadud tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria seisukohaga, et madalama enesekontrolliga lastel on koolis kehvemad õpitulemused ning kõrgem enesekontroll seondub parema õppeedukusega.

Uuringust ilmnesis olulised erinevused nii enesekontrolli elementide tasemes kui ka enesekontrolli kui liitskaala osas sõltuvalt sellest, millised olid nooruki tulevikuplaanid peale põhikooli lõpetamist. Lapsi, kes kavatsevad õpinguid jätkata, et valmistuda kõrgkooli astumiseks, iseloomustas kõige kõrgem enesekontroll. Huvitaval kombel olid järgmisena

kõrgeima enesekontrolliga noorukid, kes ei tea veel, mida nad peale põhikooli lõpetamist teevad. Viimati nimetatutega sarnase enesekontrolli tasemega olid noorukid, kes plaanisid peale põhikooli lõpetamist midagi muud teha. Sarnase enesekontrolli tasemega olid noorukid, kes kavatsesid minna kutsekooli ja alaealised, kes plaanisid töö käigus ameti omandada, ehk õpipoisiks minna. Selgelt kõige madalama enesekontrolliga olid lapsed, kes tahtsid peale põhikooli lõpetamist tööle minna, et raha teenida. Eeltoodud tulemused ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi teooria aluspõhimõtetega (ehk enesekontrolli elementidega), mille kohaselt madala enesekontrolliga inimesed on reeglina lühinägelikud ning eelistavad lihtsaid ülesandeid ja kehalist aktiivsust vaimsele tegevusele, kuna õppimine eeldab vaimset pingutust ega pruugi lihtsaks osutuda, samas ei too see lühiajaliselt sedavõrd kiiret kasu nagu raha teenimine.

Vaadates alaealiste vaba aja veetmise seoseid enesekontrolliga ilmnesid uuringust olulised erinevused nii enesekontrolli elementide tasemes kui ka enesekontrolli kui liitskaala osas sõltuvuses sellest, kas nooruk on vabal ajal peamiselt üksi, oma perega, koos paari sõbraga või suurema sõprade seltskonnaga. Nähtus, et kõige madalam enesekontroll oli lastel, kes veedavad enamiku oma vabast ajast suuremas sõprade seltskonnas. Järgmisena kõige madalama enesekontrolliga olid lapsed, kes on vabal ajal koos paari sõbraga. Noorukitele, kes on suurema osa oma vabast ajast üksi, oli omane eeltoodutest kõrgem enesekontrolli tase. Selgelt kõige kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes veedavad oma vaba aega koos perega. Eeltoodud tulemused ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, mille kohaselt tulenevalt asjaolust, et kodus on teatav distsipliin ja kontroll, mis on madala enesekontrolliga inimestele vastumeelne, veedavad sellised isikud rohkem aega oma sõprade seltsis võrreldes kõrgema enesekontrolliga indiviididega.

Kui eeltoodud tulemused seondusid peamiselt laste üldandmete, pere, kooli, tulevikuplaanide ja vaba ajaga, siis järgnevalt keskendutakse alaealiste hälbekäitumisele.

Uuringu tulemuste kohaselt esinevad märkimisväärsed enesekontrolli erinevused laste vahel, kes on viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud ning kes seda teinud ei ole. Impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekesksuse silmnähtavalt kõrgem tase iseloomustas alaealisi, kes oli viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud võrreldes noorukitega, kellel küsitud probleemkäitumisi ei esinenud. Rääkides enesekontrolli elementide lahknevustest avaldusid kõige suuremad erinevused riskihuvis. Nimelt noorukeid, kes oli viimase 12 kuu jooksul mingeid õigusrikkumisi toime pannud, iseloomustas oluliselt kõrgem riskihuvi

võrreldes lastega, kes seadusevastast käitumist ei raporteerinud. Järgmisena ilmneseid suurimad erinevused enesekesksuses, mille kõrgem tase oli omane alaealistele, kes oli viimasel aastal õigusrikkumisi toime pannud. Väikseimad lahknevused avaldusid impulsiivsuse tasemes, mis siiski oli õiguskuulekalt käitunud laste puhul madalam. Vaadates enesekontrolli kui liitskaala taseme erinevust ilmnese tulemustest, et õigusrikkumisi toime pannud alaealiste enesekontrolli tase on oluliselt madalam võrreldes noortega, kes vastavat käitumist ei raporteerinud. Seega leidis kinnitust neljas hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukitel esineb rohkem õigusrikkumisi kui kõrgema enesekontrolliga alaealistel. Saadud tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria põhipostulaadiga, et madala enesekontrolliga inimestel esineb tõenäolisemalt kuritegelikkust ja sellele analoogset käitumist.

Uuringust nähtusid tähelepanuväärsed enesekontrolli taseme erinevused sõltuvuses sellest, kas ja kui palju laps on alkoholi tarvitanud viimase kuu aja jooksul. Selgelt kõige kõrgem enesekontroll oli lastel, kes ei olnud tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul. Eeltoodutest märgatavalt madalama enesekontrolliga olid alaealised, kes olid tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul. Kui vaadata enesekontrolli ja selle elementide lahknevusi seonduvalt tarbitud alkoholi kogusega, olid tulemused lühidalt järgmised. Madalaim enesekontroll oli noortel, kes oli viimase 30 päeva jooksul joonud ühel korral 5 või enam alkohoolset jooki, võrreldes alaealistega, kes ei olnud eeltoodud koguses alkoholi tarvitanud. Alkoholi suurtes kogustes tarbinud lastele oli ka iseloomulik kõrgemal tasemel riskihuvi, impulsiivsus ja enesekesksus võrreldes alaealistega, kes ei olnud viimase kuu aja jooksul ühel korral sellises koguses alkoholi joonud.

Rääkides alaealiste narkootiliste ainete tarvitamisest nähtus uuringu tulemustest märkimisväärne enesekontrolli erinevus sõltuvalt sellest, kas laps oli viimase kuu aja jooksul tarvitanud kanepit või mitte. Kõige silmatorkavamad lahknevused seonduvad riskihuviga. Nimelt lapsi, kes olid tarvitanud eelneva 30 päeva jooksul kanepit, iseloomustas oluliselt kõrgem riskihuvi võrreldes noorukitega, kes seda ei teinud. Teiste enesekontrolli elementide lahknevused ei olnud sedavõrd märkimisväärsed. Vaadates enesekontrolli kui liitskaala erinevust ilmnese tulemustest, et lapsi, kes olid tarvitanud kanepit viimase kuu aja jooksul iseloomustas oluliselt madalam enesekontrolli tase. Eeltoodud tulemused seonduvalt alaealiste alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamisega kinnitavad veelkordselt neljandat püstitatud hüpoteesi, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukitel esineb rohkem

õigusrikkumisi kui kõrgema enesekontrolliga alaealistel. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooriaga, mille kohaselt madala enesekontrolliga inimesed viljelevad hälbivaid käitumisviise, mis pakuvad kiiret ja kergesti saavutatavat rahuldust nagu seda on alkoholi ja narkootikumide tarvitamine.

Õigusrikkumistele järgnevalt on sobiv vaadata uuringu tulemusi seondult delinkventsetesse kampadesse kuulumisega. Tulemustest järeldus, et noorukid, kes käivad regulaarselt läbi õigusrikkumisi toimepaneivate sõpradega, ehk kelle puhul võib öelda, et nad kuuluvad delinkventsetesse kampadesse, on sageli impulsiivsed, riskialtid ja enesekesksed ning neid iseloomustab madal enesekontroll. Kõikide enesekontrolli elementide puhul ilmnis märkimisväärne erinevus sõltuvalt sellest, kas vastav alaealine kuulub delinkventsesse kampa või mitte. Lastele, kes käivad regulaarselt läbi õigusrikkumisi toimepaneiva seltskonnaga, oli iseloomulik madalam enesekontrolli tase võrreldes noorukitega, kes ei suhtle sageli hälbivalt käituvate sõpradega. Seega leidis kinnitust viies püstitatud hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukid kuuluvad tõenäolisemalt delinkventsetesse kampadesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria käsitlusega, et madala enesekontrolliga inimesed suhtlevad tõenäolisemalt isikutega, keda iseloomustab samuti madal enesekontroll ja kellel esineb hälbekäitumist ning et sellised inimesed kuuluvad sagedamini delinkventsetesse gruppidesse võrreldes isikutega, kellel on kõrgem enesekontrolli tase.

Vaadates tulemusi seondult enesekontrolli taseme ja tõsisesse õnnetustesse sattumisega, mille tagajärjel vajab laps arstiabi, võib öelda, et kõige märkimisväärsamad tulemused kaasnevad riskihuvi kui ühe madala enesekontrolli elemendiga. Nimelt lapsi, kes ei ole mitte kunagi tõsisesse õnnetusse sattunud, iseloomustas oluliselt madalam riskihuvi võrreldes noorukitega, kes olid üks kord sellisesse situatsiooni sattunud. Kõrgeima riskihuviga olid lapsed, kes oli korduvalt tõsisesse õnnetustesse sattunud. Teiste enesekontrolli elementide osas ei olnud erinevused sedavõrd olulised. Rääkides enesekontrolli tasemest üldiselt ilmnisid olulised erinevused enesekontrollis kui liitskaalas seondult sellega, kas üldse ja kui palju oli laps tõsisesse õnnetustesse sattunud. Tulemuste kohaselt oli kõrgeim enesekontroll noorukitel, kes ei olnud kunagi tõsisesse õnnetusse sattunud, seejärel lastel, kes oli üks kord sellist situatsiooni kogenud ning madalaim alaealistel, kes oli korduvalt rasketesse õnnetustesse sattunud. Seega leidis kinnitust kuues püstitatud hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukid satuvad tihedamini õnnetustesse kui kõrgema enesekontrolliga

alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooriaga, mille kohaselt madala enesekontrolliga isikud, kellele on teatavasti iseloomulik riskihuvi, satuvad tõenäolisemalt õnnetustesse võrreldes inimestega, kelle enesekontrollitase on kõrgem.

4.3. Piirangud

Sõltumata asjaolust, et antud töö autori poolt püstitatud hüpoteesid leidsid uuringu käigus kinnitust, tuleb tähelepanu pöörata ka mõningatele puudustele, mis saadud tulemusi teatud määral kahtlemata mõjutavad. Alljärgnevalt tuuakse välja peamised piirangud, mis autori hinnangul väärivad märkimist ning võivad osutada takistuseks laiaulatuslikumate järelduste tegemisel antud uuringust.

Esmalt piirangutest, mis seonduvad valimiga. Nagu varasemalt välja toodud, kasutati antud uuringu puhul koolipõhist valimit. Koolipõhise valimi negatiivseks küljeks on aga asjaolu, et vastav valim ei haara täielikult kõiki alaealisi. Osa alaealistest on nn koolist väljalangenud. Statistikaameti rapordi koheselt katkestas põhikoolis õpinguid 2011/2012. õppeaastal 0,2% ehk 261 õpilast. Kõige suurem on katkestajate hulk 7.–9. klassis. Koolikohustuse mittetäitmisega on tegemist ka juhul, kui laps ei ole kantud ühegi kooli nimekirja või kui õpilane puudub ühel õppeveerandi jooksul rohkem kui viiendikust tundidest mõjuva põhjuseta. Selliste laste arv kasvab iga aastaga (2009 – 459 õpilast; 2010 – 499; 2011 – 519; 2012 – 592). Kaugeltki mitte kõik need lapsed ei ole tegelikult koolist kõrvale jäänud, vaid enamik neist elab ja käib koolis välismaal.¹³⁷ Kuna kõik need ülal kirjeldatud laste kategooriad ei kuulu üldkogumisse, ei sattu nad ka valimisse. Teine probleem, mida seostatakse koolipõhise valimi moodustamisega on klassist puudujad. Koolis läbiviidavate uuringute puhul on valimi ühikuks reeglina klass ning küsimustikule vastavad ainult need õpilased, kes klassis viibivad. Seega õpilased, kes mingil põhjusel koolist puuduvad, ei saagi uuringust osa võtta. Kolmas alaealiste kategooria, mis väärib mainimist, on need noorukid, kes on suunatud erikoolidesse või koduõppele seoses esinenud käitumisprobleemidega, samuti erivajadusega laste koolidesse suunatud lapsed. Oluline on siinjuures märkida, et probleem ei ole selles, et teatud osa õpilastest jäävad uuringust välja, vaid asjaolu, et nii väljalangenute kui ka puudujate seas on oluliselt suurem probleemse käitumisega alaealiste osakaal. Seega võib juhtuda, et lõplik valim on nihutatud ning selles on süstemaatiliselt alaesindatud ühe (õigusrikkujad) ning ülesindatud teise (õiguskuulekad) alagrupi individidid.

¹³⁷ **Statistikaamet.** Laste heaolu. Statistikaameti uuring, Tallinn 2013, lk 89.

Uuringutega, mida viiakse läbi koolides, on seotud ka üleraporteerimise probleem. Tegemist on nn „naljavenna efektiga“. Nimelt nagu käesoleva töö teoreetilises osas on välja toodud, uuringutes, kus instrumendiks on indiviidi poolt täidetav küsimustik, ning kus anketeerimist viiakse läbi klassis või eakaaslaste grupis, on suurem tõenäosus, et mõned alaealised vastavad küsimustikule ebakorrektselt. Põhjuseks võib olla segadus, hoolimatus, huvi puudumine, aga ka meelega küsimustele valesti vastamine. Fan jt 2006.a avaldatud uuringu tulemuste kohaselt moodustasid nn naljavennad 0,6% valimist, mistõttu suuremate gruppide kohta tehtavad järeldused ei ole „naljavendade efekti“ tõttu mõjutatud.¹³⁸

¹³⁸ Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. *Op. cit.*, p 239-240.

KOKKUVÕTE

Inimese madalat enesekontrolli seostatakse kõikvõimalike hälbiva käitumise viiside ja kuritegevusega, samuti kasinamate õpi- ja töötulemuste aga ka sotsialiseerimisprobleemidega. Alaealiste hälbekäitumine on läbi aegade tähelepanu pälvinud ning võib asuda seisukohale, et tänapäeval on vastava probleemiga tegelemine üha aktuaalsemaks muutunud. Ometi ei ole käesoleva töö autorile teadaolevalt seniajani Eestis alaealiste enesekontrolli ja selle mõjusid põhjalikumalt uuritud. Eeltoodud põhjusel on käesoleva magistritöö eesmärgiks teatava ülevaate andmine Eesti alaealiste enesekontrolli tasemest ning selle mõjudest laste läbisaamisele oma vanematega, koolis toimetulemisele, hälbivale käitumisele ja õnnetustesse sattumisele. Tuginedes 1990.a avaldatud Gottfredsoni ja Hirschi enesekontrolli teooriale, mis on enam kui 20 aasta jooksul leidnud piisavalt positiivset kinnitust indiviidide hälbiva käitumise selgitamisel, on siinkirjutaja püstitanud kuus hüpoteesi, mille paikapidavust uuringu käigus kontrolliti.

Uurimuse läbiviimiseks ja hüpoteeside kontrollimiseks vajaminevad andmed koguti ISRD-3 uuringu raames arvuti vahendusel täidetavate self-report küsimustike abil, millise meetodi sobivus ja kasumlikkus alaealiste hälbiva käitumise uurimisel on teoreetikute poolt heaks kiidetud. Uuringu sihtrühma moodustasid kõik Eesti üldhariduskoolide 7., 8. ja 9. klassid. Käesolevas töös esitletud andmed on kogutud 2013-2014 õppeaastal, ajavahemikus 04.12.2013.a kuni 20.02.2014.a. Uuringus kasutati üleriigilist valimit, kuid põhirõhk jäi kahe suurlinna Tallinna ja Tartu peale. Kokku osales uuringus 223 klassi 113.-s Eesti koolis. Uuringu käigus laekus kokku 3781 ankeeti, millest 191 ei olnud lõpuni täidetud. Peale andmete puhastamist jäi järgi 3765 ankeeti, milledest 2931 eestikeelsed ja 834 venekeelsed. Uuringus osales kokku 1947 tüdrukut ja 1820 poissi. Nii 7., 8. kui ka 9. klassi õpilaste osakaal kõigist küsitletutest oli umbes 33%.

Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt koosneb enesekontroll kuuest elemendist: impulsiivsus, lihtsad ülesanded, riskihuvi, füüsilised huvid, kiire ärritumine, enesekesksus. ISRD-3 küsimustikus kasutati enesekontrolli mõõtmiseks Grasmick jt skaala lühendatud varianti, kuivõrd nimetatud uuring sisaldas küsimusi impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekesksuse, so kolme enesekontrolli komponendi kohta. Enesekontrolli ja selle elementide taset mõõdeti skaalal 0-100, mille puhul 0 oli madalaim võimalik väärtus ning 100 oli kõrgeim. Kõrge

impulsiivsus, enesekesksus ja riskitahe viitavad madalale enesekontrollile. Nimetatud elementide suund on vastupidine enesekontrollile kui liitskaalale.

Uuringu tulemuste kohaselt oli tüdrukute enesekontrolli tase poiste omast oluliselt kõrgem. Seega leidis kinnitust esimene hüpotees, mille kohaselt poiste enesekontrolli tase on võrreldes tüdrukutega madalam. Eeltoodud tulemused kinnitavad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria seisukohta, mille kohaselt tüdrukutel on reeglina kõrgem enesekontrolli tase võrreldes poistega. Kui vaadelda uuritud enesekontrolli elementide soolisi lahknevusi, siis kõige märkimisväärsim erinevus poiste ja tütarlaste vahel seisnes riskihuvis, kuna tüdrukute riskihuvi oli oluliselt madalam. Teiste enesekontrolli elementide, so impulsiivsuse ja enesekesksuse, puhul olid soolised lahknevused vähem olulised.

Uurides enesekontrolli elementide taset klasside lõikes ilmnemid kõige märkimisväärsimad erinevused samuti riskihuvis, mis suures lineaarselt koos klassinumbriga. Impulsiivsuse ja enesekesksuse kui ülejäänud mõõdetud enesekontrolli elementide puhul olid lahknevused väiksemad. Uuringuga kogutud andmete kohaselt oli enesekontrolli tase kõrgeim 7.-klassi õpilastel, pisut madalam 8. klassis ning kõige madalam 9. klassis. Eeltoodud tulemused ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, mille kohaselt häälbiv ja kuritegelik käitumine suureneb noorukieas kasvades maksimaalseks hilises noorukieas või täisealiseks saades.

Läbiviidud uuringu tulemuste kohaselt esinesid olulised erinevused enesekontrolli ja selle kahe elemendi – impulsiivsuse ja enesekesksuse – tasemes alaealiste vahel sõltuvalt sellest, kas vastava lapse emakeel on eesti või vene keel. Impulsiivsuse ja enesekesksuse osas täheldati suuremat taset noorukite puhul, kellede emakeeleks on eesti keel, samas erinevused riskihuvis ei olnud olulised. Alaealised, kelle emakeel on eesti keel, olid oluliselt madalama enesekontrolliga, kui noorukid, kelle emakeel on vene keel.

Vaadates enesekontrolli ja selle elementide erinevuseid seoses sellega, kas laps elab koos mõlema vanemaga, ühe vanemaga või kellegi muuga, ilmnemid olulised erinevused impulsiivsuse ja enesekontrolli kui liitskaala keskmisi tasemeid võrreldes. Kõige enam iseloomustas madal enesekontroll lapsi, kes elavad koos ühe vanemaga. Alaealisi, kes elavad koos mõlema vanemaga või ilma oma vanemata, iseloomustas peaaegu võrdse skooriga enesekontroll.

Uuringuga leidis kinnitust teine püstitatud hüpotees, mille kohaselt kõrgema enesekontrolliga lapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui madala enesekontrolliga alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, et madala enesekontrolliga inividid ei väärtusta suure tõenäosusega tavapäraseid ühiskondlikke sidemeid, seega antud juhul perekondlikke suhteid. Esmalt lühidalt tulemustest seonduvalt suhetest isaga. Lapsi, kelle läbisaamine oma isaga ei ole hea, iseloomustasid kõrgem impulsiivsus, riskihuvi ja eneseekeskus võrreldes noorukitega, kes saavad oma isaga läbi keskmiselt või hästi läbi. Alaealistel, kes ei saa oma isaga hästi läbi, oli enesekontrolli tase madalaim. Selgelt kõige kõrgema enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma isaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi* täiesti nõustusid. Võrreldes läbisaamisega isaga, olid erinevused seonduvalt heade suhetega emaga ja enesekontrolli tasemega oluliselt märgatavamad. Noorukeid, kes emaga hästi läbi ei saa, iseloomustasid kõige kõrgem impulsiivsus, riskihuvi ja eneseekeskus ning madalaima tasemega enesekontroll. Silmnähtavalt kõrgeima enesekontrolliga olid noorukid, kelle läbisaamine oma emaga on hea, ehk kes väitega *Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi* täiesti nõustusid.

Kinnitust leidis ka kolmas püstitatud hüpotees, mille kohaselt kõrgema enesekontrolliga lapsed on koolis edukamad kui madala enesekontrolliga alaealised. Uuringuga saadud tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria seisukohaga, et madalama enesekontrolliga lastel on koolis kehvemad õpitulemused ning kõrgem enesekontroll seonduv parema õppeedukusega. Nimelt tulemuste kohaselt seonduv keskmine või kõrgem enesekontrolli tase paremate hinnetega, seega mida kehvemad olid lapse õpitulemused, seda rohkem iseloomustasid teda impulsiivsus, riskihuvi ja eneseekeskus.

Uurimuse tulemuste kohaselt lapsi, kes kavatsevad peale põhikooli lõpetamist õpinguid jätkata, et valmistuda kõrgkooli astumiseks, iseloomustas kõrgeim enesekontroll, samal ajal kui noorukitele, kes kavatsevad peale põhikooli otsida endale töö, et raha teenida, oli omane kõige madalam enesekontroll. Eeltoodud tulemused ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi teooria aluspõhimõtetega (ehk enesekontrolli elementidega), mille kohaselt madala enesekontrolliga inimesed on reeglina lühinägelikud ning eelistavad lihtsaid ülesandeid ja kehalist aktiivsust vaimsele tegevusele, kuna õppimine eeldab vaimset pingutust ega pruugi lihtsaks osutuda, samas ei too see lühiajalises perspektiivis sedavõrd kiiret kasu nagu raha teenimine.

Uuringu tulemustest seonduvalt sellega, kellega veedab nooruk peamiselt oma vaba aega ilmnes, et kõige madalam enesekontroll oli lastel, kes veedavad enamiku oma vabast ajast suuremas sõprade seltskonnas. Järgmisena madalaima enesekontrolliga olid lapsed, kes on vabal ajal koos paari sõbraga. Noorukitele, kes on suurema osa oma vabast ajast üksi, oli omane eeltoodutest kõrgem enesekontrolli tase. Selgelt kõige kõrgema enesekontrolliga olid lapsed, kes veedavad oma vaba aega koos perega. Eeltoodud tulemused ühtivad Gottfredsoni ja Hirschi seisukohaga, mille kohaselt tulenevalt asjaolust, et kodus on teatav distsipliin ja kontroll, mis on madala enesekontrolliga inimestele vastumeelne, veedavad sellised isikud rohkem aega oma sõprade seltsis võrreldes kõrgema enesekontrolliga indiviididega.

Uuringuga leidis kinnitust neljas püstitatud hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukitel esineb rohkem õigusrikkumisi kui kõrgema enesekontrolliga alaealistel. Saadud tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria põhipostulaadiga, et madala enesekontrolliga inimestel esineb tõenäolisemalt kuritegelikku ja sellele analoogset käitumist. Nimelt uuringu tulemustest ilmnemise märkimisväärsed enesekontrolli erinevused laste vahel, kes on viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud ning kes seda teinud ei ole. Silmnähtavalt madalam enesekontroll iseloomustas alaealisi, kes on viimase aasta jooksul õigusrikkumisi toime pannud võrreldes noorukitega, kellel küsitud probleemkäitumist ei esinenud. Rääkides enesekontrolli elementide lahknevustest avaldusid kõige suuremad erinevused riskihuvis, mille tase oli õigusrikkumisi toime pannud alaealiste puhul oluliselt kõrgem.

Uuringu tulemused seonduvalt alaealiste alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamisega kinnitavad veelkordselt eeltoodud neljandat hüpoteesi. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooriaga, mille kohaselt madala enesekontrolliga inimesed viljelevad hálbivaid käitumisviise, mis pakuvad kiiret ja kergesti saavutatavat rahuldust nagu seda on alkoholi ja narkootikumide tarvitamine. Esmalt alkoholi tarvitamisega seonduvatest tulemustest. Uuringust nähtusid tähelepanuväärsed enesekontrolli taseme erinevused sõltuvuses sellest, kas ja kui palju laps on alkoholi tarvitanud viimase kuu aja jooksul. Kõrgeim enesekontrolli tase oli iseloomulik lastele, kes ei olnud tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul. Lapsi, kes olid tarvitanud alkoholi viimase kuu aja jooksul, iseloomustas märgatavalt madalam enesekontrolli tase. Madalaim enesekontroll oli omane noorukitele, kes olid viimase 30 päeva jooksul joonud ühel korral 5 või enam alkohoolset jooki võrreldes nendega, kes alkoholiga ei liialdanud. Rääkides alaealiste narkootiliste ainete tarvitamisest

nähtus uuringu tulemustest märkimisväärne enesekontrolli erinevus sõltuvalt sellest, kas laps oli viimase kuu aja jooksul tarvitanud kanepit või mitte. Kõige silmatorkavamad lahknevused seonduvad riskihuviga. Nimelt lapsed, kes olid tarvitanud eelneva 30 päeva jooksul kanepit, olid märgatavalt riskialtimad, võrreldes noorukitega, kes seda ei teinud. Teiste enesekontrolli elementide lahknevused ei olnud sedavõrd märkimisväärsed.

Kinnitust leidis ka viies püstitatud hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukid kuuluvad tõenäolisemalt delinkventsetesse kampadesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooria käsitleusega, et madala enesekontrolliga inimesed suhtlevad tõenäolisemalt isikutega, keda iseloomustab samuti madal enesekontroll ja kellel esineb hälbekäitumist ning et sellised inimesed kuuluvad sagedamini delinkventsetesse gruppidesse võrreldes isikutega, kellel on kõrgem enesekontrolli tase. Nimelt uuringu tulemustest järeldus, et noorukid, kes käivad regulaarselt läbi õigusrikkumisi toimepaneivate sõpradega, ehk kelle puhul võib öelda, et nad kuuluvad delinkventsetesse kampadesse, olid sageli impulsiivsed, riskialtid ja enesekesksed ning neid iseloomustas madal enesekontroll. Kõikide enesekontrolli elementide puhul ilmnas märkimisväärne erinevus sõltuvalt sellest, kas vastav alaealine kuulub delinkventsesse kampa või mitte. Lastele, kes käivad regulaarselt läbi õigusrikkumisi toimepaneva seltskonnaga, oli iseloomulik madalam enesekontrolli tase võrreldes noorukitega, kes ei suhtle sageli hälbivalt käituvate sõpradega.

Uuringuga leidis kinnitust kuues püstitatud hüpotees, mille kohaselt madala enesekontrolliga noorukid satuvad tihedamini õnnetustesse kui kõrgema enesekontrolliga alaealised. Vastavad tulemused ühtivad ka Gottfredsoni ja Hirschi teooriaga, mille kohaselt madala enesekontrolliga isikud, kellele on teatavasti iseloomulik riskihuvi, satuvad tõenäolisemalt õnnetustesse võrreldes inimestega, kelle enesekontrolli tase on kõrgem. Kõige märkimisväärsamad tulemused seonduvalt tõsisest õnnetustest sattumisega kaasnevad riskihuvi kui ühe madala enesekontrolli elemendiga. Nimelt lapsi, kes ei ole mitte kunagi tõsisest õnnetusest sattunud, iseloomustas madalam riskihuvi võrreldes noortega, kes olid üks kord sellisesse situatsiooni sattunud. Alaealised, kes olid korduvalt tõsisest õnnetustest sattunud, olid kõige kõrgema riskihuviga. Teiste enesekontrolli elementide osas ei olnud erinevused samavõrd silmatorkavad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et alaealise enesekontrolli tasemel on otsene mõju tema läbisaamisele oma vanematega, õpitulemuste koolis ning tulevikuplaanidele. Madala enesekontrolliga noorukitel esineb märkimisväärselt rohkem õigusrikkumiste toimepanemist, sealhulgas alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamist. Sellised alaealised suhtlevad tõenäolisemalt isikutega, kellele on iseloomulik hälbiv käitumine, samuti kuuluvad sagedamini delinkventsetesse kampadesse. Madala enesekontrolliga noorukitele on iseloomulik suurem riskihuvi, mistõttu satuvad nad ka tihedamini tõsistesse õnnetustesse. Tulenevalt asjaolust, et enesekontroll kujuneb suuremalt jaolt välja kaheksandaks eluaastaks, tuleks iseäranis suurt tähelepanu pöörata laste jälgimisele ja kasvatusmeetoditele just enne nimetatud eluea saabumist. Seega peaks alaealiste õigusrikkujate vähendamisele suunatud poliitika keskenduma efektiivsemate lastekasvatusmeetodite edendamisele, mis tagaks kõrgema enesekontrolli tasemega järelkasvu.

SUMMARY

SELF-CONTROL OF THE ESTONIAN JUVENILES AND ITS IMPACTS

Low self-control of people is related to all kinds of deviant behaviour and crime, also to poorer study and work results as well as socialization problems. Deviant behaviour of juveniles has been attended through times and one could take the viewpoint that today the dealing with the relevant problem has become more actual. Though, according to the information available to the author of this thesis the self-control of the Estonian juveniles and its impacts have not been thoroughly examined up to today. Due to the latter the aim of the current master's thesis is to provide a specific overview of the self-control level of the Estonian juveniles and its impacts foremost on the relations with parents, coping at school, deviant behaviour and occurrence in accidents. Based on the self-control theory of Gottfredson and Hirschi published in 1990 which has been adequately positively assured within more than 20 years in explaining the deviant behaviour of the individuals, the author has set the following six hypotheses, the validity of which was reviewed in the course of the survey.

1. The self-control level of boys is lower than that of girls.
2. The children with higher self-control have better relations with their parents than the juveniles with low self-control.
3. The children with higher self-control are more successful at school than the juveniles with low self-control.
4. There are more infringements of law among the young people with low self-control than among the juveniles with higher self-control.
5. The young people with low self-control belong more probably to the delinquent groups than the ones with higher self-control.
6. The young people with low self-control occur in accidents more often than the ones with higher self-control.

The data required for the conduct of survey and control of hypotheses were collected within the ISRD-3 survey with the help of the self-report questionnaires to be completed online, the suitability and efficiency of which method in examining the deviant behaviour of the juveniles has been approved by the theoreticians. The target group of the survey included all 7, 8 and 9 forms of the Estonian general education schools. The data provided in this thesis have been collected in the academic year of 2013-2014 within 4 December 2013 up to 20 February 2014.

The national sample was used in the survey, but the main focus was on two big cities - Tartu and Tallinn. 223 forms of 113 Estonian schools participated in the survey in total. After having corrected the data 3765 questionnaires were left, 2931 of which Estonian and 834 Russian ones. The total of 1947 girls and 1820 boys participated in the survey.

According to the theory of Gottfredson and Hirsch the self-control consists of six elements: impulsivity, simple tasks, risk-seeking, physical activities, volatile temper, self-centredness. ISRD-3 questionnaire used the shortened version of Grasmick et al. scale for measuring self-control and the mentioned survey included questions about impulsivity, risk-seeking and self-centeredness, i.e. on three self-control components. The level of self-control and its elements were measured on the scale of 0-100, in case of which 0 was the lowest possible value and 100 was the highest. High impulsivity, self-centeredness and risk-seeking refer to the low self-control. The direction of the latter elements is contrary to the self-control as compound scale.

According to the results of the survey the self-control level of girls was considerably higher than that of boys. Thus the first hypothesis has been confirmed, according to which the self-control level of boys is lower than that of girls. The above provided results also confirm the viewpoint of Gottfredson and Hirsch theory, according to which the girls have higher self-control level when compared to boys as a rule.

The survey confirmed another set hypothesis, according to which the children with higher self-control have better relations with their parents than the juveniles with lower self-control. The respective results coincide also with the viewpoint of Gottfredson and Hirsch that the individuals with low self-control do not value with high probability usual social relations, thus family relations in the given case. Compared to the relations with father the differences related to good relations with mother and self-control level were much more noticeable. The young people having poor relations with mother were characterized by major impulsivity, interest towards risk and self-centredness and the lowest self-control. The young people having good relations with mother had considerably the highest self-control, i.e. the ones who completely agreed with the statement *I get along just fine with my mother (stepmother)*.

The third hypothesis set has been also confirmed, according to which the children with higher self-control were more successful at school than the juveniles with low self-control. The results of the survey also coincide with the viewpoint of Gottfredson and Hirsch theory that the

children with lower self-control have poorer study results at school and higher self-control is related to the better progress in studies. According to the survey results the average or higher self-control level was related to better grades, thus the poorer the study results of the child were, the more he/she was characterized by impulsivity, will to risk and self-centeredness.

The survey also proved the fourth set hypothesis, according to which there are more infringements of law among the young people with low self-control than the juveniles with higher self-control. The results received also coincide with the main postulate of Gottfredson and Hirsch theory that the occurrence of crime and similar behaviour is more probable among the people with low self-control. Regarding the differences of levels of self-control elements, the major discrepancies occurred in the interest towards risk, the level of which was considerably higher among the juveniles having committed infringements of law compared to the interest towards risk of the young people having behaved law-abidingly.

The results of the survey related to the use of alcohol and narcotic substances of the juveniles confirm once more the above provided fourth hypothesis. The relevant results coincide also with Gottfredson and Hirsch theory, according to which the people with low self-control cultivate deviant ways of behaviour which provides fast and easily achievable satisfaction such as use of alcohol and narcotic substances. First, about the results related to the use of alcohol. The survey indicated the remarkable differences of self-control level in dependence on whether and how much the child had used alcohol within last month. The highest self-control level was characteristic of children who had not used alcohol within last month. The children having used alcohol within last month were characterized by the considerably lower self-control level. The lowest self-control was characteristic of the young people who had drunk once 5 or more alcoholic drinks within last 30 days compared to the ones who did not exaggerate with alcohol. As regards the use of narcotic substances by the juveniles the survey results included considerable self-control difference depending on whether the child had used cannabis or not within last month. The most striking differences are related to the interest towards risk. The children who had used cannabis within last 30 days were much more apt to risk compared to the ones who had not.

The fifth set hypothesis has been also confirmed, according to which the young people with low self-control belong more probably to the delinquent groups than the ones with higher self-control. The relevant results also coincide with the treatment of Gottfredson and Hirsch theory

that the people with low self-control communicate more probably with the people also characterized by low self-control and who have deviant behaviour and such people belong more often to the delinquent groups compared to the persons with higher self-control level. In case of all self-control elements there was a considerable difference depending on whether the relevant juvenile belongs to the delinquent group or not.

The sixth set hypothesis was also proven with the survey, according to which the young people with low self-control occur in accidents more often than the ones with higher self-control. The relevant results coincide with Gottfredson and Hirsch theory, according to which the people with low self-control who are characterized by interest towards risk occur more probably in the accidents compared to the people with higher self-control. The most remarkable results related to the occurrence in serious accidents are connected with interest towards risk as one of the low self-control elements. The children who are never occurred in serious accident were characterized lower interest towards risk than the young people who had been once in such situation. The juveniles who occurred repeatedly in the serious accidents had the highest interest towards risk.

To sum up, it could be stated that the self-control level of the juvenile has a direct impact on its relations with his/her parents and study results at school. The young people with low self-control are behaving considerably more deviantly – there are more infringements of law, including use of alcohol and narcotic substances. Such juveniles communicate more probably with the persons characterized by deviant behaviour, and they also belong more often to the delinquent groups. The young people with low self-control are more characterized by higher interest towards risk, as a result they occur more often in serious accidents. Due to the fact that self-control has evolved mostly by the age of eight, especially major attention should be paid to the monitoring and education methods of children just before the arrival of the mentioned age. Thus the policy directed to the decrease of juveniles who commit infringements should focus on the promotion of more effective education methods which would guarantee the generation with higher self-control level.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2006. [304 lk.]
2. Aquilino, W. S. Interview Mode Effects in Surveys of Drug and Alcohol Use: A Field Experiment. *The Public Opinion Quarterly*, Volume 58, No 2, 1994. [210-240]
3. Arneklev, B. J., Cochran, J. K., Gainey, R. R. Testing Gottfredson and Hirschi's „Low Self-control“ stability hypothesis: An Exploratory Study. *American Journal of Criminal Justice*, Volume 23, No 1, 1998. [107-127]
4. Boisvert, D., Stadler, W., Vaske, J., Wright, J. P., Nelson, M. The Interconnection between Intellectual Achievement and Self-Control. *Criminal Justice and Behavior*, Volume 40, No 1, January 2013. [80-94]
5. Botchkovar, E. V., Broidy, L. Parenting, self-control, and the gender gap in heavy drinking: the case of Russia. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Volume 57, No 3, March 2013. [357-376]
6. Burke, R. H. *An Introduction to Criminological Theory*. Second edition. Devon: Willan Publishing 2005. [300 p.]
7. Cantor, D., Lynch, J. P. Self-Report Surveys as Measures of Crime and Criminal Victimization. *Criminal Justice*, Volume 4, 2000. [85-138]
8. Chapple, C. L. Self Control, Peer Relations, and Delinquency. *Justice Quarterly*, Volume 22, No 1, 2005. [89-106]
9. Delisi, M., Hochstetler, A., Murphy, D. S. Self-control behind bars: A validation study of the Grasmick et al. scale. *Justice Quarterly*, Volume 20, No 2, June 2003. [241-263]
10. Esbensen, F.-A., Winfree Jr, L. T., He, N., Taylor, T. J. Youth Gangs and Definitional Issues: When Is a Gang a Gang, and Why Does It Matter? *Crime & Delinquency*, Volume 47, No 1, January 2001. [105-130]
11. Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Winward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D., Tai, R. H. An Exploratory Study about Inaccuracy and Invalidity in Adolescent Self-Report Surveys. *Field Methods*, Volume 18, No 3, August 2006. [223-244]
12. Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Baumeister, R. F. Parenting behavior and adolescent behavioral and emotional problems: The role of self-control. *International Journal of Behavioral Development*, Volume 29, No 1, 2005. [58-69]

13. Geis, G. On the Absence of Self-Control as the Basis for a General Theory of Crime: A Critique. *Theoretical Criminology*, Volume 4, No 1, 2000. [35-53]
14. Greenberg, D. F. The Weak Strength of Social Control Theory. *Crime & Delinquency*, Volume 45, No 1, January 1999. [66-81]
15. Hay, C. Parenting, Self-Control, and Delinquency: A Test of Self-Control Theory. *Criminology*, Volume 39, No 3, August 2001. [707-736]
16. Hayslett-McCall, K. L., Bernard, T. J. Attachment, Masculinity, and Self-Control: A Theory of Male Crime Rates. *Theoretical Criminology*, Volume 6, No 1, 2002. [5-33]
17. Hindelang, M. J., Hirschi, T., Weis, J. G. Correlates of Delinquency: The Illusion of Discrepancy between Self-Report and Official Measures. *American Sociological Review*, Volume 44, No 6, December 1979. [995-1014]
18. Hirschi, T., Gottfredson, M. R. In Defense of Self-Control. *Theoretical Criminology*, Volume 4, No 1, 2000. [55-69]
19. Huizinga, D., Elliot, D. S. Reassessing the Reliability and Validity of Self-Report Delinquency Measures. *Crime and Criminals: Contemporary and Classic Readings in Criminology*, 1999. [85-94]
20. Jolliffe, D., Farrington, D. P., Hawkins, J.D., Catalano, R. F., Hill, K. G., Kosterman, R. Predictive, concurrent, prospective and retrospective validity of self-reported delinquency. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 13, 2003. [179-197]
21. Junger-Tas, J., Marshall, I. H. The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice*, Volume 25, 1999. [291-367]
22. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://www.just.ee/arengusuunad 2018](http://www.just.ee/arengusuunad%202018), 23.04.2014.a.
23. Kirk, D. S. Examining the Divergence Across Self-report and Official Data Sources on Inferences About the Adolescent Life-course of Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, Volume 22, No 2, June 2006. [107-129]
24. LaGrange, T. C., Silverman, R. A. Low Self-Control and Opportunity: Testing the General Theory of Crime as an Explanation for Gender Differences in Delinquency. *Criminology*, Volume 37, No 1, 1999. [41-72]
25. Longshore, D., Chang, E., Hsieh, S.-c., Messina, N. Self-Control and Social Bonds: A Combined Control Perspective on Deviance. *Crime & Delinquency*, Volume 50, No 4, October 2004. [542-564]
26. Lucia, S., Herrmann, L., Killias, M. How important are interview methods and questionnaire designs in research of self-reported juvenile delinquency? An

- experimental comparison of Internet vs. paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. *Journal of Experimental Criminology*, Volume 3, No 1, March 2007. [39-64]
27. Marcus, B. Self-Control in the General Theory of Crime: Theoretical Implications of a Measurement Problem. *Theoretical Criminology*, Volume 8, No 1, February 2004. [33-55]
 28. McGloin, J. M., Shermer, L. O. Self-Control and Deviant Peer Network Structure. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 46, No 1, 2008. [35-72]
 29. Nakhie, M. R., Silverman, R. A., LaGrange, T. C. Self-Control and Social Control: An Examination of Gender, Ethnicity, Class and Delinquency. *The Canadian Journal of Sociology*, Volume 25, No 1, 2000. [35-59]
 30. Pauwels, L. J. R., Vettenburg, N., Gavray, C., Brondeel, R. Societal Vulnerability and Troublesome Youth Group Involvement: The Mediating Role of Violent Values and Low Self-Control. *International Criminal Justice Review*, Volume 21, No 3, September 2011. [283-296]
 31. Perrone, D., Sullivan, C. J., Pratt, T. C., Margaryan, S. Parental Efficacy, Self-Control, and Delinquency: a Test of a General Theory of Crime on a Nationally Representative Sample of Youth. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Volume 48, No 3, June 2004. [298-312]
 32. Piquero, A. R., MacIntosh, R., Hickman, M. Does Self-Control Affect Survey Response? Applying Exploratory, Confirmatory, and Item Response Theory Analysis to Grasmick et al.'s Self-Control Scale. *Criminology*, Volume 38, No 3, August 2000. [897-930]
 33. Piquero, A. R., Rosay, A. B. The Reliability and Validity of Grasmick et al.'s Self-Control Scale: A Comment on Longshore et al. *Criminology*, Volume 36, No 1, February 1998. [157-174]
 34. Piquero, A., Tibbetts, S. Specifying the direct and indirect effects of low self-control and situational factors in offenders' decision making: Toward a more complete model of rational offending. *Justice Quarterly*, Volume 13, No 3, September 1996. [481-510]
 35. Pratt, T. C., Cullen, F. T. The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*, Volume 38, No 3, August 2000. [931-964]

36. Pratt, T. C., Turner, M. G., Piquero, A. R. Parental Socialization and Community Context: A Longitudinal Analysis of the Structural Sources of Low Self-Control. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 41, No 3, 2004. [219-243]
37. Raska, E. Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse. Tallinn: Juura 2002. [239 lk.]
38. Rocque, M., Posick, C., Zimmermann, G. M. Measuring Up: Assessing the Measurement Properties of Two Self-Control Scales. *Deviant Behavior*, Volume 34, No 7, 2013. [534-556]
39. Seipel, C., Eifler, S. Opportunities, Rational Choice, and Self-Control: On the Interaction on Person and Situation in a General Theory of Crime. *Crime & Delinquency*, Volume 56, No 2, April 2010. [167-197]
40. Statistikaamet. Laste heaolu. Statistikaameti uuring, Tallinn 2013. [174 lk.]
41. Steketee, M., Junger, M., Junger-Tas, J. Sex Differences in the Predictors of Juvenile Delinquency: Females are More Susceptible to Poor Environments; Males Are Influenced More by Low Self-Control. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Volume 29, No 1, January 2013. [88-105]
42. Zhang, S., Benson, T., Deng, X. A Test-Retest Reliability Assessment of the International Self-Report Delinquency Instrument. *Journal of Criminal Justice* 28, 2000. [283-295]
43. Tangney, J. P., Baumeister, R. F., Boone, A. L. High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality* , Volume 72, No 2, 2004. [271-324]
44. Taylor, C. The Relationship between Social and Self-Control: Tracing Hirschi's Criminological Career. *Theoretical Criminology*, Volume 5, No 3, August 2001. [369-388]
45. Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. Gender, Age, and Crime/Deviance: A Challenge to Self-Control Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 40, No 4, November 2003. [426-453]
46. Tittle, C. R., Ward, D. A., Grasmick, H. G. Self-Control and Crime/Deviance: Cognitive vs. Behavioral Measures. *Journal of Quantitative Criminology*, Volume 19, No 4, December 2003. [333-365]
47. Thornberry, T. P., Krohn, M. D. The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime. *Criminal Justice*, Volume 4, 2000. [33-83]
48. Toomsoo, A. Alaealiste kuritegevus. Ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993. [207 lk.]

49. Tracy, P. E., Fox, J. A. The Validity of Randomized Response for Sensitive Measurements. *American Sociological Review*, Volume 46, No 2, April 1981. [187-200]
50. Vazsonyi, A. T., Pickering, L. E., Junger, M., Hessing, D. An Empirical Test of a General Theory of Crime: A Four-Nation Comparative Study of Self-Control and the Prediction of Deviance. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Volume 38, No 2, May 2001. [91-131]
51. Wells, L. E., Rankin, J. H. Direct Parental Controls and Delinquency. *Criminology*, Volume 26, No 2, May 1988. [263-285]
52. Williams, K. S. *Textbook on Criminology*. Fifth edition. United States: Oxford University Press 2004. [569 p.]

LISAD

Lisa nr 1: Küsimustik

Laste hälbiva käitumise rahvusvaheline uuring

ISRD-3

Tere!

Käesolev küsimustik puudutab sind ja su sõpru. Uuringu viivad läbi Tartu ülikooli õigusteaduskonna teadlased. Meid huvitab sinu elu, õppimine, vaba aja veetmine ja ka võimalikud probleemid. Sinu isiklikud kogemused ja arvamused on meie jaoks väga olulised.

Osalemine uuringus on vabatahtlik - sul on õigus küsimustele vastamisest loobuda või keelduda sulle mitte sobivatele küsimustele vastamisest.

Küsimustik on anonüümne: sellel pole sinu nime, seda ei näidata sinu vanematele ega õpetajatele; isegi selle uuringu läbivijad ei saa teada, kes millise vastuse on andnud. Peale oma küsimustiku lõpetamist saadetakse sinu vastused automaatselt ja anonüümselt Tartu Ülikooli andmebaasi. Kogutavaid andmeid analüüsitakse üksnes teadlaste poolt ISRD-3 uuringu raames kõiki teaduseetika nõudeid järgides. Uuringu tulemused avalikustatakse ainult üldistatud kujul, sinu vastuseid ei ole sealt võimalik välja lugeda.

Kui sa ei saa küsimusest aru või tahad midagi täpsustada, pöördu palun küsitluse korraldaja poole. Vastamisel ära mõtle liiga kaua, vaid vasta nii, nagu sulle esimesena kõige õigem tundub.

Täname sind koostöö eest!

Enne küsimustiku täitmist kirjuta lahtrisse number, mida sulle näitab küsitluse korraldaja.

ID: * * * *

KÜSIMUSED SINU KOHTA

1.1) Kas sa oled poiss või tüdruk?

- ☐ Poiss
- ☐ Tüdruk

1.2) Kui vana sa oled?

Ma olen _____ aastane (Kirjuta oma vanus)

1.3) Mis riigis sa oled sündinud?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Eestis
- ☐ Venemaal
- ☐ Ukrainas
- ☐ Valgevenes
- ☐ Lätis
- ☐ Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
- ☐ Ei tea

1.4) Mis riigis on sündinud sinu (bioloogiline) ema?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Eestis
- ☐ Venemaal
- ☐ Ukrainas
- ☐ Valgevenes
- ☐ Lätis
- ☐ Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
- ☐ Ei tea

1.5) Mis riigis on sündinud sinu (bioloogiline) isa?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Eestis
- ☐ Venemaal
- ☐ Ukrainas
- ☐ Valgevenes
- ☐ Lätis
- ☐ Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
- ☐ Ei tea

1.6) Kellega koos sa elad?

- ☐ Isa ja ema (kasuisa/kasuema)
- ☐ Üks vanematest (isa või ema)
- ☐ Keegi teine (täpsusta, kes): _____

1.7) Mis keeles sa ENAMASTI kodus räägid?

- ☐ eesti keeles
- ☐ vene keeles

☐ Mu emakeel on: _____ (täpsusta, mis keel)

1.8) Mis usku sa oled?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Ma ei ole usklik
☐ Ma olen luterlane
☐ Ma olen õigeusklik
☐ Ma olen katoliiklane
☐ Ma olen teist usku (täpsusta, mis usku?) _____

1.9) Kui oluline on sinu jaoks religioon igapäevaelus?

(Palun vali üks vastusevariant.)

Väga oluline	Üsna oluline	Pigem oluline	Mitte eriti oluline	Ei ole oluline	Pole üldse oluline
☐	☐	☐	☐	☐	☐

1.10) Mis rahvusest sa oled?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Eestlane
☐ Venelane
☐ Teisest rahvusest (täpsusta) _____

1.11) Kas su isa (kasuisa, ema elukaaslane) on töötu?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Jah, ta on töötu
☐ Ei, ta töötab
☐ Muu (ta on pensionil, tal on pikaajaline haigus, ta on kodune, ta on üliõpilane jne.)

1.12) Kas su ema (kasuema, isa elukaaslane) on töötu?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Jah, ta on töötu
☐ Ei, ta töötab
☐ Muu (ta on pensionil, tal on pikaajaline haigus, ta on kodune, ta on üliõpilane jne.)

1.13) Kust pärinevad sinu pere sissetulekud?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- ☐ Sotsiaaltoetustest ja abirahadest.
☐ Palgast ja vanemate varast.
☐ Muu (palun täpsusta) _____

1.14) Kui heal majanduslikul järgel on sinu pere võrreldes teiste peredega?

Võrreldes mu tuttavatega oleme me...

Oluliselt vaesemad	Pigem vaesemad	Veidi vaesemad	Sarnasel järgel	Veidi paremal järgel	Pigem paremal järgel	Oluliselt paremal järgel
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

1.15). Kas sul on oma eakaaslastega võrreldes rohkem, vähem või sama palju raha (taskuraha, kingitud raha, ise teenitud raha)?

Oluliselt vähem	Vähem	Natuke vähem	Sama palju	Natukene rohkem	Rohkem	Oluliselt rohkem
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

SINU PEREKOND

Seletus:

Mõned alljärgnevad küsimused puudutavad sinu vanemaid. Kui sind kasvatab kasuvanem, vasta tema kohta. Kui sul on nii päris vanem kui ka kasuvanem, vasta selle vanema kohta, kes sinu kasvatamises suuremat rolli mängib.

2.1) Kuidas sa saad oma vanematega läbi?

Palun vasta igal vasta real, kuivõrd nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega.

	Täiesti nõustun	Pigem nõustun	Nii ja naa	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	Mul ei ole sellist inimest
Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad pakuvad mulle emotsionaalset tuge ja hoolitsust	☐	☐	☐	☐	☐	
Mu tunneksin end väga halvasti kui valmistaksin oma vanematele pettumuse	☐	☐	☐	☐	☐	

2.2) Mitmel päeval nädalas sa tavaliselt õhtustad koos oma vanematega?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Mitte kunagi
- ☐ Ühel päeval
- ☐ Kahel päeval

- ☐ Kolmel päeval
- ☐ Neljal päeval
- ☐ Viiel päeval
- ☐ Kuuel päeval
- ☐ Iga päev

2.3) Kui sageli alljärgnevad väited käivad sinu kohta?

(Palun vali üks vastusevariant)

	Peaaegu alati	Sageli	Mõnikord	Harva	Peaaegu mitte kunagi
Mu vanemad teavad, kus ma olen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad teavad, millega ma tegelen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad teavad, milliste sõpradega ma koos olen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma olen väljas käinud, küsivad mu vanemad, mida ma tegin, kus ma olin ja kellega koos ma olin.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma õhtul välja lähen, ütlevad mu vanemad, mis kellaks ma koju tagasi pean tulema.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma olen väljas ja jään hilja peale, pean helistama oma vanematele ja sellest teada andma.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad kontrollivad, kas ma olen oma kooli kodutöö ära teinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad kontrollivad, kas ma vaatan enda vanusele kohaseid filme/DVD-id.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kellega ma koos aega veedan.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, mille peale ma oma raha kulutan.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kuhu ma pärastlõunati peale kooli lähen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kuidas ma oma vaba aega veedan.	☐	☐	☐	☐	☐

2.4) Kas sul on isiklik kogemus mõnest järgmisena loetletud raskest sündmusest?

(Palun täida igal real üks vastusevariant)

	Ei	Jah
Isa või ema surm.	☐	☐
Vanema(te) või mõne teise lähedase inimese pikaajaline või raske haigus.	☐	☐
Vanema(te) alkoholi- või narkoprobleemid.	☐	☐
Vanemate vahelised kaklused.	☐	☐
Vanemate korduvad omavahelised tõsised konfliktid.	☐	☐
Vanemate lahkuminek/lahutus.	☐	☐

KÜSIMUSED KOOLI KOHTA

3.1) Kas sa nõustud järgmiste kooli kohta käivate väidetega?

(Palun täida igal real üks vastusevariant.)

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Kui ma peaksin ära kolima, tunneksin oma koolist puudust.	☐	☐	☐	☐
Tavaliselt mulle meeldib kooli minna.	☐	☐	☐	☐
Mulle meeldib mu kool.	☐	☐	☐	☐
Meil on koolis huvitavad tunnid.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud vargused.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud kaklemine.	☐	☐	☐	☐
Paljud asjad mu koolis on katkised või lõhutud.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud narkootikumide tarvitamine.	☐	☐	☐	☐

3.2. Kui väga sa tunneksid puudust oma lemmik õpetajast, kui sa koliksid teise linna?

Ma tunneksin puudust...

(Palun vali üks vastusevariant.)

Üldse mitte	Mitte eriti	Pigem mitte	Mõnevõrra	Üsna palju	Väga tugevalt
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.3) Kui oluline on Sulle see, mida su lemmik õpetaja sinust arvab?

Täiesti ebaoluline	Üsna ebaoluline	Pigem ebaoluline	Pigem oluline	Üsna oluline	Väga oluline
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.4) Kas sa oled viimase 12 kuu jooksul ilma mõjuva põhjuseta puudunud koolist vähemalt ühe päeva? Kui jah, siis kui tihti?

- ☐ Mitte kordagi
- ☐ Jah, _____ korda

3.5) Kui hästi sa õpid võrreldes oma klassikaaslastega?

- ☐ Väga hästi, olen tõenäoliselt üks klassi parimaid õpilasi
- ☐ Keskmisest oluliselt paremini
- ☐ Keskmisest veidi paremini
- ☐ Keskmiselt
- ☐ Veidi alla keskmise
- ☐ Oluliselt alla keskmise
- ☐ Kehvasti, olen klassis võibolla üks kehvemaid õpilasi

3.6) Kas sa oled kunagi klassikursust kordama jäänud?

- ☐ Ei, mitte kunagi
- ☐ Jah, _____ korda (mitu korda)

3.7) Mida sa kavatsed teha pärast põhikooli lõpetamist?

(Palun vali üks vastusevariant)

- ☐ Kavatsen jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks
- ☐ Kavatsen minna kutsekooli

- ☐ Kavatsen töö käigus ameti omandada (minna õpipoisiks)
- ☐ Kavatsen otsida endale töö, et raha teenida
- ☐ Midagi muud (täpsusta): _____
- ☐ Ma ei tea veel

SINU POOLT KOGETUD EBAMEELDIVAD JUHTUMID

4.1. Püüa meenutada, kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Kui jah, kas sina või keegi teine teatas sellest politseile?

a) Kas sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideesemeid, mobiiltelefoni)?

Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega b.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

b) Kas keegi on sind nii kõvasti löönud või vigastanud, et sa vajasid arstiabi?

Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega c.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud Sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

c) Kas sinult on midagi varastatud (nt raamat, raha, mobiiltelefon, spordivarustus, jalgratas või muud)?

Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega d.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

d) Kas keegi on ähvardanud sind vägivallega või tarvitanud sinu suhtes vägivalda sinu usutunnistuse, keele, nahavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase tõttu?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega e.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

e) Kas sinu üle on nalja tehtud või tõsiselt kiusatud interneti vahendusel, jututoas, e-maili või SMS-i teel?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega f.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud Sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

f) Kas su ema, isa või kasuvanem on sind löönud või tõuganud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?

- ☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega g.)
- ☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)

Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

g) Kas su ema, isa või kasuvanem on sind tugevalt peksnud või mingi esemega sind löönud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?

☐ Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätka järgmiste küsimustega)

☐ Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

VABA AEG JA SU EAKAASLASED

5.1) Mitu korda nädalas sa tavaliselt käid õhtuti väljas (näiteks peol, õues või kellegi pool külas)?

- ☐ Ma ei käi üldse õhtuti väljas
- ☐ Üks kord
- ☐ Kaks korda
- ☐ Kolm korda
- ☐ Neli korda
- ☐ Viis korda
- ☐ Kuus korda
- ☐ Iga päev

5.2) Mis kell sa nädalavahetuse õhtuti väljas käies tavaliselt koju tagasi jõuad?

- ☐ Ma ei käi üldse õhtuti väljas
- ☐ Tavaliselt jõuan koju kella _____ paiku (Kirjuta kellaaeg)

5.3) Kellega sa veedad SUUREMA osa oma vabast ajast?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Ma olen üksi
- ☐ Oma perega
- ☐ Koos paari sõbraga (üks kuni kolm sõpra)
- ☐ Suuremas sõprade seltskonnas (neli või enam sõpra)

5.4) Meenuta möödunud 6 KUUD. Kas võib öelda, et enamuse sellest ajast oled sa olnud õnnelik?

Suurem osa ajast olen ma olnud... (Palun vali vastusevariant, mis näitab, kuidas sa end oled tundnud.)

Väga õnnelik	Õnnelik	Pigem õnnelik	Pigem õnnetu	Õnnetu	Väga Õnnetu
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.5) Kui paljudel sinu sõpradel on vähemalt üks vanem vene rahvusest?

- ☐ Mitte ühelgi
☐ Mõnedel
☐ Paljudel
☐ Kõigil

5.6) Kuidas sa oma vaba aega veedad?

	Mitte kunagi	Mõnikord	Harva
Käin kohvikutes või pop/rockmuusika kontsertidel.	☐	☐	☐
Teen midagi loovat (teater, muusika, joonistamine, lugemine, kirjutamine).	☐	☐	☐
Kaklen teistega (pahatahtlik kaklus).	☐	☐	☐
Tegelen spordiga.	☐	☐	☐
Õpin või teen kodutöid.	☐	☐	☐
Veedan vaba aega kaubanduskeskustes, tänavatel, parkides või naabruskonnas.	☐	☐	☐
Teen lõbu pärast midagi keelatut/seadusevastast.	☐	☐	☐
Joon õlut, muud alkoholi või tarvitan narkootikume.	☐	☐	☐
Häirin või hirmutan lõbu pärast teisi inimesi.	☐	☐	☐

5.7) Mõnedel noortel on sõber või kindel grupp sõpru, kellega nad regulaarselt koos aega veedavad ja kõiksugu asju koos ette võtavad. Kas sinu puhul saab rääkida sellisest sõbrast või sõprade grupist/kambast?

- ☐ Ei → Sel juhul jäta vahele küsimused nr 5.8 kuni 5.9 ja jätkka küsimusega nr 5.10
☐ Jah

5.8 Kui väga sa tunneksid puudust oma sõbrast / sõprade kambast, kui sa koliksid teise linna?

Ma hakkan oma sõbrast/ sõprade grupist puudust tundma... (Palun vali üks vastusevariant.)

Üldse mitte	Mitte eriti	Pigem mitte	Mõnevõrra	Üsna palju	Väga tugevalt
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.9) Kui oluline on sulle see, mida su sõber / sõprade kamp sinust arvab?

Täiesti ebaoluline	Üsna ebaoluline	Pigem ebaoluline	Pigem oluline	Üsna oluline	Väga oluline
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.10) Noored inimesed käituvad mõnikord õigusvastaselt. Kui paljud sinu sõbrad on teinud midagi alljärgnevat?

Kui sul pole ühtegi sellist sõpra, siis vali „pole“.

Kui on, siis kirjuta sõprade arv.

a)	Mul on sõpru, kes on tarvitanud kergeid või kangeid narkootikume, nagu kanep, hašiš, <i>ecstasy</i> , <i>speed</i> , heroiin või kokaiin.	☐ pole	mul on, ____ sõpra
b)	Mul on sõpru, kes on varastanud poest või kaubanduskeskusest.	☐ pole	mul on, ____ sõpra
c)	Mul on sõpru, kes on ilma loata sisenenud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada.	☐ pole	mul on, ____ sõpra
d)	Mul on sõpru, kes on kedagi relvaga ähvardanud või lubanud peksa anda selleks, et saada temalt raha või mingeid asju.	☐ pole	mul on, ____ sõpra
e)	Mul on sõpru, kes on kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega.	☐ pole	mul on, ____ sõpra

Mida sa arvad järgnevat?

6.1) Kui halb on sinu vanusel noorel teha midagi alljärgnevat?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Väga halb	Halb	Pigem halb	Pole üldse halb
Valetada, mitte kuuletuda või vastu haukuda täiskasvanutele nagu oma vanematele või õpetajatele.	☐	☐	☐	☐
Teadlikult solvata kedagi tema usuliste veendumuste, nahavärvi, päritolu või muu tõttu.	☐	☐	☐	☐
Tahtlikult kahjustada või hävitada kellegi teise vara.	☐	☐	☐	☐
Ebaseaduslikult laadida alla internetist filme või muusikat.	☐	☐	☐	☐
Varastada poest šokolaad või muud pisiasja.	☐	☐	☐	☐
Murda kuhugi sisse eesmärgiga sealt midagi varastada.	☐	☐	☐	☐
Lüüa kedagi selleks, et talle haiget teha.	☐	☐	☐	☐
Kasutada relva või jõudu selleks, et kelleltki raha või mingeid asju kätte saada.	☐	☐	☐	☐

6.2) Kujuta endale ette, et sa jäid poevargusega vahele. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.3) Kujuta endale ette, et sind tabatakse kellelegi füüsiliselt haiget tegemast. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.4) Kujuta endale ette, et politsei arreteerib Sind mingi kuriteo eest. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.5) Kas sa nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Ma toimin hetke ajal, võtmata endale mõtlemisaega.	☐	☐	☐	☐
Ma teen seda, mis mulle parasjagu meeldib, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist.	☐	☐	☐	☐
See, mis juhtub minuga lähiajal, läheb mulle rohkem korda kui tulevikus toimuv.	☐	☐	☐	☐
Mulle meeldib ennast aeg-ajalt proovile panna, tehes midagi riskantset.	☐	☐	☐	☐
Mõnikord ma teen midagi riskantset lihtsalt lõbu pärast.	☐	☐	☐	☐
Põnevus ja seiklused on minu jaoks olulisemad kui turvalisus.	☐	☐	☐	☐
Ma kaitsen enda huvisid ka siis, kui tean, et see teeb teiste inimeste olukorra raskemaks.	☐	☐	☐	☐
Kui minu tegevus kedagi häirib, on see nende enda, mitte minu mure.	☐	☐	☐	☐
Ma püüan saada oma tahtmist ka siis, kui tean, et see põhjustab teistele probleeme.	☐	☐	☐	☐

6.6) Kas sinuga on kunagi juhtunud nii tõsine õnnetus (näiteks sporditrauma või liiklusõnnetus), et sa vajasis arstiabi (tõsisem kui marrastus või kriimustus)?

- ☐ Ei
- ☐ Üks kord
- ☐ Mitu korda _____ korda. (Kirjuta kordade arvu)

6.7) Kas sa nõustud järgmiste sinu kodu naabruskonna kohta käivate väidetega?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Paljud naabrid tunnevad mind.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonna elanikud võtavad sageli midagi koos ette.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud kuritegevus.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud narkootikumide müük.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud kaklused.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on palju tühjasid ja maha jäetud hooneid.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on palju <i>grafit'</i> eid.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed on oma naabrite suhtes abivalmis.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed on üksteisega tihedalt seotud.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesi võib usaldada.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed saavad tavaliselt üksteisega hästi läbi.	☐	☐	☐	☐

ASJADEST, MIDA NOORED MÕNIKORD TEEVAD

7.1. Noored käituvad mõnikord õigusvastaselt ja teevad asju, mis on keelatud. Näiteks lõhuvad või varastavad teiste inimeste asju, löövad ja teevad meelega teistele haiget (siinkohal ei ole mõeldud lõbu pärast müramist). Kuidas on lood sinuga? Kas sa oled kunagi

teinud midagi all toodud loetelust ning kui oled, siis kui palju on seda ette tulnud viimase 12 kuu jooksul?

Siinkohal meenutame sulle uuesti, et mitte keegi sinu perest, mitte ükski sinu õpetaja, politsei või keegi muu ei saa teada, mida sa meile siin küsitluses avaldad. Võid täiesti kindel olla, et see, mida meile usaldad, jääb saladuseks.

Kas sa oled kunagi kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul		
... joonistanud või teinud <i>grafiti</i> seinale, jalakäijate tunnelisse, rongile, bussile või muusse sarnasesse kohta?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatuseid, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... varastanud midagi poest või ostukeskusest?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... sisse murdnud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... varastanud jalgratta?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... varastanud mootorratta või auto?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... varastanud midagi autost või auto küljest?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... kasutanud relva või jõudu või ähvardanud kasutada jõudu eesmärgiga saada raha või mingi asi?	☐ (Ei)	☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda

...kelleltki midagi varastanud kasutamata seejuures jõudu või ähvardusi?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... kaasas kandnud külmrelva või muud sel otstarbel kasutatavat eset (näiteks nuga, püstolit, kurikat, ketti)?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... osalenud grupikakluses avalikus kohas (näiteks staadionil, tänaval)?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
.. ebaseaduslikult tõmmanud internetist filme või muusikat?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
... müünud ise või aidanud kellelgi narkootilist ainet müüa?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda
...meelega loomadele haiget teinud?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis Kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul ? ____ korda

7.2) Kas sa oled kunagi politseile vahele jäänud, sest oled teinud midagi ebaseaduslikku (näiteks midagi eelnevalt loetletust)?

- ☐ Ei
- ☐ Jah, ma jäin politseile vahele, sest ma tegin **midagi ebaseaduslikku.**

→ Kui jah,

siis:

a) Kui mitu korda oled vahele jäänud viimase 12 kuu jooksul?

_____ korda. (Kirjuta, mitu korda jäid vahele)

b) Millise kuriteoga jäid vahele viimane kord?

Täpsusta:

_____.

c) Mis juhtus viimasel korral, kui vahele jäid?

Vali kõik sobivad variandid!

- ☐ Mu vanemaid teavitati juhtunust.
- ☐ Juhtunust teavitati mu kooli/õpetajat.
- ☐ Mul oli kokkupuude prokurööri/kohtuga.
- ☐ Ma sain hoiatuse kohtult/prokurörit/politseilt..
- ☐ Mulle määrati kohtu/prokuröri poolt karistus.
- ☐ Mu vanemad karistasid mind.
- ☐ Ei juhtunud midagi.
- ☐ Juhtus midagi muud. (Mis juhtus?):

_____.

Järgmised küsimused puudutavad alkoholi ja narkootikume. Vastamisel arvesta palun kõiki alkoholi/narkootikumide tarvitamisega seonduvaid sündmusi ja kordi, seega nii pidusid, erilisi olukordi kui ka tavalisi päevi. Palun vasta nii läbimõeldult ja avameelselt kui võimalik! Kui küsimus on esitatud alkoholi tarbimise korra kohta, siis selleks võib olla pidu, argipäev või mõni eriline olukord. Palun vasta nii ausalt ja siiralt kui võimalik.

8.1) a) Kas sa oled kunagi joonud alkoholiseid jooke?

- ☐ Ei ole kunagi (Kui ei jätkka küsimusega 8.2)
- ☐ Jah

b) Püüa meenutada, mitu korda oled tarbinud alkoholi viimase 30 päeva jooksul?

(Kui sa ei ole tarbinud alkoholi viimase 30 päeva jooksul, kirjuta 0)

Õlu ja muud lahjad
gaseeritud alkohoolsed _____ korda
joogid

Vein _____ korda

Kanged alkohoolsed joogid
(nt. viin, viski, rumm, _____ korda
džinn, liköör)

c) Püüa meenutada, mitu korda VIIMASE 30 PÄEVA jooksul, on ette tulnud, et sa jõid ühel korral ära VIIS VÕI ENAM alkohoolset jooki? (Ühe joogi all mõtleme klaasi/pudelit/purki 0,33l õlut või muud lahjat alkoholi või kokteili, ühte pokaali veini või ühte pitsi (2cl) kanget alkoholi.

- ☐ Mitte kordagi
- ☐ Üks kord
- ☐ Kaks korda
- ☐ 3-4 korda
- ☐ 5-9 korda
- ☐ 10-19 korda
- ☐ 20 või rohkem korda

8.2) Kas sa oled kunagi tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit)?

- ☐ Ei ole kunagi (Kui ei, siis jätkka küsimusega 8.3)
- ☐ Jah

↳ Kui jah, siis mitu korda viimase 30 päeva jooksul?

_____ korda (Kui viimase 30päeva jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.3) Kas sa oled kunagi tarvitanud Relewin'i?

- ☐ Ei ole kunagi (Jätka järgmise küsimusega 8.4)
- ☐ Jah

8.4) Kas sa oled kunagi tarvitanud XTC (ecstasy) LSD-d, amfetamiini, speedi või sarnaseid narkootilisi aineid?

- ☐ Ei ole kunagi (Jätka küsimusega 8.5)
- ☐ Jah
- ↳ Kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul?
 _____ korda (Kui viimase 12 kuu jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.5) Kas sa oled kunagi tarvitanud heroini, kokaiini või crack'i?

- ☐ Ei ole kunagi (Jätka küsimusega 8.6)
- ☐ Jah
- ↳ Kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul?
 _____ korda (Kui viimase 12 kuu jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.6) Kujuta ette, et sa oled tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit). Mida sa arvad, kas sa tunnistaksid seda siin küsitluses?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

- ☐ Ma juba kirjutasin eelnevalt, et olen tarvitanud.
- ☐ Kindlasti jah
- ☐ Arvatavasti jah
- ☐ Arvatavasti ei
- ☐ Kindlasti ei

Mida arvaksid teised inimesed...

Järgnevalt toome näiteks kaks väljamõeldud situatsiooni. Arvatavasti pole sa kunagi sellises olukorras olnud. Meid huvitaks, mida teised inimesed arvaksid, KUI sa teeksid midagi sarnast.

Kujuta ette: sul on kaks aastat vana mobiiltelefon. Sa veenad oma klassikaaslast, et see vana mudel on väga hea, teades seejuures, et poest saab osta palju paremaid ja odavamaid mudeleid. Sul õnnestub see vana mobiil oma klassikaaslasele maha müüa nii kallilt, et selle raha eest sa saad osta endale uue ja võimsa mobiili.

9.1) KUI sa teeksid midagi sellist, kuidas suhtuksid sellesse teosse järgmised inimesed?

Palun vali igal real ÜKS vastusevariant.

	Kiidaksid väga heaks	Pigem kiidaksid	Ei ühte ega teist	Pigem halvustaks	Väga halvustaks
					
Mu parim sõber...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu klassikaaslased...	☐	☐	☐	☐	☐

Mu ema (kasuema)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu isa (kasuisa)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu lemmik õpetaja	☐	☐	☐	☐	☐
Mu eakaaslased naabruskonnas	☐	☐	☐	☐	☐

9.2) Kas sa saaksid midagi taolist tegelikult ka teha?

Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ei oska öelda	Pigem jah	Kindlasti jah
☐	☐	☐	☐	☐

Kujuta ette: sa näed poes mõnda asja, millest oled juba ammu unistanud, kuid mida sa pole siiani saanud endale lubada (näiteks ägedad tossud, kallid T-särk, CD plaat või lõhnaõli). Sa otsustad selle asja ära võtta ja lahkud poest ilma maksmata.

9.3) KUI sa teeksid midagi sellist, kuidas suhtuksid sellesse teosse järgmised inimesed?

Palun vali igal real ÜKS vastusevariant

	Kiidaksid väga heaks	Pigem kiidaksid heaks	Ei ühte ega teist	Pigem halvustaks (mõistaksid hukka)	Väga halvustaks
					
Mu parim sõber...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu klassikaaslased...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu ema (kasuema)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu isa (kasuisa)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu lemmik õpetaja	☐	☐	☐	☐	☐
Mu naabruskonna eakaaslased	☐	☐	☐	☐	☐

9.4) Kas sa teeksid midagi sellist ka päriselt, kui oleksid kindel, et sa ei jää vahale?

Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ei oska öelda	Pigem jah	Kindlasti jah
☐	☐	☐	☐	☐

Järgmised küsimused on selle kohta, kuidas sa suhtud politseisse. Tavaliselt on need küsimused mõeldud täiskasvanutele ja arvatavasti pole sa varem mõelnud sellistele asjadele. Siiski arvame, et noored inimesed, nagu sina, omavad ka oma isiklikku arvamust ja siin saad ka sina vastata nendele küsimustele.

10.1) Kui kannatanu teatab kuriteost politseisse, siis mis sa arvad, kas politsei kohtleb võrdselt erinevast rahvusest, teisest etnilisest grupist või teisest rassist inimesi?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- ☐ Jah, kõiki koheldakse võrdselt.
- ☐ Ei, mõningaid inimgruppe koheldakse halvemini.
- ☐ Milliseid? _____

10.2) Kui sinu naabruskonnas toimuks sissemurdmine või vägivaldne kuritegu, ning kohale oleks kutsutud politsei, kui kiiresti see jõuaks kohale?

Palun vali ÜKS vastusevariant

Äärmiselt aeglaselt	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Äärmiselt kiiresti
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

10. 3) Kas sa saaksid väita, et tavaliselt suhtub politsei noortesse lugupidavalt?

(Peaaegu) mitte kunagi	Mõni kord	Sageli	(Peaaegu) alati
☐	☐	☐	☐

10.4) Kui tihti sinu arvates langetab politsei noorte kohta õiglaseid otsuseid?

(Peaaegu) kunagi	Mõni kord	Sageli	(Peaaegu) alati
☐	☐	☐	☐

10.5) Kui sageli selgitab politsei oma otsuseid ja toiminguid noortele?

(Peaaegu) kunagi	Mõni kord	Sageli	Alati
☐	☐	☐	☐

10.6) Mida sa arvad oma kohustustest politsei ees?

Palun vali ÜKS vastusevariant 00-st 10-ni

Millisel määral on su kohustus politseile kuuletuda, isegi juhul, kui sa ei saa aru või ei nõustu politsei põhjendustega korraldusele?

Üldse ei ole kohustatud										Olen täiesti kohustatud
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10.7) Kas nõustud või ei nõustu alljärgnevate väidetega?

Palun vali üks vastusevariant.

	Täiesti nõus	Nõus	Ei ole kindel	Ei ole nõus	Üldse pole nõus
Üldiselt ühtivad minu ja politsei ettekujutused heast ja halvast.	☐	☐	☐	☐	☐
Politsei hindab noorte arvamust.	☐	☐	☐	☐	☐
Üldiselt toetan politsei tegevust (toiminguid)	☐	☐	☐	☐	☐

10.8) Kas sinu arvates politsei võtab altkäemaksu, kui jah, siis kui sageli?

Palun vali ÜKS vastusevariant 00-st 10-ni 00

Mitte kunagi										Alati
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Järgmiselt esitame küsimusi sinu sõprade kohta.

11.1) Mõnedel noortel on kindel grupp sõpru, kes teevad midagi koos või lihtsalt veedavad ühiselt vaba aega. Kas sul on selline sõprade grupp?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

- ☐ Jah
- ☐ Ei

→ **Kui ei ole**, siis jäta küsimused 11.2-11.8 vahele

11.2) Kui vanad on umbes sinu grupi liikmed?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

- ☐ Alla 12-ne eluaasta
- ☐ 12 kuni 15 eluaastat
- ☐ 16 kuni 18 eluaastat
- ☐ 19 kuni 25 eluaastat
- ☐ Üle 25 eluaasta

11.3) Kas teie grupp veedab sageli aega avalikes kohtades (nt pargis, tänaval, ostukeskuses, naabruskonnas)?

- ☐ Ei
- ☐ Jah

11.4) Kui kaua on teie sõprade grupp olnud koos?

Palun vali üks vastusevariant

- ☐ Alla kolme kuu
- ☐ Kolm kuud kuni üks aasta
- ☐ Üks kuni neli aastat
- ☐ Viis kuni kümme aastat
- ☐ Üksteist kuni kakskümmend aastat
- ☐ Kauem kui kakskümmend aastat

11.5) Kas teie sõprade grupis võidakse teha ka midagi keelatud (ebaseaduslikku)?

- ☐ Ei
- ☐ Jah

11.6) Kas teie grupis tehakse ka tegelikult koos midagi keelatud?

- ☐ Ei
- ☐ Jah

11.7) Kas sa pead oma sõprade gruppi jõuguks/ gängiks?

- ☐ Ei
- ☐ Jah

11.8) Kas teie sõprade gruppi kuuluvad ainult poisid, ainult tüdrukud või mõlemad?

- ☐ Ainult poisid
- ☐ Ainult tüdrukud
- ☐ Poisid ja tüdrukud

VANEMATE TÖÖTAMINE VÄLISMAAL

12.1) Kas keegi sinu vanematest töötab välismaal?

(Palun vali üks vastusevariant)

- ☐ Ei tööta; (kui ei tööta, jätkka küsimusega 13)
- ☐ Jah, ema töötab välismaal;
- ☐ Jah, isa töötab välismaal;
- ☐ Jah, mõlemad vanemad töötavad välismaal.

12.2) Kes hoolitseb sinu eest ajal, kui su vanem või vanemad on välismaal tööl?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- ☐ Teine vanem;
- ☐ Vanaema ja/või vanaisa;
- ☐ Vanem vend või õde;
- ☐ Muu sugulane, naaber või tuttav;
- ☐ Saan ise hakkama;
- ☐ Keegi teine _____ Täpsusta).

12.3) Kas su klassijuhataja teab, et su vanem või vanemad välismaal töötavad?

- ☐ Jah, teab
- ☐ Ei, ei tea
- ☐ Ei oska öelda

KOOLIKIUSAMINE

13. Kas Sind on viimase aasta jooksul (12 kuud) koolis kiusatud (nt narritud, alandatud, löödud või kaaslaste poolt ignoreeritud jms)?

☐ Ei (jätkka küsimusega 13.1)

Jah → a) Mitu korda viimase 12 kuu jooksul? _____

b) Kui sind kunagi kiusati, kas oled kellelegi sellest rääkinud?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- ☐ Ei, keegi ei saanud sellest teada;
- ☐ Jah, ma rääkisin vanematele;
- ☐ Jah, ma rääkisin õele-vennale;
- ☐ Jah, ma rääkisin sõbrale;
- ☐ Jah, ma rääkisin juhtunuist õpetajale või mõnele teisele täiskasvanule meie koolis;
- ☐ Kellelegi teisele. Kellele? _____ (Palun täpsusta).

13.1) Kas sa oled ise viimase aasta jooksul (12 kuud) koolis kedagi kiusanud (nt narritud, alandanud, löönud või tahtlikult ignoreerinud jms)?

☐ Ei

☐ Jah → Mitu korda viimase 12 kuu jooksul? _____

13.2) Mida sa teeksid, kui näeksid, et kedagi sinu klassikaaslastest kiusatakse?

☐ Ma ei teeks sellest välja, see on kiusaja ja kiusatu vaheline probleem;

☐ Sekkuksin ise või paluksin kaasõpilasel sekkuda et olukorda lõpetada;

☐ Annaksin teada õpetajale või muu täiskasvanule meie koolis;

☐ Räägiksin juhtumist vanematele;

☐ Muu. Mida? _____ (Täpsusta).

13.3) Mida teevad täiskasvanud (õpetajad, psühholoog, sotsiaalpedagoog jt) sinu koolis, kui nad kiusamist näevad?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

☐ Mitte midagi, nad ei pane tähele, sest neil on ükskõik;

☐ Peatavad kiusamise ja käsivad osapooltel lahkuda;

☐ Suunavad kiusamise osapooli koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi poole;

☐ Õpetavad kiusatud õpilast kiusamisele vastu hakkama;

☐ Teavitavad kiusaja vanemaid;

☐ Teavitavad kiusatu vanemaid;

☐ Karistavad kiusajat;

☐ Teevad midagi muud. Mida? _____

13.4) Mida täiskasvanud saaksid koolis teha, et aidata koolikiusamist vähendada?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

☐ Märgata ise ja õpetada kaasõpilasi kiusamist märkama ja sellele reageerima;

☐ Õpetada õpilastele probleemide lahendamist;

☐ Parandada õpilaste seas sallivust endast erinevatesse õpilastesse;

☐ Õpetada kiusatud õpilast kiusamisele vastu hakkama;

☐ Karistada kiusajat;

☐ Teavitada vanemaid;

☐ Suunata kiusamise osapooli koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi poole;

☐ Rohkem rääkida koolikiusamisest tundides;

☐ Muud. Mida? _____

13.5 Kuivõrd nõustud järgmiste väidetega??

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Nii ja naa	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Õpetajad lahendavad konflikte õiglaselt.	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajad hindavad kõiki õpilasi võrdselt.	☐	☐	☐	☐	☐

Kooli reeglid on õiglased.

Mõned õpetajad ignoreerivad mõningaid õpilasi.

Suur tänu vastamise eest!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerstin Malberg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Eesti alaealiste enesekontroll ja selle mõjud“, mille juhendaja on Anna Markina,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 05.05.2014.a